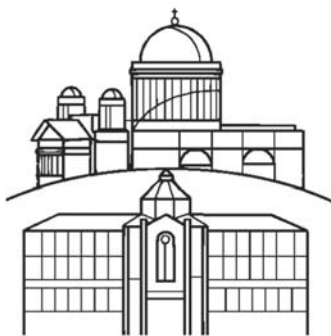

MAGYAR SION

ÚJ FOLYAM

IX. (LI.) ÉVFOLYAM
1. szám

ESZTERGOM – POZSONY (BRATISLAVA)

2015

Magyar Sion

••• ÚJ FOLYAM IX. (LI.)
2015/1.

EGYHÁZI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

*„Inter persecutiones mundi et consolationes Dei
Peregrinando procurrit ecclesia.”*

(Szent Ágoston, De civitate Dei I. 18,51)

FŐVÉDNÖK

Erdő Péter bíboros, prímás, érsek

FELELŐS SZERKESZTŐ

Székely János püspök, az Esztergomi Hittudományi Főiskola rektora

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

Kiss-Rigó László szeged-csanádi megyéspüspök

Ladocsi Gáspár ny. püspök

Beke Margit, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Czékli Béla, a Főszékesegyházi Könyvtár ny. igazgatója

Gaál Endre, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára

Josef Hal'ko püspök, a Komenský Egyetem (Univerzita Komenského) docente

Hegedűs András, a Prímási Levéltár igazgatója

Herdics György apát, a Remény főszerkesztője

Käfer István, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Hungaroszlavakológiai

Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért

Alapítvány kuratóriumának elnöke

Kontsek Ildikó, a Keresztény Múzeum igazgatója

Németh László, a Szent István Ház igazgatója

Szakál László esperes, a Remény főszerkesztő-helyettese

Szelestei Nagy László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora

Török Csaba, az Esztergomi Hittudományi Főiskola oktatója

<http://www.szentadalbert.hu/magyarsion>

Megjelenik évente kétszer.

Kiadja a Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferencia Központ

(2500 Esztergom, Szent István tér 10.) megbízásából

a Glória kiadó (Jilemnického 4, 90301 Senec, Szlovákia). IČO 00 678 066

ISSN 1337-2491

EV2491/08

Esztergom – Pozsony (Bratislava)

2015. május

TÖRDELÉS ÉS NYOMDAI MUNKÁK:

mondAt Kft. • www.mondat.hu

♦♦♦ ERDŐ PÉTER

Ki az ember?¹

„Uram, mi Urunk, milyen csodálatos széles e világon a te neved!
 „Dicsőséged az egekig magasztalja
 „a gyermekek és a kicsinyek ajka. Védőbástyát emeltél elleneid ellen,
 hogy elhallgattasd az ellenszegülőt és a lázadót.
 „Bámulom az eget, kezed művét, a holdat és a csillagokat, amelyeket te alkottál.
 „Mi az ember, hogy megemlékezel róla, az ember fia, hogy gondot viselsz rá?
 „Majdnem isteni lényé teted, dicsőséggel és fönséggel koronáztad.
 „Hatalmat adtál neki kezéd műve fölött, mindent lába alá vetettél:
 „minden juhot és barmot, a mezők vadjait,
 „az ég madarait s a tenger halait, mindent, ami a tengerek ösvényén kering,
 „Uram, mi Urunk, milyen csodálatos széles e világon a te neved!”²

Ezekkel a szavakkal dicsőíti a teremtő Istent a 8. zsoltár. Ámulattal szemléli a szerző az egész kozmoszt, de aztán rögtön áttér az ember megrendült dicséretére. Az ember kiválóságáért a Teremtőnek ad hálát, aki irlalmasságában ilyen nagyszerű lényt alkotott.

Elgondolkodtató, hogy a zsoltár nem határozottan, kijelentő formában írja le az embert, hanem kérdést tesz fel az emberről: Mi az ember...? Ez a kérdés ma is aktuális, ma is megrendítő, ma is nyugtalanítja a szívünket. Nem véletlen, hogy a zsoltár régi magyarázói úgy gondolták, az angyalok teszik fel a kérdést a Mindenhatónak, szinte tiltakoznak nála. Az első alkalom, amikor ezt kérdezhetik, maga az ember teremtése. A Teremtés könyvének mondata – „Alkossunk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra” (Ter 1,26)³ –

¹ Elhangzott a PPKE Információs Technológiai Karán, 2012. december 5-én. Bővített, szerkesztett változat.

² Zsolt 8; magyarul: *Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás* (Szent István Társulat, Budapest 2005) 786.

³ Az emberről mint Isten képmásáról lásd pl. LADARIA, L. F., *Antropologia teologica*, ford. Occhipinti, G. – Dotolo C. (Casale Monferrato 2002) 109–136 (a teológiai antropológia alapjaival).

e szerint a hagyomány szerint az angyalokkal való tanácskozás lezárása Isten részéről. Már erre is vonatkozhatna a kérdés: „Mi az ember, hogy megemlékezel róla?” De ugyanígy kérdezhették ezt az angyalok a Midrás szerint akkor is, amikor Isten a Sínai-hegyen a törvényt adta az embereknek. Ismét csak tiltakozhattak volna az angyalok: „Mi az ember, hogy megemlékezel róla, az ember fia, hogy meglátogatod?” A világ Ura nem az egekben hirdette ki törvényét, hanem az embereknek adta. Végül pedig kérdezhették volna ezt az angyalok akkor is, amikor a Magasságbeli szent Jelenléte lakást vett a szövetség sátrában (Hab 3,3). Isten dicsősége, titokzatos jelenléte, fönsége a földre is kiterjed (vö. Zsolt 148,13),⁴ mégpedig az ember miatt.

Ki hát valójában az ember? Erre keressük a választ,⁵ és ettől a választól függ helyünk a világmindenségben, életünk értelme, célja és értéke.

1. A GÖRÖG–RÓMAI FILOZÓFIA KÉPE AZ EMBERRŐL

A delphoi Apolló-szentély híres felirata: „Ismerd meg magadat!” Ennek jegyében a görög filozófia egyik fontos témája éppen az ember volt. Arisztotelész *Metafizikájában*⁶ kijelenti, hogy a filozófia kezdete a csodálkozás. „Az emberek – írja – (...) most is meg régen is a csodálkozás következtében kezdtek filozofálni.”⁷ A mitológia és a filozófia eszerint egy töről fakad. Ha rácsodálkozunk a világra, keresni kezdjük a világ törvényeit, az eredetét, felvetjük a lét és a semmi kérdését. De a kérdező ember maga is része a problémának. Hiszen kérdés már maga a megismerésünk módja is, mégpedig az ismeretelmélet klasszikus kérdése. De probléma akarásunk és reménykedésünk módja, szabadságunk megtapasztalása és az ember halála is. Az ember mivoltának problémája azonnal felveti a szabadság kérdését is. Arisztotelész például már a filozófia alapjairól szólva kijelenti: „Szabadnak azt az embert mondjuk, aki önmagáért van és nem másért.”⁸

⁴ Midrash Tehillim 73–75; idézi MELLO, Alberto, *Leggere e pregare i salmi* (Spiritualità Bibblica) (Comunità di Bose, Magnano 2008) 44–46.

⁵ Meghatározó filozófiatörténeti összkepét ad a témáról GRAWE, Ch., *Mensch. I. Einleitung*, in *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, hrsg. v. Ritter, J. – Gründer, K., V (Basel, Darmstadt 1980) 1059–1061; HÜGLI, A., *Mensch. II. Antike und Bibel. 1. Klassische indische und griechisch-römische Philosophie*, uo. 1061–1069; HÜGLI, A. – KIEFHABER, M., *Mensch. II. 2. Altes und Neues Testament*, uo. 1069–1071; GRAWE, Ch. – HÜGLI, A., *Mensch. III. Die anthropologischen Hauptstränge. 1. Die topischen Formeln*, uo. 1071–1074; HÜGLI, A., *Mensch. III. 2. Der Mensch als Schöpfer seiner selbst*, uo. 1074–1081; HÜGLI, A., *Mensch. III. 3. Der Mensch als Teil der Natur*, uo. 1081–1087; HÜGLI, A., *Mensch. IV. Die Voraussetzungen des Menschenbildes des XX. Jahrhunderts. 1. Der Mensch als Produkt der Evolution*, uo. 1087–1092; ROMBERG, R., *Mensch. IV. 2. Der Mensch als*

Platón az emberi természet meghatározásának problémáját veti fel. Hogyan tartozik az ember a természethez? Hogyan tartozik az élővilágba? A görög filozófia az emberről szólva elsősorban *az ember sajátosságát és felelősségét keresi*. Van-e az embernek valami rendkívüli sajátossága? Miben jelölhető meg a különbség az ember és a többi élőlény között?

Régen is kialakultak – és ma újból jelentkeznek – irányzatok, amelyek megkísérlik lefokozni ezt a különbséget.⁹ Az ember kérdése mindenestre magában rejti az Isten kérdését, az univerzum kérdését, de felveti a város, a polis, a társadalom, a helyes viselkedés, vagyis az etika problémáját is.

A bibliai csodálat és az Arisztotelésznél a filozófia kezdeteként említett csodálkozás közismert költői kifejezését találjuk Szophoklész Antigonéjának híres részletében (Kr. e. 442):

*Sok van, mi csodálatos,
De az embernél nincs semmi csodálatosabb.
Ő az: ki a szürke
Tengeren átkel,
A téli viharban
Örvénylő habokon,
S Gaiát, a magasztos istennőt,
Zaklatja a meg-megújulót
Évről évre az imbolygó ekevassal,
Fölszántva lovával a földet.*

*Szárnyas madarak könnyűszivű
Népére, az erdő vadjaira
Készíti a hurkot,
A sósvizü tengerben lakozó
Halakat hálóval fogja meg
A férfi, ki ésszel él.
Szolgáivá tette okos leleménnyel*

Wille und Trieb, uo. 1092–1095; KONERSMANN, R. – ROMBERG, R., *Mensch. IV. 3. Der Begriff des Menschen im Marxismus*, uo. 1095–1098; KONERSMANN, R. – Red., *Mensch. V. 20. Jahrhundert. 1. Existenzphilosophie und Existentialismus*, uo. 1098–1100; KONERSMANN, R. – Red., *Mensch. V. 2. Anthropologie*, uo. 1100–1103; KONERSMANN, R. – Red., *Mensch. V. 3. Kulturphilosophie; 4. Strukturalismus*, uo. 1103–1105.

⁶ Metaph. A 982b; magyarul: ARISZTOTELÉSZ, *Metafizika*, fordította, bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta: Halasy-Nagy József (Filozófiai Kiskönyvtár) (Szeged 2002) 41.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ Vö. SEMPLICI, S., *Uomo*, in *Enciclopedia filosofica* (Milano 2006) XII, 11913–11928, főként 11914.

*A hegyek meg a rétek állatait,
A lobogóhajú paripának és a bikának
Nyakába vetette igáját.*

*És a beszédet és a széllel
Versenyző gondolatot meg a törvényt
Tanulja, a városrendezőt,
Lakhatatlan szirteken
Tűző nap forró sugarát s a fagyot
Kikerülni ügyes, mindenben ügyes,
Ha akármilyen jön, ám a haláltól
Nem tud menekülni,
De gyógyírt a nehéz nyavalyákra kigondol.*

*Ha tud valamit valaki,
Mesteri bölcseset, újszerűt,
Van, ki a jóra, van, ki gonoszra tör vele.
Ki a földnek törvényeket ad,
Jogot, mit az isteni eskü véd,
Az a városban az első; de hazátlan,
Akinek jó, ami nem szép.
Tűzhelyemnél nincs helye.
Ne ossza meg tervét sem az velem, ki így cselekszik.¹⁰*

Megdöbentő, amit hallottunk, mert a csodálkozás vagy a csodálat érzésén túl a kórus megéneklei azokat a legfőbb ismérveket is, amelyeket a görög filozófia az emberről vallott. Egyrészt dicsőíti az ember okosságát és ügyességét a hajózásban, a földművelésben, a vadászatban – ki is mondja nyíltan: „a férfi, ki ésszel él”. Tehát az értelem, az ész az egyik kritérium. Ennek köszönhető, hogy az ember „szolgáivá tette (...) a hegyek meg a rétek állatait”. Mintha a Teremtés könyvét olvassánk, ahol az Úr úgy rendelkezik, hogy az ember uralkodjék „a tenger halai, az ég madarai, a háziállatok, a mezei vadak és az összes csúszómászók fölött” (Ter 1,26). De Szophoklész folytatja. Szól a beszédről, a gondolatról meg a törvényről, mint az ember nagyszerű sajátosságairól.

¹⁰ Ford. Trencsényi-Waldapfel Imre.

¹¹ GEHLEN, A., *Az ember természete és helye a világban* (Budapest 1976) 63–64. Vö. NYÍRI T., *Antropológiai vázlatok* (Budapest 1972) 39–50; ROKAY Z., *Filozófiai antropológia a katolikus teológia szempontjából* (a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának Kiadványai) (Budapest 2000) 69–70.

¹² ROKAY 71.

¹³ Uo.

A beszéd szerepét nem csak a régiek ismerték el, de a mai antropológusok is új oldalról hangsúlyozzák. Arnold Gehlen például méltatja a beszédnek azt a tulajdonságát, hogy az ember és a dolgok közé ékelődik, és lehetővé teszi, hogy az ember a külvilágból jövő benyomások tömegétől tehermentesítse magát, és a nyelv révén elméletileg viszonyuljon a világhoz.¹¹ Ugyancsak a modern antropológia figyel fel arra, hogy „az intézmények tehermentesítik az embert a döntések állandó újratanulásától”.¹² Vagyis Gehlen szerint a normák, a törvények is a sajátosan emberi megnyilvánulások közé tartoznak. Az ember ugyanis pusztán biológiai adottságaiban nem kap teljes vezérlést, hanem rászorul arra, hogy cselekedjen. Klasszikus keresztény fogalmaink szerint az emberi cselekedet két jellemzője, hogy tudatos és szabad. Biológiai fogyatékoságunk tehát és a kultúra kölcsönhatásban egészítik ki egymást.¹³

Platón az emberben ég és föld dualizmusának képét fedezi fel: a test és a lélek kettősségéről beszél. Az emberben a testet a léleknek kell irányítania.¹⁴ Platón szerint a lélek részei az értelem, az akarat és az ösztön. Ezeknek még az ideális államban is három rend: az uralkodók, az örök és a földművesek, illetve iparosok rendje felel meg. Maga az értelem az ember sajátossága, igazi megkülönböztető jegye.¹⁵ „Szerinte az istenség minden dolog kezdete, vége és közepe (...) egyenesen haladva végzi természetes körpályáját; nyomában jár szüntelen Diké, aki bünteti azokat, akik mulasztást követnek el az isteni törvénnyel szemben. Őhöz csatlakozik és őt követi kicsinysege tudatában és a világrendbe illeszkedve az, aki boldog akar lenni.”¹⁶ A világrend összefüggésében merül fel tehát az etikai alapkérdés, ahogyan Platón a *Nomoi*-ban írja: „A dolgok ilyen rendjével szemben az értelmes embernek mit kell tennie és gondolnia, és mit nem?”¹⁷ Ez a fajta harmónia-eszmény etikai oldalról istenközpontú erkölcsöt eredményez: „A hasonló kedves a hasonló előtt, ha megvan bennük a kellő mérték és arány (...) Minden dolog mértéke pedig elsősorban az isten lehet számunkra, sokkal inkább, mint akármelyik ember, pedig ezt tartják sokan.”¹⁸ Azok, akik az embert tartották minden dolog mértékének, Prótagorász és követői voltak. A Prótagorásztól származó,

¹⁴ Vö. SEMPLICI 11915. A lélek halhatatlanságáról és felsőbbrendűségéről részletesen szól Platón a Phaidónban; magyarul: PLATÓN, *Phaidón*, ford. Kerényi Grácia, in *Platón összes művei* (Bibliotheca Classica) I–III (Budapest 1984) I, 1019–1119.

¹⁵ Plat. *Krat.* 399c; magyarul: PLATÓN, *Kratülosz*, ford. Szabó Árpád, in *Platón összes művei* I, 766.

¹⁶ Plat. *leg.* 716a; magyarul: PLATÓN, *Törvények*, ford. Kövendy Dénes, in *Platón összes művei* III, 613.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Plat. *leg.* 716c; id. ford. III, 614.

szállóigévé lett mondás szerint minden dolog mértéke az ember.¹⁹ Ezt tekintették az emberközpontúság elvének, sőt a relativizmus és a szubjektivizmus alapszabályként fogta fel ezt a kijelentést. Ugyanakkor ez az ősi elv jelezte azt a meggyőződést is, hogy az ember természetében egy a léttel.²⁰ Mindezek alapján Platón leszögezi: „A jó ember számára a legszebb, legjobb és a boldog élethez legjobban elvezető eljárás – s emellett a legillőbb is –, ha áldoz az isteneknek, és imádságok, fogadalmak és az istentisztelet minden módja által érintkezik velük.”²¹ Platón is vallja a lélek örök életét, de elfogadja annak preegzisztenciáját, vagyis az emberi testbe költözés előtti létezését is.²²

Arisztotelész szerint „a lélek az, aminek a révén elsődleges értelemben élünk, érzékelünk és gondolkodunk. Ezért nyilván egy bizonyos szabályszerűség és forma a lélek, nem pedig anyag.”²³ Az értelmet a lélek képességének tekinti, nem a test adottságának.²⁴ Az észről megjegyzi, hogy az „úgy látszik, szubsztanciaként terem benne az emberben, és nem pusztul el”.²⁵ Az ember egészségéhez képest az értelmet valami isteni dolognak fogja fel, ebből vezeti le az erkölcs alapelvét, vagyis azt, hogy az értelem szerinti élet is valami isteni az ember egész életéhez képest.²⁶ „Az értelmet – írja –, azaz a lélek értelmes részét dicsérettel szoktuk illetni. Ez tudniillik jó irányba és a legjobb célra ösztönöz. De nyilván van bennünk valami más is, ami természetből fogva ellenkezik az értelemmel: örökké harcban áll vele, és ellenszegül neki (...) A fegyelmetlen ember gerjedelmei mindig az ellenkező irányba indulnak, mint amerre az értelem akarja.”²⁷ Mintha néhány évszázaddal később Szent Pált hallanánk, aki a Rómaiakhoz írt levelében így panaszkodik: „A belső ember szerint az Isten törvényében lelem örömet, de tagjaimban más törvényt érzek, s ez küzd értelmem törvénye ellen, és a tagjaimban lévő bűn törvényének rabjává tesz” (Róm 7,22–23). Bár Arisztotelész szerint a lélek értelmes része hordozza a szabályt, a „törekvő elem” is részesül valamiképpen az értelemben: ez a léleknek az a képessége, amely „számol az apja vagy a

¹⁹ DIELS, H. – KRANZ, W., *Die Fragmente der Vorsokratiker* (Berlin 1961–1964) 80 A 14; 80 B 1; magyarul: *A szofista filozófia. Szöveggyűjtemény*, összeállította és az utószót írta Steiger Kornél (A kútnál) (Budapest 1993) 13 és 18 (ford. Steiger Kornél); vö. RAMELLI, I., *Uomo, misura di tutto*, in *Enciclopedia filosofica* (Milano 2006) XII, 11933.

²⁰ SEMPLICI 11915.

²¹ Plat. leg. 716d–e; id. ford. III, 614.

²² Vö. ROKAY 19.

²³ An. 414a; magyarul: ARISZTOTELÉSZ, *Lélekfilozófiai írások*, ford., az utószót és a jegyzeteket írta Steiger Kornél (Budapest 1988) 57.

²⁴ Eth. Nic., 1098a; 1102a; magyarul: ARISZTOTELÉSZ, *Nikomakhoszi etika*, ford. Szabó Miklós, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta Simon Endre (Budapest 1997) 19; 33–35. Vö. SEMPLICI 11915.

barátai tanácsával”.²⁸ Azaz az etikai intellektualizmus csapdáját Arisztotelész azzal kerüli el, hogy az akarat szerepét is elismeri a helyes cselekedetben. Így érthető, ha az értelmén kívül egy másik lényegi vonást is megjelöl, ami az embert megkülönbözteti. Nevezetesen azt, hogy az ember poliszt alkot, az ember társadalmi lény.²⁹

Az emberről való eszmélődés etikai következményei különös hangsúlyt kapnak a sztoikusok gondolkodásában. Az értelem szerinti élet felsőbbbségét hirdetik. Cicero a törvényekről szóló művében egyenesen azt hangsúlyozza, hogy az ember a legfőbb istenségtől származik és az élőlények közül csak ő részesül az értelmes természetben meg a gondolkodás képességében. Ennek a ténynek tulajdonít közösségteremtő jelentőséget mondván, hogy a mindenség istenek és emberek közös városa.³⁰ „Mivel az észnél nincs nagyszerűbb – írja – s az ész az emberben s az istenben egyaránt megvan, ezért az ember és az isten elsőrendű közössége az észen alapul. Akikben pedig közös az ész használata, vagyis a gondolkodás, azokban a helyes gondolkodás is közös. Minthogy pedig a helyes gondolkodás a törvény, ezért azt kell gondolnunk, hogy az emberek a törvény révén is közösséget alkotnak az istenekkel. Továbbmenvé: akik között törvényközösség áll fenn, azok között jogközösség is van (...), úgyhogy ezt az egész világmindenséget úgy kell fölfognunk, mint egyetlen polgári közösséget, melyen az istenek és az emberek együtt osztoznak.”³¹ Ezért az ember föltalálói kreativitását és a természet utánzásában tanúsított ügyességét dicsérve Cicero eljut annak megállapítására, hogy „az ember igazságosságra született, és hogy a jogot nem a vélekedés, hanem a természet alkotta meg”.³² Cicero ebből továbbkövetkeztet és leszögezi: „a gondolkodás mindenkinek megadatott; következésképpen a jog is. Így hát helyesen tette Szókratész, hogy elátkozta azt, aki elsőként választotta el a hasznosságot a jogtól; erre panaszkodott ugyanis mint minden romlás végső eredetére.”³³

²⁵ An. 408b; id. ford. 35.

²⁶ SEMPLICI 11915; vö. eth. Nic. 1177b; id. ford. 352.

²⁷ Eth. Nic. 1102b; id. ford. 36.

²⁸ Eth. Nic. 1102b; id. ford. 37.

²⁹ Pol. 1253a; magyarul: ARISZTOTELÉSZ, *Politika*, ford. Szabó Miklós, a bevezetést és a jegyzeteket írta Simon Endre (Politikai Gondolkodók) (Budapest 1984) 73–74.

³⁰ Cic. leg. I, 7, 22–23; magyarul: MARCUS TULLIUS CICERO, *A törvények*, ford. Simon Attila (Gondolat – Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának kiadványai 7) (Budapest 2008) 17–18.

³¹ Uo; id. ford. 17–18.

³² Cic. leg. I, 10, 28; id. ford. 19.

³³ Cic. leg. I, 12, 33; id. ford. 21.

Az újplatonikusok később a lélekről szóló tanítást meglehetősen kisarkították. Plotinosz például a lélek leeséséről, lezuhanásáról beszél. A lelket a test láncáiban vergődő magasabb rendű valóságként szemléli. Szerinte az ember ég és föld között van, de lelke visszatérhet az égbe. A földi életben is igaz, hogy „a lélekben mindig van valami, ami a magasban marad”.³⁴ Az újplatonikusok több túlzását a kereszténység nem fogadhatta el, ám elgondolásaik diszkrét bája a középkorban, sőt az újkorban is hatott a nyugati gondolkodásra.

2. A BIBLIA KÉPE AZ EMBERRŐL

Ettől a szellemi vonulattól a Biblia szemlélete több vonatkozásban eltér.³⁵ Az Ószövetségben, különösen a Teremtés könyvében az Istenhez való viszony úgy jelenik meg, mint emberi létünk alapvető része. Nem csupán keletkezésünkre jellemző ez a kapcsolat, hanem egyúttal éltető elemünk is. De a Biblia emberképének szerves része a világhoz való viszony is. A világ nem Isten, az embernek uralkodnia kell rajta, de nem önkényesen, hanem Isten megbízottjaként, Isten akarata szerint. Szép felvillanása ennek a gondolatnak az a bibliai epizód, amikor az ember nevet ad az állatoknak. Az Úristen „az emberhez vezette őket, hogy lássa, milyen nevet ad nekik. Az lett a nevük, amit az ember adott nekik” (Ter 2,19). Mit jelent az, hogy lássa, milyen nevet ad nekik? – kérdezi a Midrás. Hát nem látott Isten mindent előre? Inkább meg akarta mutatni – válaszolja a szerző – az angyaloknak Ádám bölcsességét. És valóban, azt a nevet, amit a Mindenható előre meghatározott, éppen azt a nevet adta az ember mindegyiknek.³⁶ Az ember léte a világban sajátos hivatást jelent, mert a Teremtőnek szabad és tudatos munkatársai vagyunk. Ma jobban átérezzük ennek az ősi meglátásnak az időszerűségét, mint valaha. Nem véletlenül beszélt a püspöki konferencia környezetetikai körlevele is felelősségünkről „a teremtett világért”.³⁷

De az emberlét fontos része az is, hogy kapcsolatban vagyunk egymással. Ádám és Éva teremtésének elbeszélése azt is kifejezi a férfi és nő kapcsolatának alapvető tényében, hogy az ember kommunikációra és közösségre teremtett lény.

³⁴ Plot. enn. IV, 8, 4 (23), olasz ford.: PLOTINO, *Enneadi*, Prima versione integra e commentario critico di Vincenzo Cilento (Bari 1973, az 1948-as kiadás reprintje) II, 339.

³⁵ Áttekintés a bibliai emberképről pl. LÉON DUFOUR, X., *Ember*, in *Bibliikus teológiai szótár*, szerk. Ua., a magyar kiadás szerkesztői: Szabó F. – Nagy F. (Budapest 2009) 294–304.

³⁶ Midrash Tehillim 73; idézi MELLO 44.

³⁷ MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KONFERENCIA, *Felelősségünk a teremtett világért*. Körlevél a teremtett világ védelméről (Budapest 2008).

³⁸ Vö. pl. LADARIA 228–232.

De a Biblia emberképében benne rejlik a bűn fogalma is.³⁸ Az ősbűn abban állt, hogy az ember elvetette az engedelmességet, és elkezdett istenként viselkedni.³⁹ Ezért romlott meg a viszonya Istennel, a világgal és a többi emberrel. Isten adta a törvényt, de ez már külső kötöttségként, nehéz teherként jelentkezett az ember számára. Ennek tulajdonította a bibliai szemlélet azt a diszharmóniát, amit Arisztotelész más összefüggésben említ. Szent Pál szerint más törvényt érzünk tagjainkban, ez tusakodik Isten törvénye ellen.

De a világhoz fűződő kapcsolatunk is megromlott. Verejtékes munkával csikarjuk ki a természettől a megélhetésünket, a természet viszont mintegy ellenáll nekünk. Tövist és bojtortját terem a föld.⁴⁰

Egymás között pedig mi, emberek uralkodni vágyunk. Ez rányomja a bélyegét a férfi és nő kapcsolatának, de általában az ember és ember közti viszonyoknak a konfliktusaira is. Gyilkosság, önzés, háborúk, bábeli nyelvezavar kíséri az emberiség életét. Alexandriai Philón allegorikusan magyarázza a Genézisnek a bábeli toronyról szóló részletét (Ter 11,1–9). Egyenesen arról beszél, hogy a történet elején ez áll: „az egész földnek ugyanaz volt a nyelve, és ugyanazok voltak a szavai” (Ter 11,1) és „így szóltak egymáshoz (...) rajta, építsünk várost és tornyot, amelynek teteje az égig ér” (Ter 11,3–4). Eszerint tehát az emberiség abban volt egyhangú és egyetértő, hogy közös rosszra, galádságra szánta el magát. Ez pedig aztán minden társadalmi kapcsolatot megromtott. Ha egy alapvető kérdésben rossz irányba tart a közösség, az végül megmérgezi működésének minden részletét. Ezért már az üdvösség történetének ószövetségi elbeszélését is a háborúk, kegyetlenségek, emberi bűnök és gyengeségek kísérik.⁴¹

Philón azonban felfigyel arra a különleges kataklizma-jelenségre is, amikor mindenki egyetért a rosszban, például a vízözön történetében, vagy amikor az ember minden képessége rossz irányba fordul. Az emberi lélek különböző részeinek felosztásában a szerző Platónt követi. Működésük megromlását pedig így ábrázolja: „Azt mondják, hogy a három rész közül, amelyekből lelkünk összetevődik, egy az értelem és az észé, egy másik a haragvó ösztöné, ismét egy másik pedig a vágyó szenvedélyé. Ha mármost ezen részek

³⁹ Az ősi állapotról, az ember bukásáról és az áteredő bűnről a teológia történetében lásd SCHEFFCZYK, L., *Urstand, Fall und Erbsünde. Von der Schrift bis Augustinus* (Handbuch der Dogmengeschichte, Band II, Fasc. 3a, I. Teil) (Freiburg–Basel–Wien 1981); KÖSTER, H., *Urstand, Fall und Erbsünde. In der Scholastik* (Handbuch der Dogmengeschichte, Band II, Fasc. 3b) (Freiburg–Basel–Wien 1979); UA., *Urstand, Fall und Erbsünde. Von der Reformation bis zur Gegenwart* (Handbuch der Dogmengeschichte, Band II, Fasc. 3c) (Freiburg–Basel–Wien 1982).

⁴⁰ LÉON DUFOUR 299.

⁴¹ Vö. uo.

mindegyike önmagában véve megromlik, együttesük is a maga egészében és részeinek kölcsönös kapcsolatában elpusztul. És valóban, az értelem szüreteli le annak gyümölcsét, amit a cselekedetek, a gyávaság, a mértéktelenségek és az igazságtalanságok vetettek.”⁴²

De az ember olyan lény a Biblia szerint, aki Isten ígérését hordozza. Már a bűnbeeséskor elhangzik az ősi örömhír, a protoevangélium, amely szerint az asszony ivadéka majd széttiporja a kígyó fejét (Ter 3,15). Az asszony szülötte majd megtöri a gonosz hatalmát.

Az Újszövetség világában Krisztus a központ. Ő az, akiben Isten végső és teljes kinyilatkoztatását adja, Ő hordozza a teljes igazságot az emberről is. Ő az új Ádám, ő az Izajás próféta könyvének későbbi részeiben megjövendölt engedelmes, Szenvető Szolga, aki Messiásként megszabadítja a bűnös embereket. Ő adja meg a tökéletes engedelmességet Istennek. Krisztus nem akar a saját törvénye lenni, hanem az Atya akaratát teljesíti. Mindig erre hivatkozik. Ezért olyan megrázó az ő magatartása, hiszen ő több volt, mint pusztán ember. Ahogyan a Filippieknek írt levél mondja: „Isten formájában volt, és az Istennel való egyenlőséget nem tartotta olyan dolognak, amelyhez feltétlenül ragaszkodnia kell, hanem kiüresítette magát, szolgai alakot öltött, és hasonló lett az emberekhez. Külsőjét tekintve olyan lett, mint egy ember. Megalázta magát és engedelmeskedett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig. Ezért Isten felmagasztalta, és olyan nevet adott neki, amely fölötte van minden névnek” (Fil 2,6–9). Krisztus tehát ellentétben a bűnös emberrel, aki magát állította Isten helyébe, mert hitt a kísértő ígérétének, hogy olyan lesz, mint az Isten, isteni mivoltának dicsőségéhez sem ragaszkodott, hanem az emberség terhét vette magára. Megmutatta, hogy milyen az Isten akaratára szerinti új ember. Ebben az összefüggésben szinte háborzongató a János-evangélium elbeszélése, amely szerint Pilátus kivezettette a nép elé a töviskoronával, bíborpalástban kigúnyolt Jézust, és rámutatott: „Íme, az ember!” (Jn 19,5) Így jelenik meg Krisztusban az új ember, aki azonosul Isten akaratával. Ennek a gondolatsornak alapvető vázlatát adja Xavier Léon Dufour klasszikus biblikus teológiai munkájában.⁴³

Krisztus személye azonban nemcsak elméleti tanulság vagy példakép, hanem minket is megvált. Aki hitben kapcsolódik hozzá, annak helyreáll a közössége Istennel is. „Mindenki, aki Krisztusban van, új teremtmény” (2Kor 5,17; vö. Gal 6,15). A keresztségben az ember Krisztus képmása lesz, őt ölti magára.

⁴² Phil. confus. 21; kiad.: FILONE DI ALESSANDRIA, *Tutti i trattati del Commentario allegorico alla Bibbia*. Testo greco a fronte, a cura di Roberto Radice (Bonpiani. Il Pensiero Occidentale) (Milano 2011, 2005) 1048–1049.

Így megújul az ember viszonya Istenhez. De megújul a világhoz fűződő kapcsolata is, hiszen a világ sóhajtozik Isten fiainak megnyilvánulása után (vö. Róm 8,22). Már Izajás próféta könyvében úgy jelenik meg a messiási ország, mint a világ harmóniájának szinte valószínűtlen képe: együtt lelegésszik az oroszlán és a borjú, és a kisgyermek nyugodtan játszik a mérges kígyó fészkeiben (vö. Iz 11,6–9; 65,25). A halál sem a büntetés fenyegető eszköze és jele többé, hanem Krisztussal egyesíti az embert.

Krisztus műve és személye egymással is kibékíti az embereket. Újra egyesülnek a népek. A bábeli nyelvzavar fordítottjaként jelenik meg a pünkösöd csodája, amikor a soknyelvű tömeg megérti az apostolok beszédét (vö. ApCsel 2,5–13). A keresztények között pedig megszűnik a különbség zsidó és görög, rabszolga és szabad, férfi és nő között, mert mindnyájan egyetlen népet alkotnak Krisztusban. Bár az első nemzedékek életére jellemző volt az a kérdés, hogy Krisztus követőinek mennyire kell megtartaniuk az ószövetségi törvényeket és a Misnát, már Szent Pálnál felbukkan az Egyház egységének igazsága is, melyet a hitvallásban máig megisméltünk. Az Efezusi levélben például a pogányokról és a zsidókról ezt írja: Krisztus „mint békeszerző a két népet magában eggyé, új emberré teremtette, és egy testben mind a kettőt kiengesztelte az Istennel keresztthalála által, amellyel az ellenségeskedést megölte. Eljött, hogy békét hirdessen nektek, a távollevőknek, és békét a közzelevőknek” (Ef 2,14–17). Ilyen értelemben beszél az Egyház egységéről Antióchiai Szent Ignác is az első és második század fordulóján. Nem volt ez kis dolog akkoriban, mert azt jelentette, hogy az egyetlen városban élő keresztények nem alakítottak etnikai alapon különböző gyülekezeteket, hanem egyetlen Egyházhoz tartoztak. Ez a Krisztusban megújuló közösség az Egyház, amelynek hivatása, hogy az egész emberiség egységének is jele és kegyelmi hatásaiban előmozdítója, művelője legyen. Ahogyan a II. Vatikáni Zsinat klasszikus szépséggel és erővel tanítja: „Az Egyház pedig Krisztusban mintegy szakramentuma, vagyis jele és eszköze az Istennel való bensőséges egyesülésnek, és az egész emberiség egységének.”⁴⁴

Az Istennel való kibékülésnek pedig az örök boldogság, az örök élet állapota felel meg. A jelenkor ezért az Újszövetség szerint az Egyház ideje. Isten országa, Istennek a szabad és tudatos emberi cselekvésekben megnyilvánuló uralma⁴⁵ már itt működik a világban, de teljes megnyilvánulására majd az idők

⁴³ LÉON DUFOUR 302.

⁴⁴ II. Vatikáni Zsinat, Const. Dogm. *Lumen Gentium* (LG) 1.; magyarul: *A II. Vatikáni Zsinat tanítása. A zsinati döntések magyarázata és okmányai*, szerk. Cserháti József – Fábrián Árpád (Budapest 1975) 42.

végén kerül sor. Krisztus követői ennek az országnak a képviselői, ennek az országnak az örömhírét hordozzák. Tehát az ember bibliai fogalmából dinamikus kép tárul elénk, amely a görög filozófia emberképéhez képest egzisztenciálisabban hordozza az Istennel való kapcsolat tényét és következményeit.

3. AZ ANTIK FILOZÓFIA ÉS A BIBLIA VILÁGÁNAK TALÁLKOZÁSA

Noha az Újszövetség könyveiben is felbukkannak az antik filozófia bizonyos fogalmai és meglátásai, a Szentírás világa és a görög–római kultúra igazán átfogóan a patrisztikus korban találkozik. Már a II. században az apologéta Jusztinosz részletesen szól arról, hogy milyenek teremtette Isten az embert: a kezdet kezdetén az emberi nemet értelmesnek teremtette meg, és azzal a képességgel ruházta fel, hogy az igazat válassza, és a jót tegye, „így egyetlen ember számára sem lehet kifogás Isten előtt; mert értelemmel felruházva és a dolgok megismerésére alkalmas képességgel születik”.⁴⁶ Jusztinosz nagyra becsüli a sztoikusok tanításából és az antik költők írásaiból az etikai részleteket. Úgy gondolja, hogy azok helyes elgondoláson nyugszanak, „Isten magvát” hordozzák, mely a világban „elhintett értelem”.⁴⁷ Tehát az antik filozófia értékelése a keresztények részéről elsősorban antropológiai megfontoláson nyugszik. Isten ajándékozott olyan értelmes természetet az embernek, amely helyes etikai elveket tesz lehetővé. De a Jusztinosztól imént idézett megállapítás emberképe két funkciót tart szem előtt: egyrészt az ember értelmi megismerését, másrészt képességét a választásra, tehát az értelmet és a szabadságot. Mindez az emberi cselekedet keresztény értékelésében alapvető szerepet játszik.

Volt azonban a keresztény gondolkodásban más is, ami az ókori filozófia emberképéből eredt, később azonban vitákat okozott. A test és lélek megkülönböztetése Platónnál és a keresztényeknél egyaránt megtalálható. A keresztény felfogás azonban semmiképpen sem tekintette ezeket olyan önálló részeknek, amelyek egymás nélkül is magát az embert jelentenék. A kereszténység elutasította a lélek preegzisztenciáját. Voltak ugyan radikális irányzatok például

⁴⁵ Vö. RATZINGER, J. (XVI. BENEDEK), *A názáreti Jézus*, I (Budapest 2007) 55–67.

⁴⁶ Apol. I 28, 3; magyarul: *A II. századi görög apologéták* (Ókeresztény írók 8.) (Budapest 1984) 85 (ford. Vanyó László).

⁴⁷ Apol. II 8, 1 és 3; id. ford. 126–127; vö. uo. 10, 1; id. ford. 128.

⁴⁸ DENZINGER, H. – SCHÖNMETZER, A., *Enchiridion Symbolorum, Definitionum et Declarationum de rebus fidei et morum* (³²Barcinone-Friburgi Brigoviae-Romae-Neo Eboraci 1963) (DS), nr. 403 (Iustinianus császár ediktuma, melyet az 543-as Konstantinápolyi Zsinaton hirdettek ki); DS 456

a gnószticizmusban, amelyek szerint az emberi lélek a világ teremtésének kezdetétől fogva fennáll, de angyali létmódjában elkövetett bűne miatt le kellett szállnia az emberi testbe. Ez a szemlélet az ember azonosságát kérdőjelezi meg, és idegen a Biblia világától. Mások szerint a lélek ugyan a világ kezdetétől fogva létezik, ám nem bűne miatt költözik az emberi testbe. Az Egyház mindkét nézetet elutasította.⁴⁸ A középkori filozófiai újjáéledés során Arisztotelész műveinek különböző interpretációi terjedtek el. A meghatározó keresztény felfogás azt a szemléletet helyezte előtérbe, amely szerint a lélek a test formája abban az értelemben, hogy az ember szükségképpen testből és lélekből áll, ezek a tényleges létezésben egymáshoz rendelt alkotóelemei az emberi lénynek. Aquinói Szent Tamás felveti a kérdést, hogy vajon az emberi lélek valami létező dolog-e, vagy maga az ember csupán a testből és lélekből összetett létező. Ő maga arra következtet, hogy az emberi lélek bár a testhez van rendelve, maga testetlen és létező valóság, vagyis mai szóval nem csupán a test valamely funkciója.⁴⁹ 1312-ben a Vienne-i Egyetemes Zsinat Petrus Olivi nézeteire válaszolva leszögezte, hogy az ember eszes és értelmes lelke önmaga által és lényegileg az emberi test formája.⁵⁰

Ugyancsak a középkori viták sarkították ki az ember hármas felosztásának, a test, lélek, szellem együttesnek a különböző értelmezési lehetőségeit is. Az ilyenfajta emberkép akkor nem fogadható el, ha az a lélek megkettőzését jelenti.⁵¹ Ez az, amit a IV. Konstantinápolyi Zsinat már 869-ben elutasított. Ugyanakkor a trichotónia nyomai Szent Pálnál is fellelhetők, például a Tesszalonikiaknak írt első levélben (1Tessz 5,23). Itt az apostol azt kívánja a hívőknek, hogy a békesség Istene őrizze meg szellemüket, lelküket és testüket feddhetetlenül Krisztus eljöveteleig. Nem véletlen, hogy a Tesszaloniki levél nem az ember egyes képességeit osztja fel, hanem az egész embert nézi.

4. MINEK LÁTJUK MA AZ EMBERT?

Mindezek fényében és az újkori és legújabb kori filozófia emberképének sűrű változásain túl a II. Vatikáni Zsinat éppen az Egyháznak a mai világban való

(I. Bragai Zsinat, 561, 6. kánon); DS 1440 (V. Lateráni Zsinat, 1512–1517, VIII. sessio); vö. ERDŐ P., *Az ember képe a mai egyházjogban, Teológiai, filozófiai és pszichológiai elemek*, in UA., *Az élő Egyház joga. Tanulmányok a hatályos kánonjog köréből* (Budapest 2006) 34–44.

⁴⁹ S. Th. I., q. 75, a. 2; kiad. pl. THOMAS AQUINAS, *Summa Theologica*, De Rubeis, Billuart et aliorum notis selectis ornata, I–VI (2²Taurini-Romae 1939) I, 467–469.

⁵⁰ DS 902 (Vienne-i Zsinat, 1311–1312, Const. *Fidei Catholicae*).

⁵¹ DS 657 (IV. Konstantinápolyi Zsinat, 869–870, 11. kánon).

életéről szólva beszél az emberi személy méltóságáról. Leszögezi, hogy az ember Isten képmása. Ám mégis sok, és egymásnak ellentmondó nézetet vallott és vall önmagáról. „Van úgy, hogy mindenekfelett álló zsinórmértéknek teszi meg magát, máskor viszont a kétségbeesésig megy el önmaga leértékelésében. Innen ered tanácsstalansága és szorongása.”⁵² A bibliai teremtéstörténet nem csak az ember méltóságának forrását mutatja be, vagyis nem csak azt a tényt állítja elénk, hogy Isten az embert saját képére és hasonlatosságára alkotta, hanem kifejezi azt is, hogy az ember „képes megismerni és szeretni teremőjét”.⁵³ A teremtéstörténetben az ember úgy jelenik meg, mint az összes földi teremtmények gazdája, akinek Isten dicsőségére és a saját javára kell uralkodnia mindezekben. Ma is aktuális az ősi igazság, hogy Isten nem magányra, hanem közösségre teremtette az embert (Ter 1,27). A férfi és nő közössége a személyek közösségét jelenti. Az ember ugyanis a Biblia szerint is társas lény, nem csupán a görög filozófia szerint. Alapvető tulajdonsága, hogy társadalmi együttélésre hivatott (zoon politicon). Az ember szabadsága azonban lehetővé teszi a bűnt is. A II. Vatikáni Zsinat töretlenül hangsúlyozza az ősbűn valóságát, melynek lényege, hogy az ember a gonosz sugallatára szembeszállt Istennel. Ezért érteni nem akaró szíve elhomályosult. Mindezt megerősíti az emberi tapasztalat is. Ha körülnézünk a világban vagy magunkba tekintünk, észrevesszük hajlandóságunkat a rosszra. Az ember ma is hajlamos szembeszegülni Istennel, és ezzel szétrombolni önmagához, ember-társaihoz és a teremtett világhoz fűződő viszonyát.⁵⁴ Az egész emberi élet és az egész történelem küzdelem tehát a jó és a rossz között. Maga az Úr az, aki közénk jön, hogy kiszabadítson ebből az állapotból, amit bibliai szóval a bűn szolgaságának is nevezünk.⁵⁵

A II. Vatikáni Zsinat egyértelműen tanítja azt is, hogy „az ember test és lélek egysége. Testi mivoltánál fogva magába gyűjti az anyagi világ elemeit, amelyek benne emelkednek fel a legmagasabbra, és általa szólalnak meg, hogy felszabadultan dicsőítsék a Teremtőt.”⁵⁶ Az emberi test tehát tiszteletre méltó, benne az egész anyagvilág dicsőíti a Mindenhatót. A test és lélek kettőssége ezért nem a jó és rossz kettősségét jelenti. Ugyanakkor nem önáltatás azt mondani, hogy az ember magasabb rendű az anyagi világnál, több mint a természet

⁵² II. Vatikáni Zsinat, Const. Past. *Gaudium et Spes* (GS) 12b; magyarul: id. kiad. 452.

⁵³ GS 12c; magyarul: id. kiad. uo.

⁵⁴ GS 13a; id. ford. 453.

⁵⁵ Vö. uo. 13b; id. ford. 453.

⁵⁶ GS 14a; id. ford. 453.

⁵⁷ GS 14b; id. ford. 453.

vagy a társadalom valamely névtelen alkotórésze. „Benső valójában ugyanis az anyagi mindenség fölé emelkedik (...) Amikor tehát az ember felismeri magában a szellemi és halhatatlan lelket, nem valami csalóka ábrándképpel, merőben a fizikai és a társadalmi körülmények egy termékével hitegeti magát, hanem (...) egy mélységes tárgyi igazságra talál rá.”⁵⁷ Az ember értelme révén szárnyalja túl az anyagi világot.

A zsinat elismeri a technikában, a tudományokban, a szellemi műveltség terén elért haladást, de hangsúlyozza, hogy az ember megismerő-képessége „biztosan meg tudja ragadni az értelemmel hozzáférhető valóságot is”.⁵⁸ Az ember a hitet a Szentlélek ajándékaként kapja, nem pusztán a bűn következtében elhomályosult értelmével kell megközelítenie az Istent.⁵⁹

A keresztyén emberkép fontos eleme a lelkiismeretről szóló tanítás. Az ember ugyanis nem maga szabja meg életének törvényeit, de a saját tudata mélyén találkozik egy magasabb törvénnyel. Ez szólítja fel arra, hogy „szeresse és cselekedje a jót és kerülje a rosszat”. Olyan törvény ez, amelyet Isten írt az ember szívébe. Bár a lelkiismeret lehet téves, ám igyekezhetünk lelkiismeretünket nevelni, és az objektív erkölcs szabályaihoz alkalmazkodni.⁶⁰ Ezért az egyes ember, de a közösség sem szabhatja meg önkényesen cselekvésének szabályait, hanem keresnie kell az igazságot, és ahhoz kell alkalmaznia cselekvését. Az ember kiváló tulajdonsága a zsinat szerint a szabadság. Ez nem az önkényes szabadság igazolása, hanem éppen azt teszi lehetővé, hogy szabadon megismerjük és válasszuk azt, ami objektíve jó és megfelel Isten akaratának. Isten ugyanis azt akarta, hogy az ember szabad elhatározással keresse őt, és „szabadon jusson el a teljes és boldog tökéletességre”.⁶¹ Tehát az Isten kegyelmére szoruló, de az ő segítségével az objektíve helyes és jó cselekvéseket szabadon választó ember a keresztyén antropológia főszereplője. Ez a szabadság alapozza meg felelősségünket Isten előtt. Így lehet eszköze végső boldogságunk elérésének is.⁶²

A halál fájdalmas és titokzatos valóság. A fájdalom és a test felbomlása félelmet kelthet az emberben. Annak fenyegetését olvashatja ki belőle, hogy az egyéni emberi lét teljesen megszűnik. Az ember azonban – mint a zsinat hangsúlyozza – borzad a haláltól, mégpedig éppen azért, mert „magában hordja az örökkévalóság magját, amely nem vezethető vissza a pusztá anyagra”.⁶³

⁵⁸ GS 15a; id. ford. 454.

⁵⁹ Vö. uo. 15d; id. ford. 454.

⁶⁰ GS 16; id. ford. 454.

⁶¹ GS 17; id. ford. 454.

⁶² Uo. 17; id. ford. 455.

⁶³ GS 18a; id. ford. 455.

Törekszik az ember – és sokszor eredménnyel is – az élet meghosszabbítására. Ez azonban a halál problémáját még nem oldja meg. A keresztény hit isteni kinyilatkoztatás alapján vallja, hogy Isten „arra hívta és hívja az embert, hogy egész lényével kapcsolódjék öhozzá a romolhatatlan isteni élet közösségében”.⁶⁴ Az ember számára a halál feletti győzelmet Krisztus vívta ki megváltó művével.

A zsinatot követően többen annyira hangsúlyozták a test és a lélek szerves egységét, vagy az ószövetségi beszédmód és a görög fogalomvilág különbségét, hogy egyesek azt is megkérdőjelezték, nem kell-e a lélek halhatatlanságának hitét csupán a görög kulturális örökséghez sorolni és visszatérni egy ettől eltérő bibliai szemlélethez. Természetesen az Ószövetség könyveiben a személyes örök életről szóló meggyőződés fokozatosan és különböző vonásokkal rajzolódott ki. Ám az Újszövetségben, személyesen Jézus Krisztus tanításában az örök életről már világos és határozott a kép. Erre alapult az Egyház hite. Ebben a hitben értékelték az antik filozófia bizonyos eredményeit az ókeresztény szerzők. Ezt a hagyományt pontosította a középkor és az újkor teológiája.

A legújabb idők számtalan elmélete között a Katolikus Egyház Katekizmusa ad eligazítást. Ezt a dokumentumot Szent II. János Pál pápa apostoli rendelkezéssel hirdette ki. Benne méltán látjuk az Egyház hitének szerves összefoglalását a II. Vatikáni Zsinat fényében. Ez a katekizmus hangsúlyozza, hogy az Egyház tanítása szerint „minden egyes szellemi lelket Isten közvetlenül terem”,⁶⁵ nem a szülők hozzák létre gyermekük lelkét. De vallja az Egyház azt is, hogy „a lélek halhatatlan; nem vész el amikor a halálban elválik a testtől, és a végső feltámadásban újra egyesülni fog a testtel”.⁶⁶

Lehet, hogy a legutóbbi évek heves kulturális változásai, az emberi képességek használatában végbemenő rohamos hangsúlyeltolódás, audiovizuális beállítottságunk erősödése, logikai képességeink használatának csökkenése, a természetről szerzett ismereteink tömegének lenyűgöző hatása változtat életérzésünkön. Lehet, hogy szétszórtabbak vagyunk, vagy jobban meghatároz minket környezetünk nyomása és viharos alakulása. Mégis ott szunnyad bennünk, és újra meg újra feltör ember voltunk teljes mélysége és gazdagsága. Ez pedig ma is arra ösztönöz, hogy keressük az Istent, a helyes cselekvés útját és az örök boldogságot.

⁶⁴ Uo. 18b.; id. ford. 455.

⁶⁵ *A Katolikus Egyház Katekizmusa*, n. 366, ford. Diós István (Szent István Kézikönyvek 6) (Budapest 2002) 108.

⁶⁶ Uo.

♦♦♦ VARGA LAJOS

Ars sacra, ars liturgica, ars moderna

A vallásos művészet

és az *ars sacra* – *ars liturgica* különválása

1. A LITURGIKUS MŰVÉSZET ALAPJAI

Azért, hogy a kortárs művészeteket megítélhessük, mindenekelőtt tisztoznunk szükséges a szakrális és a liturgikus művészet fogalmát és azt, hogy mit tartottak az idők folyamán szakrális és liturgikus művészetnek?¹ Szoros értelemben azt tekinthetjük szakrális művészetnek, amelyben a szent megtapasztalásának élménye jelen van. Ez a kereszténységen kívül is lehetséges. A szakrális művészetten belül azt nevezhetjük liturgikus művészetnek, mely a liturgiát kiszolgálja. Ez a szent zene párhuzama szerint a liturgia és a művészet vonatkozásában azt jelenti, hogy aligha lehet úgy törvényeket vagy normákat felállítani akármelyikről, hogy a másikat ne vegyük figyelembe.² A liturgikus művészet „ars sacra” néven is ismeretes, ezért jelen írásomban e két kifejezést felváltva használom, de a szakrális művészetéről csak a liturgia vonatkozásában beszélek. A liturgia nem más, mint az Egyház hivatalos és nyilvános istentisztelete. Tehát liturgikus művészetek esetében a szentségek és szentelmények kiszolgáltatásnak helyén alkalmazott művészetéről van szó, mely a hívekben a hitet és az áhítatot (*pietas*) növeli. Vannak, akik ezt a definíciót bővebben kifejtve részletezik. Ezért a liturgikus művészet fogalmához hozzáfűzik a képek

¹ BOZÓKY Mária, *Eszme és valóság a keresztény művészetben* (Szent István Társulat, Budapest 1974); PLAZAOLA, Juan, *L'église et l'art: Vingt siècles d'architecture et de peinture chrétiennes* (Cerf, Paris 2008).

² *Documenta musicae sacrae: A szent zene dokumentumai X. Pius pápa motu propriojától napjainkig* (MALEZI, [Budapest] 2005) 65, 183. bekezdés.

direkt morális, illetve tanító jellegének kérdését, és azt is, hogy a szakrális művészetnek a személyiség legbelsőbb magvát kell érintenie. Ez a művészet egyben megfelel az Egyház által kívánt intézményi és ezen belül a kánonjogi követelményeknek is, melyeket például a cenzúrával kapcsolatos törvények és egyéb előírások tartalmaznak.³

A szakrális művészethez mintegy elsőként kapcsolódik a szakrális tér, mellyel a liturgia tudományában a *hierotopologia* foglalkozik.⁴ A behatárolt terület is érzetet kelt, mely eszmékkel párosítható. Ezek közül hármat említek meg. A szentély elrendezése tekintetében jelen korunkban a latin liturgiában leginkább megszokott a hosszanti tengelyre elrendezett tér, mely különösképpen az úton levő ember és a megérkezés eszméjével társítható. Ezért lett a szentély a mennyei Jeruzsálem jelképe. Ezzel szemben a keleti egyház sokkal inkább a centrális teret szereti, mely függőleges tengelyre van felfűzve, és a célba érkezés szimbóluma. A latin egyházban a hosszantin kívül az ovális tér is lehetséges. Ha az ember a térben van, akkor illúzió révén ezt körnek látja, mely jól kifejezheti a II. Vatikáni Zsinat utáni „communio” egyházképet.⁵ Mindebből az is érthető, hogy a térhez és magukhoz a térformákhoz is szimbólum vagy szimbólumrendszer kapcsolódik, sőt magának az épületnek az elhelyezése, orientációja is jelentéssel bír.⁶

Az üdvösségtörténet eseményei a térben és az időben zajlottak le. Isten zarándok népe is az idő előrehaladó folyamában van jelen, és állandóan halad a beteljesedés felé. Az idő végezetén ott áll Krisztus Urunk második eljövetele és az azt követő események, melyekkel az eszkatológia foglalkozik. Továbbmenve, a teret be kell népesíteni szakrális tárgyakkal, rítusokkal, szakrális nyelvvél (imaszövegek, énekek) és kommunikációval, melyek elsődlegesen Istennek szólnak, de közösségi vonatkozásaik is vannak. Mint ahogy

³ RADÓ, Policarpus, *Enchiridion liturgicum II* (Herder, Romae-Friburg Brig.-Barcinone, 1966) 1399. „Definitur ars sacra ea ars, cuius „munus et officium est domus Dei decori plurimum conferre atque fidem, pietatemque eorum fovere, qui in templum congregantur, ut divinis assistant officiis implorentque dona caelestia.” MENOZZI, Daniel, *La chiesa e le immagini: I testi fondamentali sulle arti figurative dalle origini ai nostri giorni* (Edizioni San Paolo, Milano 1995). Az 1917-es törvénykönyvben legfőként az 1399. kánon 12. pontja vonatkozik erre. Az egyéb kánonokat a most idézett műben a 283. oldalon találjuk. Újabbban a legjelentősebb a II. Vatikáni Zsinat konstitúciója a szent liturgiáról: *Sacrosanctum Concilium* 157–159. Az intézményi háttér vizsgálatával foglalkozik, de inkább az angolszász területet veszi figyelembe: HOWES, Graham, *A szakralitás művészete* (Bencés Kiadó, Pannonhalma 2011).

⁴ RITZ Sándor, *A templom: Múlt, jelen és jövő felülmúlhatatlan alkotása, az Örök-Templom Santo Stefano Rotondo* (Roma, é.n.); TÁRRECH, Armand Puig I, *Gaudi és a Sagrada Familia* (Typotex, [Budapest] 2013); BÖCHER, Otto, *Johannes-Offenbarung und Kirchenbau: Das Gotteshaus als Himmelsstadt* (Neukirchener Verlagsgesellschaft, Göttingen–Vluyn 2010); *Cristianesimo e bellezza: Tra Oriente e Occidente* (A cura di Natalino Valentini; San Paolo, Milano 2002).

a térhez, ezekhez is kapcsolódnak szimbólumok. A liturgikus tárgyakkal foglalkozik a *paramentica* szakterület a klasszikus liturgika tudományában. A művész a formák által tartalmat fejez ki, ezért minden alkotásnak mélyebb jelentése van. A művész nem Istent, hanem a szakrum érzékelhető megjelenését, tudatban megjelenő képét örökíti meg. Ez egyben a vallásos művészet határát is jelzi. A szakrális nyelvnek is van képi vonatkozása, melyhez sajátos képteológia is kötődik, ezért ez is inspiratív jellegű, sőt ezen felül alapja lehet a képzőművészeti megjelenésnek is.⁷

A szakrális kommunikáció mindenkor egy adott kulturális környezetben zajlik, hiszen a természetfölötti az ember számára közvetlenül nem ragadható meg, hanem az adott közösség által elfogadott szimbólumokhoz kötődik. Ezek többfélék lehetnek: nyelvi és képi szimbólumokat egyaránt ismerünk, sőt az ősi keresztény teológiai gondolkodás is anagogikus jellegű. A VIII. századig kifejlődött teológiai gondolkodást ezzel a három kifejezéssel szokás jelölni: apofatikus, katabatikus és szimbolikus.⁸ A szimbólum keresztény értelemben véve érzékelhető jel (nyelvi vagy bármi más), mely a misztériumra utal. „*A transzcendens az emberi kultúrában azáltal válik felfoghatóvá, hogy rendelkezésre állnak – közösségenként különböző módon – olyan szimbolikus eszközök, melyek révén a transzcendensről úgy gondolkodhatunk, mintha kapcsolatba kerülhetnénk vele, és erről másoknak is be tudunk számolni.*”⁹ A kép ebből kifolyólag sohasem lehet azonos az Istennel, aminek következményeként a képi megjelenítésnek önmagából adódó határai vannak. Ezért sem képek, sem szobrok istenként nem imádkozhatók. Ez kimerítené az idololatRIA, a bálványimádás fogalmát. Ezért a képek használata képvitákhoz, sőt képpromboláshoz is vezetett.¹⁰

A szimbólumokban való gondolkodás és a szimbólumrendszer az előbbiekből is következően már kezdettől fogva azért is nagyon fontos a liturgikus

⁵ LUKÁCS László, *Joseph Ratzinger és a II. Vatikáni Zsinat ekkleziológiája*, in *Sapientiana* (2013) 1/20–42.

⁶ HOWES 83; „*Jelbeszéd az életünk*” *A szimbolizáció története és kutatásának módszerei* (szerk. Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor; Osiris–Századvég, Budapest 1995), lásd különösképpen is: S. NAGY Katalin, *A templom vizuális szimbolikája* és SZÖNYI György Endre, *Misztikus és okkult szimbolizmus a templomépítészetben* 523–527, 507–522; HANI, Jean, *Il simbolismo del tempio cristiano* (Arkeios, Roma 1996).

⁷ Képteológia: „*Képekben mondtam el nektek*”: *Krisztológiai metaforák János evangéliumában* (Narratívák 11) (Kijárat Kiadó, Budapest 2012).

⁸ LAFONT, Ghislain, *A katolikus egyház teológiatörténete* (Atlantisz, Budapest 1998) 107.

⁹ *Szagrális kommunikáció* (szerk. Korpics Márta–P. Szilczl Dóra; Typotex, Budapest 2007).

¹⁰ BERNARDI, Pierregiuseppe, *I colori di Dio: L'immagine cristiana fra Oriente e Occidente* (Paravia Bruno Mondadori Editori, Milano 2007), az őskereszténységet és a Krisztus-képeket illetően: p. 18–21; BELTING, Hans, *A hiteles kép: Képviták mint hitviták* (Atlantisz, Budapest 2009).

művészetben, mert a természetfölöttit nemcsak szavak és fogalomrendszer, hanem nyelvi (pl. allegória, parabola) és képi szimbólumok segítségével is igyekszünk megragadni.¹¹ Isten a maga valójában láthatatlan, ezért csak szimbolikus ábrázoláson keresztül jeleníthető meg. Ezeknek a jeleknek nemcsak kulturális begyökerezettsége, hanem mélylélektani aspektusa is van.¹² Mindez különösképpen vonatkozik a Katolikus Egyházra és a keleti egyházakra, melyek nemcsak a szó, a meghirdetett Ige, hanem képek segítségével is közvetítenek a liturgikus ünneplés tárgyáról, a misztériumról. A szimbólumképzésben egészen biztos, hogy új korszakot nyitott az absztrakt, nonfiguratív művészet megjelenése, mivel ez nem hagyományos ábrázoló kép. Ezzel a hagyományos ikonográfiai formák kizárólagossága kérdéssé vált. A liturgikus művészetben ez a folyamat véleményem szerint a képromboláshoz és a protestantizmus megjelenéséhez hasonlítható változást vagy legalábbis útkezesést, próbálkozást indított el. Az új művészeti kifejezési formák megjelenése ugyanis először jobbára elutasításban részesült.¹³

Mivel azonban a szimbólum a jelentéshez kötődik, ezért jó esetben maga a kompozíció is szimbólummá válik. A régi szimbólumrendszer félretétele vagy elutasítása nem jelentheti a szimbólumképzés megszűnését,¹⁴ sem a szakrális és liturgikus művészet végét. Ha valami jelentést hordoz, ezt csak úgy teheti meg, ha maga válik jellé. „[A látványnak] vállalnia kell az önvesztést, aminek természetesen vannak fokozatai – pl. embléma, allegória, analógia, stb. –, azonban legtökéletesebb formája, amikor már jelként sem tekinthetjük, csak az általa hordott jelentés és evidencia: meglátása már csak a jelentést asszociálja. Ő a 'signum significatum', a 'signum representativum', vagyis szimbólummá emelkedett.”¹⁵ Ezért a modern művészet is lehet vallásos vagy szakrális, adott esetben liturgikus is.

Az a szerencsés, ha az építmény és a benne levő tárgyak a biblikus, liturgikus szimbólumrendszerre épülnek, hiszen az Egyházon belül a húsvéti misztérium ünneplését vannak hivatva kiszolgálni. A szimbólumok szerepe,

¹¹ SCHOLTZ, Gunter, *Das Bild im Denken Schleiermachers*, in *Handbuch der Bildtheologie. I. Bild-Konflikte* (Hrsg. Reinhard Hoeps; Ferdinand Schöningh, Paderborn–München–Wien–Zürich 2007) 286–299; FILA Béla, *A szimbolikus teológia néhány szempontja*, in „*Ex invisibilis visibilia...*”: Emlékkönyv Dávid Katalin professzor asszony 70. születésnapjára (Pesti Szalon–Ferenczi Kiadó, Budapest 1993) 119–130; LADÓCSI Gáspár, *Az istenábrázolás mint teológiai probléma*, in „*Ex invisibilis visibilia...*” 109–117.

¹² *Der Mensch und seine Symbole* (Hrsg. C. G. Jung – Marie-Louise von Franz – Joseph L. Henderson – Jolande Jacobi – Aniela Jaffé; 5. Aufl., Walter-Verlag, Freiburg im Breisgau 1981), magyar fordításban: JUNG, C. G., *Az ember és szimbólumai* (Göncöl Kiadó, Budapest 1993). A könyv művészetről szóló része különbséget tesz az érzéki és imaginatív kép között. Érzéken a régi képi ábrázolást érti, imaginatíven pedig a tudatalattit is előhívó képet. Lásd: 248.

ezek létrehozása, estenként a szimbólumok jelentése a különböző keresztény egyházakon belül más és más történelmi hagyományra épül.¹⁶ Minden jelre érvényes, hogy átalakuláson, jelentésváltozáson mehet keresztül, sőt jelformálódás, jelalakulás is lehetséges. A liturgiában elfogadott kép nemcsak valóságos témájú, hanem tartalmában is megfelel a szent cselekmény szellemének. A fenti szempontokkal máris segítséget kaptunk annak megértéséhez, hogy a Katolikus Egyház liturgikus művészete különbözik az általános értelemben vett vallásos művészetétől és más keresztény egyházak művészetétől.

2. A SZAKRALITÁS FOGALMÁT MAGYARÁZÓ FILOZÓFIAI-TEOLÓGIAI ELMÉLETEK

Ezek között első helyen kell említeni a keleti Egyház újplatonista alapon álló képtiszteletét. Az őskép és kép, azaz a prótotípus és a típus fogalma az ideatannal van kapcsolatban. Ezek szerint az értelmi kép által – bár az érzékelés révén az anyagból származik – a megismerés révén az ember mégis az ősképpel találkozik, ami számára egyben a valós világot jelenti a látszat helyett. Ebben a tekintetben az őskép metafizikai valóság. A keleti Egyház képtiszteletében az ikon által az őskép tisztelete valósul meg. Ennek következménye mutatkozik meg az ikonkészítés technikájában is, mely a teremtés bibliai képzetének rendjét követi. Példaképpen a fekete szín a nihilt szimbolizálja, a fény pedig azt a másik valóságot, mely túl van az anyagon. Ezzel összefüggő fontos alapelv, hogy az ikonoknál a fény-árnyék használata tilos.

Pavel Florenszkij az ikonkészítést az egyiptomi múmiák arcának készítésével is kapcsolatba hozza. Az ikonokat hieratikusnak szokás mondani, ami a szakralitás elfogadott megjelenése. A szerző így ír: *„Az ikon egy bizonyos ősképre emlékeztet, azaz szellemi jelenést hív elő a tudatban: aki ezt a jelenést tiszta értelemmel és tudatosan szemlélte, az előtt az ikon által közvetített*

¹³ *Handbuch der Bildtheologie. I. Bild-Konflikte*; BETTETINI, Maria, *Contro le immagini: Le radici dell' iconoclastia* (Editori Laterza, Bari 2007).

¹⁴ HOFMANN, Werner, *A modern művészet alapjai. Bevezetés a modern művészet szimbolikus formáinak világába* (Corvina, Budapest 1974).

¹⁵ DÁVID Katalin, *A szép teológiája, mint a művészi érték megközelítésének módszere* (Szent István Társulat, Budapest 2006) 49–50.

¹⁶ BÉKÉSI Sándor, *Ikonográfia és református hitvallás*, in *Ikonográfia ökumenikus megközelítésben* (szerk. Xeravits Géza; L'Harmattan, Budapest 2005) 91–100: „...a szünbolon nem megjelenítő, nem is díszítő feladatot lát el, hanem a református hitvallást reprezentálja, illetve Istent dicsőíti”.

*másodlagos jelenés maga is tiszta és tudatos alakot ölt. Másokban viszont épp az ikon mozditja meg a szellem érzékelésére rendelt, mélyen a tudat alatt szunnyadó képességet; de legalábbis megerősíti, hogy van ilyen képesség, sőt érzékelhetővé teszi vagy közelíti a tudathoz az ilyen nemű saját tapasztalattal.*¹⁷ Keleten ez a hagyomány ma is töretlen, sőt a mai körülmények között a nyugatot is megtermékenyíteni látszik. A nyugati Egyházban a képekre való teológiai reflexió – pragmatikus jellege miatt – hasonló képteológiát korábban nem fejtett ki, hanem inkább a képek didaktikus és esztétikai tartalmával foglalkozott.

Az ikonokról nagyrabecsüléssel beszél Jean-Luc Marion is. Mind a mai napig alapvető mértéknek tekinti a II. Nikaiai (Niceai) Zsinat határozatát (787). Eszerint a lényeg nem a tüposz és a prototüposz közötti hasonlóságban van, hanem a tüposznak a prototüposzhoz való közelítésében. Ezzel kapcsolatban elsősorban a kereszt botrányára emlékeznek. Idézi a katona szavát Jézus halálakor: „Ez az ember valóban az Isten fia volt.” Ebből kiindulva mondja, hogy a tüposz jelez, de nem válik azonossá azzal, amit jelez, ezért többféleképpen is értelmezhető. Voltak, akik Jézust halálakor elvetették, mások viszont éppen ekkor fedezték fel benne a láthatatlant, magát az Istent. A tüposz tehát jelzésértéke miatt félreérthetővé is válhat, bálványá is lehet. Két ellentétes magatartást válthat ki az emberből, az elvetést és az elfogadást (tiszteletet). Marion fenomenológiai és egyszerre teológiai elemzése szerint az ikon példaértékű marad. Ez a felfogás kizárja az Őszövetségben is tiltott hasonmás készítését és a mimézist, mivel a tüposz és a prototüposz között hasonlóság nem áll fenn. A hieratikus nem lehet mimetikus, hanem szükségszerűen elvont, absztraháló jellegű. Ugyanis minden képre érvényes, amit Marion mond: „Az utánzás logikája szerint a kép megkettőzi a láthatóban azt, amit az eredeti megőriz a láthatatlanban. Az apóriák ennek az ellentétnek az egyszerűségéből születnek: ami létezik, az nem látható, nem észlelhető és nem adódik; ami látható, ami észlelhető, és ami adódik, az pedig nem létezik.”¹⁸

A hagyományos, szentírási, újplatonikus és skolasztikus alapokon álló esztétikai rendszer a szépet a lét transzcendentális dimenziói közé sorolja a jóság-

¹⁷ FLORENSZKIJ, Pavel, *Az ikonosztáz* (Typotex, Budapest 2005) 57–58.

¹⁸ MARION, Jean-Luc, *A látható keresztesződése* (Bencés Kiadó, Pannonhalma 2013), *Az ikonokról*: 51–59. A tüposz és a prototüposz kérdését lásd: *A prototipus és a kép c.* fejezetben, 149–196. A szerző bevezette a két hagyományos fogalom mellé az ektipus fogalmát, 89–95. *Az utánzásról*: 187.

¹⁹ CSEKE Ákos, *A középkor és az esztétika* (Akadémiai Kiadó, Budapest 2011).

²⁰ Ter 1,10. Kai eiden ho Theosz hoti kalon. A kalosz szó szép, kellemes, kedves, bájos alapjelentéssel bír. A szentírási szóhasználatban jelenti az üdvre hasznost, előnyöst is. NYÍRI Tamás, *A szép és a szent*, in „*Ex invisilibus visibilia...*” 29–39.

gal és egységgel együtt, amelyben a létező analóg módon, létfokozatának mértéke szerint részesedik. Az utóbbi esetben a szép a tárgyának objektív, ontikus adottsága.¹⁹ Platonnál az igaz, a jó és a szép azonos az eggyel, vagyis Istennel. A biblikus kifejezések alkalmazása a teológiatörténetben inkulturációs jellegű; ez először a hellenista kultúrkörben zajlott le. Ennek következtében a biblikus kifejezések értelme pusztán a héber nyelvű szövegek görögre fordítása által megváltozott, jelentésük átalakult. Ennek fényében kell értelmezni az itt következő sorokat. A jó itt a héber „tób”, ami megfelel a görög „kalosz”, „agathosz”, „khrésztoosz” rokon értelmű szavaknak; azaz a szépnek, a jónak, a hasznosnak. Ez a Teremtés könyvének görög (Septuaginta) fordítására vezethető vissza, amely a jót a széppel írja le. Többszörösen előfordul: „Kai eiden ho Theosz hoti kalon.”²⁰ Az itt említett analógia a keresztény gondolkodásban nem természetes alapokon nyugszik, nem is egyszerűen a részek és egész összetartozásáról van szó, hanem a teremtés által valósul meg, mely a lét és a semmi közötti különbséget legyőzi. A szépség a skolasztika előtti patrisztikus bölcseletben az istenismeret királyi útja volt. Ennek befogadása élénken foglalkoztatta az egyházatyákat.²¹ A teremtés tana így összefügg az építéssel és a szép esztétikai fogalmával, az anyagok anyagszerű használatának elfogadásával is.²²

A Kolosszei levél biblikus és nem filozófiai (platonikus kép és öskép) terminológiája szerint Jézus a képmás, melyben a teljesség lakik (Kol 2,9). Erre reflektált az ókeresztény művészet. A Kolosszei levél ezen biblikus antropológiája szerint a Megváltó egyben olyan kép, amely helyreállítja a hasonlóságot a Teremtő és teremtmény között. Isten ugyanis saját képére és hasonlatosságára teremtette az embert, ami később elveszett. Ez a szépség, amely a teremtményben van, és Istentől származik, visszaadható a dicsőség kifejezéssel. A liturgiában megjelenő szépség, mely Isten fenségének kifejezése, a szakrális művészetben is ihlető erővel bír. A fenség kifejezésének a lehetőségét sokszor a tér méreteihez, arányaihoz és kialakításához kötik.²³

A liturgiában használatos szakrális művészetnek megőrkítő, átörökítő, jelenvalóvá tévő jellege is van. Az üdvösségtörténet eseményei már lezajlottak

²¹ DÉR Katalin, *Szépséges értelem: Canterbury Szent Anzelm teológiája és filozófiája* (Szent István Társulat, Budapest 2001), a kereszténység újplatonikus és skolasztikus szemléletét jól összefoglalja a 293–294-ig terjedő oldalakon.

²² *Arte e liturgia: L'arte sacra a trent'anni dal concilio* (San Paolo, Balsamo 1993) 45–69; VANYÓ László, *Ars sacra – ars liturgica a 20. században* (Budapesti Központi Papnevelő Intézet, Budapest 1994) 13–17; McGRATH, Alister E., *Tudomány és vallás: Bevezetés* (Typotex, Budapest 2003) 161–163.

²³ SZILÁRDFY Zoltán, *Liturgia és kompozíció*, in SZILÁRDFY Zoltán, *Ikonográfia-kultusztörténet: Képes tanulmányok* (Balassi Kiadó, Budapest 2003) 285–298; *A fenség mibenléte*, in *Esztétika. Magasabbfokú intézetek és művelt emberek számára* (szerk. Kis-Erős Ferenc; Szent István Társulat, Budapest 1916) 171.

vagy eszkatológikus jellegűek. A már megtörtént eseményeket képi formában főként a bibliai szövegek vagy akár a szentek életének felhasználásával meg lehet örökíteni. Ilyen eszköz a fénykép is, mely a múltat a szemlélők előtt jelenvalóvá teszi. A megtestesülés ugyan már lezajlott, Jézus életének képi megörökítése a hívő számára valamiképp mégis az eseményben való részvételt is biztosítja. Közismert, hogy a liturgiában lényeges elem a visszaemlékezés, az anamnézis. A képek a megtestesülés és a Jézus-esemény időt áthidaló, a múltat és jövőt jelenné tevő megörökítő elemei. Amint a megtestesülésnek és az Egyház szentségi gyakorlatának, ennek is vannak anyagi elemei. Így az istentiszteletben a szó szerinti értelemben vett matéria is szerepet játszik, és a szentségi gyakorlatban az Istennel való kapcsolata miatt, a kultusz részét képezi. Maga a világ is, a teremtés révén Istenre utaló valóság. A szentségeknek is van anyagi eleme, de ezek a liturgikus cselekményben a jel szerepét töltik be, de nem azonosak azzal, amit jeleznek.²⁴ A képek nemcsak a múltat jeleníthetik meg, hanem az időben előrehozzák az eljövendőt is, például biblikus, eszkatológikus eseményeket kibontó képek alapján. Így a most élő ember átélheti saját jövőjét is. Ilyen jelentéssel bírnak például a múltból jól ismert pantokrátor képek vagy a maiestas Domini ábrázolás is.

A XX. században a katolikus és protestáns teológiai irodalomban határozott filozófiai vonulatot ismerhetünk fel, mely a transzcendens iránt is érdeklődő fenomenológia alapján áll. Ennek az irányzatnak megfelelően a teológiában a bibliai értelemben vett sacrumnak (szentnek) a tudat számára elérhető megjelenéséről beszélünk. A hierofániával ellentétben a teofánia a kinyilatkoztatás sajátja. A fenomenológiai irányzat jól ismert képviselője, aki a szent megnyilatkozása (hierofánia) kifejezést általános vallástörténeti értelemben és nem feltétlen biblikus értelemben használja, Rudolf Otto. Ehhez a vonulathoz tartozik a Max Scheler nyomán járó, a szakrum fogalmát is jól körülhatároló, katolikus teológus, Romano Guardini is, aki azt a kérdést teszi fel, hogy mi mutatkozik meg a művészetben mint jelenségben. A kérdésre az istentisztelet (Kultusbild) és az egyéni jámborság, egyéni áhítat (Andachtsbild) ellentétes tipológiájával válaszol. A két jelenséget két egymásból levezethetetlen kulturális folyamatnak tartja, mely egyben a szenthez való viszonyulást fejezi ki. Guardini meghatározása így hangzik: „a kultuszkép egy tárgyilagos

²⁴ Az Oltáriszentségben jelenlévő Jézus és a képek prezentációs értelmezésével Hans Belting is foglalkozik: BELTING 125–131.

²⁵ GERL-FALKOVITZ, Hanna-Barbara, *Romano Guardinis Gedanken zur Kunst* In: *Sakralität und Moderne* (Hawel Verlag, Dorfen 2010); SCHELER, Max, *Vom Ewigen im Menschen. I. Religiöse Erneuerung* (Verlag der Neue Gesit, Leipzig 1921) 591; *L'art moderne et la question du sacré* (Paris 1993) 15–65,

felfogású létezés és Isten akaratának közege és ezt is jeleníti meg, így ez a kép szakrális. Ezen művészet kötelezőt, feltétlent tartalmaz, mivel a szentség folytatása. Tekintélye és jelentése is van, a teremtés szigorát közvetíti. Helye a szentély, az egyházi-világi szférába rendelve, különösképpen a liturgiába. Az ilyen művészet a lélektől származik, és – az egyénin túlmutató jellege következtében – magában hordja a teofánia lehetőségét, következésképpen a szent lerombolását és az istenkép elfajzását is.” Ezzel szembeállítja a vallásos áhítatképet, mely a privát szféra újkori, szubjektív háttérrendszerének elkötelezettje. Ez azonban számára sem a műalkotás minőségi megítélését illeti. Ebben a tanulmányban az utóbbit (Andachtsbild) is szakrálisnak vagy inkább vallásosnak nevezem, de nem liturgikusnak, nem egyházművészetnek.

Guardini szerint megfontolást igényel a miért kérdése. Mi a művészet célja? Egyéni célt szolgál? Vagy még inkább l’art pour l’art? Ezt a kérdést közvetlenül a második világháború vége után, 1946-ban írt *Kunst und Absicht* című rövid tanulmányában veti fel. Világos megkülönböztetést tesz – ahogy már a *Vom Geist der Liturgie* című, 1918-ban keletkezett írásában is – a cél és a jelentés között. A cél hasznosságot vél, de éppen ezért képes idegen erőtől meghatározott, politikai jellegű hasznossággá válni. Ekkor, ahogy Guardini írja: „...a művészet az államot szolgálja”.²⁵ (Ilyen művészet volt például az általunk ismert szocialista realizmus is.) A festészetnek ez a fenomenológiai szempontok alapján történő vizsgálata és értékelése, beleértve a legmodernebb művészeti irányzatokat, ma is jelen van a Katolikus Egyházban, mindezekelőtt a már említett Jean-Luc Marion filozófiai-teológiai jellegű írásaiban. Ebben az értelemben a teofániával rokon fogalommal, a hierofániával (a szent megjelenése) van dolgunk. Így írja: „...a Szent sohasem válik észlelhetővé, hiszen csak a látható válik láthatóvá, egy olyan látvány szerint, amely megfelel a mi képességeinknek.”²⁶

A XX. századi katolicizmus egyik jeles egyénisége Maurice Denis szimbolista irányultságú művész, aki 1919-ben műhelyt alapított a szakrális művészetek megújítására. Működése egybeesett a francia irodalom szellemi megújulásával.²⁷ Művészetelméletében az isteni szépségről beszél, melyet a művészek saját koruk lelkében látnak, és a formák segítségével ültetnek át a gyakorlatba. Így akik „látnak”, az isteni szépséget látják. A szentet a forma

a fejezet címe: *Esthétique, religion et politique*. A szakrum és Jézus Krisztus kapcsolatának megítélése tekintetében, mely a művészi alkotás tartalmi jegyét adhatja, érdemes munka: GUARDINI, Romano, *Religiöse Erfahrung und Glaube* (Matthias Grünewald Verlag, Mainz 1974) erre vonatkozóan: 47–61.

²⁶ MARION 150.

²⁷ MISSET, Jean-Pierre, *A katolicizmus története* (Bencés Kiadó, Pannonhalma 2012) 344.

és a színek harmóniája által fejezte ki. A szakrális alkotásról ezt mondja: „*Ahelyett, hogy felidézné régi érzelmeinket, amelyek az ábrázolt téma láttára fognak el, itt maga a téma, a tárgy akar bennünk érzelmeiket kelteni. A díszítés helyett a diadalmaskodó szellemi szépségnek felel meg; a csodálatos arányok a fensőbb igazságot jelentik, fogalmakat fejeznek ki; a formák összhangja és a dogma logikája között egyenérték van.*” Művészetelméletében a formák tehát a spiritualitásból fakadnak, és ezt jelenítik meg. „A jelenségek lelkiállapotot jelentenek – ez a szimbolizmus.”²⁸

A szakrális és a liturgikus művészet a Katolikus Egyházon belül a XIX. században kezdett szétválni. Ennek oka a felvilágosodás filozófiája. A romantika művészetében inkább a humán – emberi – oldalt domborították ki, nem annyira a dogmákban rögzített igazságot, azok objektív tartalmát, noha az egyházi művészetben az objektív tartalom továbbra is a dogmákban rögzített hitrendszer marad.²⁹ A XX. században mégis valódi megújulás jött létre. Maurice Denis működése ebben a tekintetben korszakzárásnak és megújulásnak is tekinthető. Irodalmi tevékenységét az absztrakt nonfiguratívra való meghívásként is lehet értelmezni. Az 1920-as évektől Kandinszkij *Dans le carré noir* (Fekete négyzet) című képével (1923) gyökeresen új jelent meg a művészetek történetében. Ezek után azt mondhatjuk, hogy minden liturgikus (vagyis egyházi) művészet szakrális művészet, de nem minden, a szakrális művészet körébe sorolható alkotás liturgikus művészet. Ezért megállapíthatjuk: „*a kortárs művészetben a szakrális vonulat viszont már a korábbi korokénál sokkal ritkábban konkrétan egyházművészeti jellegű...; a mai szakrális műalkotások már nem elsősorban valamilyenfajta áhítat céljára szolgáló tárgyak, hanem 'mindössze' olyanok, amelyek valamilyen módon nyitottak a transzcendensre.*”³⁰ A művészet ma is követi a megismerés útját: az egyedi-ből, az esetlegesből halad a végérvényes felé. Ezért a transzcendensre való nyitottság, a metafizikai érdeklődés, sőt a misztika is, melyeket a művész alkotásának kifejező ereje által képes megmutatni, ma is töretlenül jelen van különböző stílusirányzatokban.³¹

²⁸ DENIS, Maurice, *A szimbolizmustól a klasszicizmusig: Maurice Denis elméleti írásai. Művészet és elmélet* (Corvina, Budapest 1983) 59.

²⁹ *L'art moderne et la question du sacré* i.m., különösen a *Martyrologie de l'art moderne* fejezetben: 193–266; PLAZAOLA 2008, 216, 227.

³⁰ MARTOS Gábor, *Ars sacra: A szentség erejének sugárzása*, in *Múzeum Café* (2008/2009) December–január/50–53.

³¹ SCHADE, Herbert, *A modern festészet világnézeti szerkezete*, in *A teremő dicsérete* (Prugg Verlag, Bécs 1985) 61–70; COTTIN, Jérôme, *La mystique de l'art: Art et christianisme de 1900 à nos jours* (Cerf, Paris 2008).

3. A MODERN MŰVÉSZET ÉS A LITURGIA KAPCSOLATÁNAK NÉHÁNY VONATKOZÁSA

A probléma – vagy talán a legyőzendő nehézség – a vallásos ihletettségű művészet és az egyházművészet, a szoros értelemben vett liturgikus művészet között több területen van jelen. A pusztán metafizikai érdeklődés nem feltétlenül azonos a transzcendens megtapasztalásának keresztény tartalmával. A modern művészet, amennyiben az absztrakt, nonfiguratív formavilágából adódóan nem ismeri vagy nem használja a hagyományos szimbólumrendszert, melynek legsajátosabb kivirágzása a tipológiai szimbolizmus volt, szakít a hagyományos ikonográfiával.³² Nem tagadhatjuk azonban a keresztény ikonográfia újrafogalmazásának kísérletét sem. Ezen felül sajátos, hogy a modern művészet kevésbé foglalkozik az allegóriával.

Ha a műalkotás átörökítő jellegére gondolunk, a kifejezési formák megváltozása miatt ez is nehezzé válhat, illetve jelentős változáson megy keresztül. A modern művészek azzal a dilemmával találkoztak, hogy az uralkodó absztrakt irányzatok ellenére az üdvtörténet főbb eseményeinek és a hitigazságoknak legalább a tárgyi szimbólumait meg akarták jeleníteni, és ugyanakkor korszerűek akartak maradni. Ebből a megközelítésmódból készült alkotások kizárólag absztrakt elemek dekoratív rendszerei, amelyekben elidegenedett jelek vagy alaktörések tűntek fel. *„Aminek eredetileg szakrális hatást kellett volna kiváltania, az vagy egyáltalán nem hatott a kortársakra, vagy iparművészeti benyomást keltett.”*³³

A nonfiguratív művészet vizuális jelképeket, formavilágot, alakzatokat hoz létre, melyben az illúzió éppúgy jelen van, mint a korábbi művészetekben.³⁴ *A művészek továbbra sem a természeti formákat utánozzák, hanem annak átírását a művészi látomás, vízió alapján, mely a jelenség mögött meghúzódó lényegre hozza elő.* A tér mélységének érzete keltheti a végtelenség érzetét, mely az istenfogalomnak is részét képezi, a helyzetet tehát nem tekinthetjük reménytelennek. A formákhoz járuló színeknek szintén szimbolikus értékük van, melyek érzelmi hatása sem elenyésző. A perspektíva, mely „láthatóvá teszi a láthatatlant”, Marion írásaiban is jelen van. A szerző a nonfiguratív képekre mondja: „...ebben az esetben a megcélzott tárgy nem az empirikus

³² HOWES 19–23. A keresztény ikonográfia 19. századig terjedő történeti fejlődését mutatja be: DE CHAPEAUROUGE, Donat, *Einführung in die Geschichte der christlichen Symbole* (6. Aufl., Wissenschaftliche Bundesgesellschaft, Darmstadt 2012).

³³ VANYÓ 20.

³⁴ GOMBRICH, E. H., *Művészet és illúzió: A képi ábrázolás pszichológiája* (Gondolat, Budapest 1972).

természethez és annak elemi modulációihoz tartozik, hanem a szellem számára lehetséges képzetek tartományához: olyan, még soha meg nem célzott intencionális tárgyról van szó, amelyek ettől függetlenül is léteznek.”³⁵

A szimbolikus kifejezésmódról a modern művészet sem tud lemondani. A különbség a régi és a modern között nem ennek meglétében vagy hiányában, hanem a képi megjelenítés módjában van. Nonfiguratív művészet esetében ez eleve nem lehet hagyományos értelemben vett figurális megjelenítés. Ennek példája lehet Kovács-Gombos László esztétikai–filozófiai–teológiai felfogása, aki ősi eszközzel, a fénnel és a sötétséggel utal a természetföltre, ugyanakkor új, egyéni szimbólumrendszert is létrehoz.³⁶ A szép esztétikai fogalmából továbbra is ki lehet indulni annak jegyében, hogy a szép önmagában véve tükrözi az Istent. Így az esztétikai dimenzió önmagában is szimbolikus értékűvé válik.

4. A MODERN MŰVÉSZET TOVÁBBI KRITIKÁJA A LITURGIA OLDALÁRÓL

Azokkal a művészi irányzatokkal szemben, melyek eredendően az Egyház kebelén belül jöttek létre (romanika, gótika, barokk), ma már nem beszélhetünk sem „egyházművészetről”, sem „liturgikus művészetről”, hanem csak „művészetről a liturgiában”. *A művészet és a művész autonóm jellegű lett. A művészetre jellemző a szubjektivitás, az alkotó nem áll egy meghatározott kultúra szolgálatába.* Vanyó László ezt nem látja problémának, mert a „sacra” kifejezést *lefoglalásként* értelmezi, miszerint a modern művészet alkotásait nem megalázó, hanem megtisztelő célra, azaz a liturgiára foglaljuk le. Példaként hozza fel az ókeresztény művészetet, melynek nem volt sajátos kifejező formája, hanem a meglévő hellenista és zsidó forrásokból kiindulva alkotta meg saját művészetét. Véleménye szerint *alkalmazási képességről*, nem pedig *alkalmazkodási képességről* van szó. *A szerző az alkalmazási képességben kreativitást lát, ezért ennek jogosságát állítja a liturgikus művészetben.*³⁷ Ennek alapján felmerül bennem a kérdés, hogy a mai liturgiában használt művészet esetében nem alkalmazott művészetről kell-e beszélni. Így

³⁵ MARION 37–38.

³⁶ KOVÁCS-GOMBOS Gábor: Transzcendencia a művészetben mint az idea „felragyogása” az anyagban (Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskola, DLA értekezés, 2009); KOVÁCS-GOMBOS Gábor, *Szépség és öröm: Gondolatok kortárs szakrális művekről, terekről*, in *Vigilia* (2013) 5/337–340.

kérdésessé válhat, hogy a művész birtokában volt annak a lelki élménynek, mely a hívő embert a liturgia keretében eltölti.

A modern stílusáramlatok oszlopai a tárgyi és elvont valóság: realizmus, romantika, impresszionizmus, expresszionizmus, absztrakt festészet, szürrealizmus. Ezeket egyenként megvizsgálva azt kell mondanunk, hogy valamilyen filozófiai-etikai, sok esetben metafizikai érdeklődés is jelen volt bennük, de a filozófiai rendszer, mely a kifejezésformák mögött állt, nem azokat a filozófiai téziseket tartalmazza, melyeket a Katolikus Egyház a kinyilatkoztatás kifejezésének eszközeként használ. Alapvető problémának tűnik a formák szétesése, a vákuum, az üres tér, az ember világát uraló értelem és akarat hiánya.³⁸

Vanyó László a modern elemzése során kiemeli, hogy a kortárs műalkotások többnyire nincsenek helyhez kötve, nem egy adott szűk publikumnak készültek, mint ahogy ez a középkorban volt, hanem pusztán az időhöz kötöttség jellemzi őket, és mint ilyenek nem feltétlenül lesznek időt állók. „A modern művészet nem akar a természet utánzója lenni, sem komplementere, teljes autonómiára tart igényt. Utánzás helyett alkot. Lényege az alkotás. Ez az igénye azonban mindig kritikus helyzetbe állítja korában és környezetével, sőt versenyhelyzetbe kényszeríti. Mit csinált a művész, ha alkotott? Képet. Lett légyen szó épületről, szoborról, festményről, tág értelemben kép mindaz, amely közvetít, kifejez, közöl, ami mindezt úgy teszi, hogy kivon az idő mulandóságából, „megörökít”. Vajon nem téveszméje-e a mai művészetnek, hogy nem képet, hanem közvetlenül önmagát akarja alkotni, kifejezési eszköz nélkül?

A modern művészet legmélyebb ellentmondása ez, aminek árán fenn akarta tartani érintettségét az időként felfogott világban, amely teljesen deszakralizált: tevékenységét, mint legfőbb értéket tekinti. A mű kultusza helyett bekövetkezett az alkotás és teremtés kultusza, a művészi *creatio* (alkotás) „profán liturgiája”. Egészen eddig a pontig kell elmennünk ahhoz, hogy egyházas értelemben vett liturgikus művészetről tudjunk szólni, és világosan lássuk, hogy zsinat utáni törekvéseink milyen nehézségekbe ütköznek – mindenekelőtt elvi és nem gyakorlati – szempontok miatt: az önmagát celebráló, saját liturgiát kialakított művészet nehezen fogható szolgáló funkcióra. Ez az, amit a modern művészet „hübriszének” neveznek.³⁹

³⁷ VANYÓ 7.

³⁸ MARION 36–37.

³⁹ VANYÓ 12.

A vallásos dimenzió a mai vallásos művekben a felszínen nem mutatkozik meg, inkább csak rejtett módon van jelen. Az esztétikumot előnyben részesítik a keresztény tartalommal szemben. Jellemző, hogy sokszor a biblikus témák sem ábrázolnak dogmatikai igazságot, sokkal inkább egzisztenciális kérdésekről szólnak.

Ha a mai vallásos műveket meg akarjuk érteni, akkor öt szempontra van szükségünk: 1. a művész szituációja: ki ő és mit akart mondani; 2. a történelmi háttér, amelyben a művész élt, és az, amit ki akart fejezni; 3. a művészi nyelv, melyet használt, a saját nyelvét és annak a csoportnak vagy mozgalomnak a nyelvét, amelyhez tartozott; 4. a kép témája és a mű felirata; 5. az alkalom, amelyre készült, a fogadtatás, vagy a munka kiállításának helye.⁴⁰

5. INTÉZMÉNYI HÁTTÉR: ELUTASÍTÁS ÉS BEFOGADÁS

Voltaképpen minden művészet absztrahálás, a valóság látványától történő elvonatkoztatás. Az absztrakcióban ez fokozódik, mert a kompozíció nem emberi vagy természeti formákból, hanem elvont alakzatokból tevődik össze. Az ókeresztény művészet is erősen absztraháló jellegű volt. Az absztrakciónak az a módja, melyet Kandinszkij *A szellemről a művészetben* című írása kifejtett, az Egyházon belül mégis idegenkedést váltott ki. A problémát Kazimir Malevics szuprematizmusa⁴¹ sem csökkentette, hiába utalt a láthatatlan szférára. Mondrian a teozófia kifejezett híve volt, Malevicsra pedig feletébb ösztönzőleg hatottak Uszpenszkij orosz teozófus írásai. Művészetüket Frantisek Kupkával és Frantisek Drtikollal együtt az okkultizmus története is számon tartja. Művészetükről Aniela Jaffénál ezt olvashatjuk: „Céljuk az élet, a dolgok centrumának, a mélyben fellelhető állandóságnak és a belső bizonyosságnak megismerése volt. A művészet miszticizmussá vált.” Pont ez a művészet az, mely a szakadékot a művész és a közönség között a végsőkig mélyítette. Nem kell tehát csodálni, hogy az ideológiai áramlatokban jártas Katolikus Egyházban egy ideig nem találtak elfogadásra, annál inkább, mert

⁴⁰ COTTIN 67–68.

⁴¹ A szuprematizmus a kubizmusból alakult, minden tárgyi vonatkozást elvető geometrikus absztrakció.

⁴² VURM, Bohumil, *Európa titkos története: Atlantisztól – napjainkig* (Sziget, h.n. 2000) X. fejezet: A művészek és az okkultizmus 711–722; JUNG 268; KOVÁCS Gábor, *Mágia és hit* (Szent István Társulat, Budapest 2006): a szerző numizáció szakralizáció megjelöléssel foglalkozik az okkultizmus képtiszteléssel; MARION 41; *Malevics és Monet egybevetése. A szuprematizmus és a Négyzet kritikája* 54; STOCK, Alex, *Religion und Kunst im Wiedwrtit*, in *Handbuch der Bildteologie. I. Bild-konflikte* 339–252.

ez a gondolatelvű művészet más világnézeti alapon állott.⁴² Amikor XI. Piusz pápa 1932-ben megnyitotta a Vatikáni Múzeum új képtárát, beszédében említette a múltat, egyben pedig bizonyos képeket „cenzúrázott”.⁴³

Azon tényezők közül, melyek az absztrakciónak a vallásos művészet területével való kapcsolatát voltak hivatva rendezni, kiváltképp jelentős volt a kánonjogi értelemben vett cenzúra és az egyéb jogi szabályozás,⁴⁴ melyet az Egyház a képek használatának és tiszteletének tekintetében jelen korunkban is gyakorol. Az első világháború után az új művészeti esztétika bevezetése, különösen az expresszionizmus fenntartást keltett az egyházi előjárókban. Ez mutatkozott meg 1921-ben az ún. Servaes-ügyben. Albert Servaes (1883–1966) belga származású festő az első hivatalos elutasítást a keresztény emberek számára sértőnek ítélt expresszionista ábrázolásai miatt kapta, például azokért az ábrázolásaiért, amelyeket a luythaegen-antwerpeni konvent számára keresztútként készített. A Szent Officium (Suprema Sacra Congregatio S. Officii) 1921. március 30-án a *La passion de Notre-Seigneur Jésus Christ* (A Mi Urunk Jézus Krisztus szenvedése) ábrázolásával kapcsolatban az 1399. kánon értelmében elmarasztaló ítélet hozott.⁴⁵ Ennek hatására a festő lemondott az avantgárd ábrázolásról, visszatért a tradicionális formákhoz, aztán a tájképfestészet felé fordult.

Bizonyos értelemben hasonló folyamat zajlott le Joseph Lacasse (1894–1975) esetében is. A szintén belga származású művésznek figuratív és nonfiguratív korszaka is volt. A dominikánusok számára Juvisyben figurális ábrázolásra vállalkozott. A mű kilépett a szokásos ikonográfiai formák világából: a keresztéségből fakadó, Jézus iránti áhítat, az ő emberi szenvedései, melyek az Isten vére által megtermékenyítést nyertek; a társadalmi osztályok egysége a keresztéségben; a hitben való növekedés; a hét főbűn. A versailles-i egyházmegye általános helynöke püspöki rendelkezésre saját maga pusztította el a képeket. Ennek a brutális eseménynek a hatására, vagy ettől függetlenül Lacasse visszatért Delaunay és Poliakoff indítására a non-figuratívhoz. Mint a tájképfestés Sevae számára, a nonfiguratív ábrázolásmód Lacasse számára garantálta azt az alkotói szabadságot, amit a keresztény ikonográfia nem engedett meg.

⁴³ PLAZAOLA 2008, 227.

⁴⁴ BÜHREN, Ralf van, *Sakralkunst und Moderne – Versuch einer Bilanz aus Sicht des Katholischen Lehramts im 20. und 21. Jahrhundert*, in *Sacralität und Moderne* (Hawel Verlag, Dorfen 2010) 231–278.

⁴⁵ *Acta Apostolicae Sedis* 13 (1921), a 197. oldalon olvasható a decretum szövege. A döntés stílusirányzatot nem nevez meg, hanem pusztán új festészeztől beszél.

A cenzúra általi elítéléssel ellentétes folyamatról is beszámolhatunk, ugyanis az absztrakció nonfiguratív geometriai formák által megtalálta helyét a szakrális térben jóval a Lacasse-ügy előtt. 1922-ben Raincyben, a Mi Asszonyunk templomában Marguerite Huré készített üvegablakokat beton keretben. Művészetét az absztrakt művészet egyházi alkalmazása kezdetének tekintik. Az alkotóművész azonban nem sokkal ezután mégis előnyben részesítette a figuratív alkotást. Ez a kezdet egybeesik Kandinszkij, Malevics és Mondrian művészi tevékenységével, aki a teozófia híve volt. Mondrian és Kandinszkij is szívesen használták a magában-való színtelepeket. Kandinszkij munkája *Dans le carré noir* címen – mint már korábban is említettük – 1923-ban készült el. 1937-ben Maria Alain Couturier domonkos szerzetes, a Maurice Denis által alapított közösség ideológusa, a szakrális művészetről írott munkájában újból a nonfiguratív megjelenése ellen foglalt állást. Meg kellett várni az 1948-as évet, amikor Manessier ablakokat tervezhetett Bréseux-ba, nonfiguratív formában. Manessier a liturgikus művészetben elfogadottá vált.

1951-ben Victor Debidour és mások feltették a kérdést: az absztrakt művészet képes-e szolgálni a szent és egyben liturgikus művészetet? Ugyanebben az évben jelent meg P. Régamey domonkosrendi szerzetes cikke, mintegy 48 oldal terjedelemben a *La Vie intellectuelle* című folyóiratban, mely az absztrakt művészetről szóló vitát tartalmazza. Majd ugyancsak ő, 1952-ben – szintén nagy terjedelemben – egy másik cikket szentelt a kérdésnek *L'art sacré au XX-e siècle?* címmel, melynek V. fejezetét a nonfiguratív művészetnek szenteli. Nem a figuratív és a nonfiguratív közötti különbségre, hanem a művészre reflektál, aki kapcsolatban van a világgal, vagy afelé nem érez elkötelezettséget. Ugyancsak ő 1953-ban terjedelmes kötetben⁴⁶ foglalta össze a huszadik századi szakrális művészetekről szóló fejtegetéseit. Joseph Pichard, a nonfiguratív igazi elfogadója, 1957-ben a L'Art Sacré iskola egyik alapítója egy fejezetet szentel az *Art chrétien* című folyóiratban a nonfiguratív keresztény ihletettségű festészet kérdésének, melyben kifejti, hogy az absztrakt művészetnek is jelentőséget kell tulajdonni, sőt ez a kifejezőmód is megfelelő az Egyház számára, mert megvan a lehetősége arra, hogy ablakot nyisson a természetfölöttire. Szavaiban (ablaknyitás) a katolikus művészek számára

⁴⁶ Német kiadása: REGAMEY, Pie, *Kirche und Kunst im XX. Jahrhundert* (Verlag Styria, Graz-Wien-Köln 1954).

⁴⁷ LENIAUD, Jean-Michel, *La révolution des signes: L'art à l'église (1830–1930)* (Cerf, Paris 2007) 382–383. Manessier művészetére nézve tanulmányozható: *Manessier dans les musées de France* (Monelle Hayot, Saint Rémy 2006); HOWES 102–108; MENOZZI, Daniele, *La chiesa e le immagini:*

1950-ben tartott kongresszuson XII. Piusz pápa által kifejtett gondolat jött elő. A nonfiguratív lehetőséget nyújt alkotók és befogadók számára egyaránt. XII. Piusz pápa már 1952-ben instrukciót adott ki a szent művészetekről. Ezek után már csak a II. Vatikáni Zsinat szemlélete hozott újat. A domonkosrendi Couturier személye a gyakorlatban ténylegesen jelentős szerephez jutott az assyi templom és a vence-i Chapelle du Roisaire építése miatt, mely utóbbi Henri Matisse műve.⁴⁷

Természetesen a modern művészet elfogadásának részletes története van országunként külön-külön, amire kimerítően itt már terjedelmi okokból sem térhetek ki.⁴⁸ Az Egyházban elfogadott művészekként kell kezelni a már említetteken kívül többek között a következőket: Emil Nolde, Ludwig Gies, Georges Roualt, Graham Suterland, Wiliam Congdon, Arnulf Rainer festőket. Az üvegművészetben jelentőset alkottak Jean Basaine és Marc Chagall is. Mivel akár a képi, akár a szobrászati alkotásokat a térben kell elhelyezni, és a mai egyházművészet talán először is a teret spiritualizálja, ezért a tértől függően nagyon sokféle alkotás elképzelhető egy modern templomban. A forma és szín leegyszerűsítése az általuk létrehozott asszociáción keresztül sajátos publikumot tételez fel, ezért az alkalmazás helyét meg kell válogatni. Főként az építészetben megmutatkozó anyagszerűség manapság fel-felbukkanó követelménye, melyet a modern művészet nagyon szeret, teológiai szempontból képzettség révén összefügg a teremtés tanával, mert az anyagot a Teremtő által létrehozott formában használja. A művészetet továbbra is az „érzékleteség” módján szól hozzánk teológiai igazságokról.

6. A TEOLÓGIA, A FILOZÓFIA, VALAMINT A KULTÚRÁK ÉS KÉPEK PÁRBESZÉDE

A II. Vatikáni Zsinat a világgal, a kereszténységen kívüli társadalommal való dialógust hirdette meg, mely a különböző kultúrák közötti párbeszédre is értendő. Mivel a különböző korok művészetében a hitnek is megvan a maga *inkulturációja*, ezért elképzelhető a „képek párbeszéde” is, mely azonos a kereszténységnek a modern művészetbe történő inkulturációjával. Ez alkalma-

I testi fondamentali sulle arti figurative dalle origini ai nostri giorni (Edizioni San Paolo, Milano 1995) 275–286. Mondrian és Malevics művészetét illetően a spirituális tartalomnak is rövid és nagyon jó elemzése található: BEKE László, *Műalkotások elemzése a gimnázium I–III. osztálya számára* (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1985) 350, 354.

⁴⁸ PLAZAOLA, Juan, *Arte Cristiana nel tempo: storia e significato II* (Edizioni San Paolo, Milano 2002).

sint a liturgikus művészet szolgálatát is jelentheti. Ennek igen szép példája a Fehér Atyák munkája Afrikában, melynek eredménye az európai szakrális és liturgikus művészetben, ha kis mértékben is, de jelen van. Mindezek ellenére az új egyházi törvénykönyv is fenntartja a „cenzúra” lehetőségét, mely szövegekre és képekre egyaránt kiterjedhet, annál is inkább, mert a köznapi értelemben vett szentképekhez sokszor szöveg is tartozik. A képekre vonatkozóan az 1188. kánon óv attól, hogy ez a keresztény népben „csodálkozást” váltson ki, vagy kevésbé helyes áhítatnak (devotio) adjon tápot.

Az evangélium örömhírének elfogadása a föld minden területén az inkulturáció egyik sajátos módját, a képek párbeszédét teremti meg a kereszténység és a helyi kultúra között. Folytonos feladat, hogy az inkulturációt, melyet ezen párbeszéd vált ki, mélyebb szintekre tudjuk ültetni. Ezek között foglal helyet a gondolat kifejezése szavak által, majd pedig vizuális jelek segítségével, melynek végeredménye a betűkkel való rögzítés vagy a képi megjelenítés. Az inkulturáció lassanként külön interdiszciplináris pasztorálteológiai tárggyá alakul.⁴⁹

A Kultúra Pápai Tanácsa által 1999-ben a kultúrapsztoráció érdekében kiadott dokumentumban arról olvasunk, hogy a mai kultúrát átítatta a birtoklás elsősége, a közvetlen kielégülés vágyának állandóan gyötrő állapota, a nyereségvágy és a haszonkeresés. Azonban ennek ellenére most is jelen van a szép iránti érzék. Azok a formák, melyek ezt az érdeklődést befogadják, kifejezik a vágyakozást „valami más” iránt, ami az egzisztenciát elbűvöli és talán így megnyitja az ajtót magára a transzcendensre. Az Egyház mindig vallotta, hogy a műalkotás kapu lehet a vallásos tapasztalat iránt. Ha a művészet fontosságát elismerjük, ez az evangélium inkulturációja szempontjából azonos annak az elismerésével, hogy az emberi zsenialitás és az ember érzékenysége rokon az isteni misztérium igazságával és szépségével. A pápai dokumentum kifejezi, hogy az Egyház nagy figyelmet szentel minden művész iránt, mert a művészi alkotás a láthatatlan lenyomatát hordozza magában.

A pápai tanács dokumentuma elismeri annak a lehetőségét, hogy a keresztény művészek aprólékosan kidolgozzanak új formulákat, új szimbólumokat vagy metaforákat, ha ezek abból a liturgikus szellemiségből fakadnak, amely

⁴⁹ PATSCH Ferenc, *Globális sokszínűség és vallásközi dialógus: Útban a civilizációk kölcsönös párbeszéde és az inkulturáció teológiája felé*, in „Kezdetben van a kapcsolat”: *Interdiszciplináris dialógus a dialógusról* (JTMR Faludi Ferenc Akadémia, Budapest 2013) 165–212.

⁵⁰ PONTIFICIO CONSIGLIO DELLA CULTURA, *Per una pastorale della cultura* (Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1999) 17. pont, 1–2. bekezdés. Magyar fordításban lásd: az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ honlapján.

erősen kreatív és évszázadok óta a katolikus képzeletvilág mélységében gyökerezik, és azzal a képességgel rendelkeznek, hogy a kegyelem mindegyiként való jelenlétét kifejezzék. „A különböző földrészek nem hiányoznak a művészek, akiknek hiteles keresztény sugallatai képesek magával vonzani a híveket minden vallásból, úgy a nem hívőket is, a szép és igaz hatásának köszönhetően. A keresztény művészek közvetítésével az Evangélium, az ihletettség termékeny forrása elér sok személyt, akik Krisztus jóhírével még nem kerültek kapcsolatba.”⁵⁰

Ezt a képek párbeszéde általi inkulturációs munkát többek között Claude Boucher Chisale, 1941-ben született québeci Fehér Atya (MAfr) szervezte meg. 1975-ben Malawiban (Kelet-Afrika) alapította meg a *Kungoni Art Craft Centre* missziós telepet. Egy 2000 diapozitívval megvalósított játékból kiindulva megpróbálta az evangélium képeit a mindennapi életből nyerni. Ez az inkulturációs teológia a kép által és a képekben a maga nemében egyedülálló Afrikában. A missziós telep művészeinek alkotásai Afrikában, Európában és Kanadában mintegy 80 templomot ékesítenek.⁵¹

Más hasonló, figyelemre méltó kezdeményezésekről is beszélhetünk. A liturgikus szövegekre, az absztrakt művészetre és a zenére egyaránt épül Johann-P. Reuter művészete, aki a zenéből és a festészetből főként a ritmusban találta meg a közös elemet. Színeket is használ. Mind a zenében, mind pedig a művészetben szokás komponálni, ezért az összhang és a harmónia itt két művészeti ágat is egybefog. Ezek a jelenségek a lírai absztrakcióval vannak rokonságban. Zenei részről ihletője volt Oliver Messiaen komponista.⁵² A zene és szín kettős együttese a színesztézia ritkán megvalósuló jelenlétét is megteremt a liturgikus művészetben.

„A XX. századi vallásos művészet (arte religiosa) megszabadítva érezte magát a didaktikus funkciótól, melyet az előző évszázadokban betöltött. A szakrális témák homlokterében, melyet a művészek előnyben részesítenek nem annyira a tanítás, hanem sokkal inkább az éneklés, saját érzéseiknek a kifejezése foglal helyet” – mondja Juan Plazaola, a szakrális (ars sacra) művészetek kiváló ismerője.⁵³ Sokszor azonban az objektív és szubjektív mondani-
való együtt szerepel a forma művészi átírásában. Ilyen esetben, adott kulturális

⁵¹ BOESPFLUG, Francois, *Die christliche Kunst ausserhalb Europas*, in *Handbuch der Bildtheologie. I. Bild-Konflikte* 396–397.

⁵² COTTIN 337–350.

⁵³ PLAZAOLA 2002, 443.

WILLIAM G. CONGDON: VIRGO POTENS

környezetben, egy létező katolikus szubkultúrán belül ezek az alkotások a liturgikus művészet követelményeinek is megfelelnek. Ennek szép példája lehet William G. Congdon *Virgo potens* című alkotása,⁵⁴ mely az absztrakt művészet nyelvét használja.

A téglalap alakú kompozícióban a hatalmast – mint a mű témáját – egy sárga négyzet jelzi, mely a tér jó részét betölti, és színhatása miatt előreugrik, ugyanakkor a körülötte lévő zöld előre engedi. A négyzetben elhelyezett sárga expresszív ereje miatt alapszínként a súlyosság és kemény elhatároltság kifejezője. Ezt az elhatároltságot fokozza a sárga négyzetet körülvevő erős, de elmosódó kontúr. A szín és a forma között ebben az esetben nincs paralelizmus, ugyanis a négyzetnek a piros alapszín felel meg. Mivel a vörös szín távol tartó, elutasító jellegű, ezért ez a „diszharmónia” a teológiai tartalom kifejező eszköze. Egyébként is az expresszív színelmélet szerint a piros a materiának felel meg, itt pedig nem anyagi valóságról van szó. A Máriát jelképező sárga szín a legerősebb karakterű, a körülötte lévő a gyengébb, ezért a kép mondanivalójának megfelelően a Hatalmas Szűz kerül az előtérbe. A hatalmas egyben „lefelé jön”, mivel a fölötté lévő zöld téglalap nagyobb méretű, mint

⁵⁴ Forrás: <http://www.lombardiabeniculturali.it/opere-arte/schede/WG010-00323/>. A letöltés dátuma: 2015. február 3.

bármelyik, amely körülötte van. A mű szerkezete megegyezik a hagyományos kompozícióval, ahol a legjelentősebb figura a központban van. Ez egyben a mű első összetevője.

A négyzetet minden oldalról, egy mező kivételével, különböző tónusú és karakterű zöld színű, kontúrok nélküli téglalapok veszik körül, melyek a sárga szín (itt Mária jelképe) világító értékét növelik. Az egyetlen fekete téglalap még inkább növeli a sárga világító erejét, ezért ez is fokozza a kép mondanivalójának a kifejező erejét. A sárga színt tölti meg leginkább a fény, ezért kifejezetten alkalmas a „Kegyelemmel Teljes” megjelenítésére. A képen a szimultán a kontraszt, mely a sárga négyzet bal oldalán, a fekete mező alatt foglal helyet, szintén erősíti a megjelenített központi gondolat expresszív erejét. A harmónia kifejezése érdekében a négyzethez valóban a téglalap illik. A Hatalmas Szűz ez által ismét a kompozíció központjába kerül. A néző így az érzékelés által egyre közelebb kerül egy másik dolognak a felismeréséhez, a látható által megismeri a láthatatlant, a Szent Szűz hatalmas erejét. Ez a mű második összetevője, mely a Mária erejét körüljáró embert vagy a magához engedő Máriát szimbolizálhatja.

Egyéni asszociáció, vagy talán a művész gondolata, hogy amennyiben a szem a feketéből kiindulva körbejárja Mária szimbólumát, útja a legvilágosabb színnél ér véget, azaz eljut a sötétségből a világosságra. Újabb asszociáció, hogy a sötét a borongós lelkiállapot kifejezője is lehet, a világos pedig a belső lelki sötétségnek a végét is jelentheti. Ez talán a művész mondanivalójának egzisztenciális üzenete és legbelső magja, melyet az is aláhúzni látszik, hogy a kontúr éppen a világos színnél nyúlik át legjobban a téglalap alakú mezőbe. A néző mindezek által az absztrakt művészet segítségével így a kompozíció egészében és részleteiben is találkozik az Istenszülővel, aki anyai szereteten keresztül jön hozzánk. A kereszténységen belül mindig lényeges marad a szakrum megmentő, megváltó, üdvösséghezó és nem eltaszító szerepe. A téma és a tartalom ebben a műben megfelelnek egymásnak.

7. ZÁRÓ GONDOLATOK

Annak a formának a megtalálása, mely a szent művészetben, az adott közösségben kifejezi a természetfölöttit, általában hierofániának bizonyul. Ez a közösségen belüli egyetértés és kulturális tényezők következménye. Ezt a liturgikus művészet definíciója is kifejezi, miszerint ennek az a specialitása, hogy táplálja a hitet és az áhítatot. A hit tartalmát tekintve ugyan közös, dogmarendszer rögzíti, de mindenkinek egyénileg is meg kell élnie. Ez utóbbiban pedig egy szubjektív elem jelentkezik. Ezért a szakrális művészet az egy

időben létező különböző keresztény kultúrák számára is lehet különböző. Mivel a XX. századi művészeti irányzatok is szerteágazók, ezért egy-egy stílusirányzaton belül a metafizika, valamint a szakrum megjelenítésének kérdése azt hiszem, hogy mindegyiken belül külön-külön tárgyalandó lenne.⁵⁵

Az absztrakt és egyéb modern művészet magyarországi egyházi használatának múltját akkor tudjuk megfelelően értékelni és továbbfejleszteni, ha ilyen irányú művészettörténeti kutatásokat végzünk, és megismerjük a mai Magyarországon élő művészeket, akik nyitottak a transzcendensre, és ihletett pillanatban a liturgiát kiszolgáló művészetet is felvirágoztathatják. Ennek részeként kell tekintetnünk az inkulturációt is biztosító katolikus jellegű művészeti nevelést.⁵⁶

⁵⁵ *L'art moderne et la question du sacré* (Cerf, Paris 1993); PLAZAOLA 2002. A VI. fejezetben a XX. századot is bőségesen tárgyalja.

⁵⁶ PÁZMÁNY Ágnes, *A vizuális nevelés lehetőségei a hitre nevelésben*, in *Katolikus Pedagógia* (2013) 1–2/323–341. Ilyen nyilatkozata a Szentszéknek a papnevelésre vonatkozóan is van. *A nevelésről... A szabadságról... A szentről...: Tanulmányi napok 1996–1997–1998* (Faludi Akadémia–Katolikus Pszichológusok Baráti Köre, Budapest 1999); STENGER, Hermann, *Verwirklichung unter den Augen Gottes: Psyche und Gnade* (Otto Müller Verlag, Salzburg 1985), segítség lehet a hit esztétikája című fejezet (105–129), mely a nyelvi, biblikus szimbólumok által inspirálhatja az embert a képi megjelenítésre.

♦♦♦ BEKE MARGIT

A Boldog Katalin Nagyleányotthon a nunciatúra oltalma alatt

E téma felvetésénél arra kerestem választ, hogy mi volt ez a leányotthon, és milyen kapcsolata volt a nunciatúrával. Akkor keltette fel az érdeklődésemet ez az otthon, amikor az Egyháztörténeti Bizottság a katolikus Budapest iskoláival és kollégiumaival kezdett foglalkozni.

Köszönöm esztergomi főegyházmegyés papunk unokahúgának, Klinda Máriának, hogy rendelkezésemre bocsátotta Klinda Pál hagyatékát. Ebben figyeltem föl a Boldog Katalin Nagyleányotthonra és egy bekeretezett Decretumra, amelyet Angelo Rotta apostoli nuncius állított ki a Nagyleányotthon javára. Ez még érdekesebbnek ígérkezett és kíváncsivá tett. Tehát mi ez a nagyleányotthon, mit kerestett itt egyházmegyés papunk Klinda Pál és Angelo Rotta nuncius?

Klinda Pál a Ranolder Intézetben belül 1937-ben hozta létre a „Klára” Római Katolikus Ipari Leányközépiskolát, amelynek igazgatója ő maga lett. Ez az intézmény azokat a nőket vonta be az ipari szférába, akik több nyelvet beszélő üzletasszonyokká, divatipari vállalkozókká váltak,¹ emellett keresztény családayák lettek. Az iskola a Külső-Ferencvárosban, a IX. kerületi Vendel u. 3/b szám alatt nyílt meg. Tódultak ide a legjobb családok gyermekei.²

A Honvédelmi Minisztérium megbízásából az intézet 1938 szeptemberétől a honvédség ruhaellátására rendezkedett be. 1939. január 1-jétől Klinda Pál létrehozta a jogilag önálló szervezetű Textilszabászati és Feldolgozó Korlátolt Felelősségű Társaságot a Szentkirályi u. 22–24. sz. alatt, amely az ország

¹ VICZIÁN János, *Ranolder Intézet „Klára” R. K. Ipari és Háztartási Leányközépiskolája*, in MKL XI, 478.

² *A Budapesti Ranolder Intézeti „Klára” Nőiipari Középiskola Értesítője az 1937–38. iskolai évről az iskola fennállásának első évében* (közvetteszi: Klinda Pál; Budapest 1938) 15; KLINDA Pál, *Az iskola után: Otthont és kenyeret!*, in *Budapesti Ranolder Intézeti „Klára” R. K. Ipari Leányközépiskola Évkönyve az 1941–42. iskolai évről* (közvetteszi: Klinda Pál; Budapest 1942) 6–38 (a továbbiakban KLINDA 1942) 9.

legnagyobb keresztény ruhaüzeme lett.³ Ez lett a Klára iskolában érettségizettek gyakorlóiskolája.⁴ Ugyanis az érettségizetteknek még hat hónapig gyakorlatot kellett szerezniük, csak azután önállósulhattak.

A végzett növendékeknek hozta létre Klinda Pál a Boldog Katalin Nagyleányotthont, amely 1941 októberében nyílt meg a XII. kerületi Budakeszi út 46. sz. alatti „álomszép” kertes villában. Ezt a Csodásérmű Szűzanya és tiszteletének terjesztője, Labouré Katalin irgalmas nővér pártfogásába ajánlották.⁵ A nővért 1933-ban avatták boldoggá, ezért szerepel így a neve. Szentté avatására csak 1947-ben került sor.

Az emeletes épület felső szintjén 6 tágas szoba, kápolna, két kisebb szoba, faragott lépcsős hall volt, míg a földszinten több szoba, egy refektóriumszerű terem, konyha, éléskamra és fürdőszoba helyezkedett el. A padlástér manzárdhelyiségekké alakítható 28-30 fő számára. A tetőteret napozónak használhatták. A kert is nagyon szép, gyümölcs és zöldség is megtermett, és mókusok tanyáztak benne. A madarak csivitelése keltette az ifjú hölgyeket. A közelben volt a jezsuiták Manréza lelki gyakorlatos háza.

A viharos történelmi idők alaposan megrázták az otthon lakóit. A németek oldalán hadban álló Magyarország fővárosát 1944. március 19-én német csapatok szállták meg. Hitler kinevezte Edmund Veessenmayert az ország teljhatalmú biztosává, aki a mai Dísz téren lakott, akárcsak Angelo Rotta apostoli nuncius.

Ez év márciusától felgyorsultak az események. Klinda Pál márciusban járt Esztergomban Serédi Jusztinián bíborosnál, amikor engedélyt kért arra, hogy a Boldog Katalin Nagyleányotthont a nunciátúra oltalma alá helyezze, ahová ezentúl az üldözötteket fogadja be.

Klinda még márciusban kereshette fel Angelo Rotta⁶ thébai c. érsek, apostoli nunciust a ma már elhagyottá vált Dísz téri villájában. Ismeretes, hogy Rotta 1930-tól működött Budapesten, igen közkedvelt személyiség volt, és sokat tett az üldözöttekért. Klinda kérte a nunciustól, hogy vegye az intézetet védelme alá. Rotta nuncius 1944. április 4-én kiadta a leányotthon részére az oltalomlevelet. A nuncius e latin nyelvű okmányban igazolta, hogy Klinda Pál főtisztelendő, az intézet igazgatójának kérésére az intézetet a nunciátúra

³ Klinda Pál hagyaték. Klinda Mária összeállítása K. P.-ról. Méltatás jelent meg róla: THURÁNSZKY Lehelné, *Klinda Pál emlékezete*, in *Új Ember* (1993. július 4.) 9 (a továbbiakban THURÁNSZKY).

⁴ *Depaul Szent Vince Szeretet Leányai vezetése alatt álló Budapesti Ranolder Intézeti „Klára” R. K. Ipari Leányközepiskola évkönyve az 1943/44. iskolai évről* (szerk. Klinda Pál; Budapest 1944) 21.

⁵ KLINDA 1942, 104. Szentté csak 1947. július 27-én avatták. Vö. Diós István, *Labouré Szt. Katalin SC* (Fain-les-Moutiers, Burgundia 1806. május 2. – Párizs 1876. december 31.), in MKL VI, 301.

védelme alá helyezte.⁷ Sőt, Klinda Pál a nunciatúra alkalmazottja lett, amiről fennmaradt az igazolványképe is, tehát megillette a követségen működő személyi sértetlenség.

Az otthon külső kapujára magyarul, németül és olaszul kiírták: „Az apostoli nunciatúra védelme alatt”. Bent, a ház falára a pápai lobogót is kihelyezték. Mindez azonban nem védte meg az otthont a zaklatásoktól.

Klindát június 9-én feljelentették az *Új Magyarország* c. kormánylap szerkesztőségében, mivel tudomásuk szerint kb. 30 zsidó lányt rejtegetett az otthonban. Ennek következményeként az irgalmasrendi tartományfőnöknő, Velics Antónia Ferdinanda a Ranolderből idehozott két nővért féltve, hazarendelte őket. A nővérek sírva távoztak. Ezután Zsengery Ilona ferences harmadrendi és Benedek Katalin domonkos nővérek voltak az intézetben. Az igazgatóhelyettesi funkciót dr. Molnár Erzsébet tanárnő látta el.

Henyey Gusztáv altábornagy segítette az üldözötteket. Június 24-én elrendelte, hogy a Budakeszi úti intézet hadiüzem-részleg legyen, csatlakozva a Szentkirályi utcai részleghez. Katonai fehéreneműt készítettek, repülősöknek angóra hósapkát kötöttek. Ennek az volt a jelentősége, hogy a hadiüzemben dolgozóknak bent kellett lakniuk az üzemben, tehát a zsidó származású leányoknak nem kellett kijárniuk.

Jelentősen megnövekedett az otthon létszáma, amikor június 28-án Vasady vezérőrnagy felesketett 78 (14 és 60 év közötti) leányt és asszonyt és 10 férfit. A parancsnokuk Nyerges Ferenc őrnagy, katolikus ember volt, aki megengedte, hogy létszámon felül 15 kisgyermek is ott maradjon édesanyjukkal. Akkor 103 személyt fogadott be az intézet. A megnövekedett létszám miatt szorosan voltak a hálókelyeken, hiszen a padláson és az alagsorban is aludtak. A férfiaknak az istállóban és az üvegházakban jutott hely. A 10 férfit Csepelre rendelték ki munkásszázadokba, de itt, a leányotthonban laktak. A kertben két faépületet is felállítottak, hogy télire a padlásról le tudják hozni a nőket.

Az átalakult otthonban naponta 8 óra munkát végeztek, aminek fejében szerény koszt illette meg a lakókat. Minden reggel és este imádságot, 7 órakor szentmisét tartottak, ezeken sok áldozó volt. Ami azt jelenti, hogy sokan közülük megkeresztelt katolikusok voltak. Vasárnap és ünnepkor Klinda mondott

⁶ Rotta tevékenységéről vö. BEKE Margit, *Angelo Rotta apostoli nuncius és hazánk*, in *Vigilia* 79 (2014) 3/181–187. Újabb irodalom: NAPOLITANO, Matteo Luigi, *Budapest igazai. A Soá és a vatikáni diplomaták* (ford. Puskely Mária; SzIT, Budapest 2014).

⁷ Klinda Pál hagyaték. Klinda Pál a Boldog Katalin Otthonról 1944. sz. alatt kelt.

szentmisét, hétköznap P. Révai Tibor vagy P. Hegyi jezsuita jött a Manrézából. Klinda Pál kétszáz kötetes könyvtárat is szerzett nekik. Esténként Parsch Pius: *Üdvösség éve* c. kötetéből olvasták fel a másnapi részt, és imádkoztak a hazáért. Ez a lelki vigasz, a természetes környezet, a nagy park, a madarak csivitelése csillapították szenvedéseiket. A nehézséget fokozta, hogy a Budakeszi úti ház és kert bérlete novemberben lejárt. A tulajdonos Erzsébet-apácák azonban meghosszabbították egy évre. Klinda ezekben a napokban is biztosította főpásztorát, hogy naponta imádkoznak Serédi „országmentő munkásságáért”.

1944. június 29-én Klinda Pál bejelentette, hogy a Budakeszi úti telephelyen is folytatják a hadiüzemi munkát. Ezt azért kérte, mert egy 70 tagot számláló honvédelmi tábort létesítettek, ahol kizárólag katonai célokat szolgáló textíliákat állítottak elő. Tehát a nagyleányotthon teljes átváltoztatása már június végén tényként szerepelt.

Ennek az üzemnek a vezetését Mallász Gitta festőművésznő vállalta fizetség nélkül. A műhelyeket Fraknoi Rezső mérnök, a Magyar Ruggyantagyár Rt. vezérigazgatója látta el, aki feleségével és két éve a Klárában érettségizett leányával felesküdt munkások.

Július 1-jén Tormássy-Szávits Sándor ezredes az I. honvéd hadtestparancsnokságról a Boldog Katalin Nagyleányotthon részére írt levelében a mellékletben, 3 névjegyzékben felsorolt munkaszolgálatos nőket a honvédelmi miniszter rendelete értelmében a (VIII. ker. Szentkirályi u. 22–24.) hadiüzemhez beosztotta munkásnőkül. Nevezettek munka- és lakóhelye a Budakeszi út 46. sz. alatt volt.⁸

Az otthont nagy meglepetéssel érte, amikor augusztus 25-én, pénteki napon meglátogatta Angelo Rotta nuncius Klinda Pál kíséretében. Ezzel látható jelét nyújtotta annak, hogy a ház pápai védelem alatt áll, és a benne lakóknak nagy vigasztalásul szolgált. Ezek a papok nem csupán szavakkal, hanem tettekkel bizonyították hitüket. Látogatásuk hivatalos körökben és a szomszédságban is növelte a ház tekintélyét.⁹

Horthy Miklós német nyomásra október 16-án kinevezte Szálasi Ferencet nemzetvezetővé, így a nyilas hatalomátvétel megtörtént. Október 20-án¹⁰ a Magyar Királyi Hadiüzem engedélyezte, hogy a külső telepen (Budakeszi út 46. sz.) 81 fő zsidó származású alkalmazott megmaradjon addigi beosztásában és telephelyén.

⁸ Klinda Pál hagyaték. 1944. jún. 29–1944. okt. 20. közti hivatalos iratok. 1944. júl. 1. dátummal.

⁹ MALLÁSZ Gitta, *Az angyal válaszol* (Budapest 2005) 373.

¹⁰ Klinda Pál hagyaték. 1944. jún. 29–1944. okt. 20. közti hivatalos iratok. 1944. okt. 20. dátummal.

Az otthon lakói november 5-én, vasárnap borzalmas napot éltek át.¹¹ Délután 3 óra körül felfegyverzett nyilasok törtek be az otthonba. A hadiüzem alkalmazottait és a domonkos nővért beterelték egy szobába, súlyosan bánalmazták őket, azután elhurcolták. Az intézetben tartózkodott Bernáth Elemér lelkész, aki délelőtt szentmisét tartott, és Süle Géza jezsuita szerzetes, aki azért jött, hogy litániát mondjon. A nyilasok mindkét papot súlyosan bánalmazták. A Szent Vince ereklyéjével ellátott oltárkövet feltörték, mert az ereklyetartó szelencét pokolgépnek hitték. Szörnyű szavakkal illették a papokat, és különösen szidták Serédi Jusztiniánt.

Klinda igazgatónak e napon kellett volna elutaznia Esztergomba, de autódéfekt miatt otthon maradt. Az otthonban azt hitték, hogy elutazott. Klinda a Csévi úti lakásán tartózkodott, bérautót nem kapott, sőt telefonon sem tudta az otthont utolérni. Végül délután telefonértesítést kapott egy apától, akinek a leánya ott dolgozott és segítségét kérte.¹²

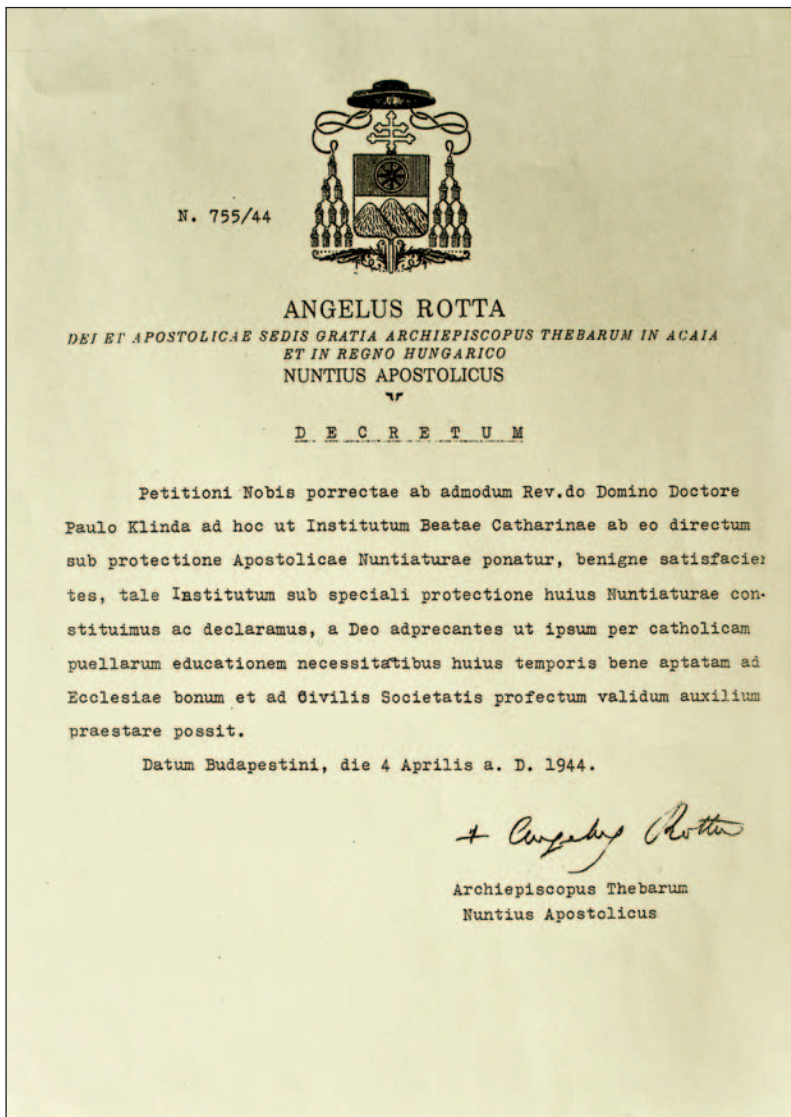
Klinda így tudta meg, hogy mi történt. Ezután telefonon tudott beszélni a házban tartózkodó idegen férfiakkal, és kérte Süle Gábor jezsuitát a telefonhoz. Ő sem mert semmit mondani, mert fegyvert fogtak a fejéhez. Klinda a nunciatúra képviselőjeként leszidta az idegen férfiakat, hogy mertek a nunciatúra épületébe lépni. Majd felhívta a nunciatúrát, ahol a portásné közölte, hogy az otthon igazgatónöje is telefonált a nuncius úrnak, és jelentette a nyilas betörést. A nuncius a rendőr-főkapitányságra telefonáltatott és megígérték a segítséget. A nuncius úr ekkor éppen litániát tartott, ezért Klinda nem tudott vele beszélni.

Ezután Klinda a Manrézába telefonált. Kérte Révai Tibort, hogy adjon mellé tanúnak egy szerzetest. Amikor Klinda elindult a lakásából az otthonba gyalog, előtte még telefonált Nagy László képviselőnek meg a rendőrségnek is. Onnan csak egy őrszemet küldtek ki, amit Klinda kevésnek tartott. Mire Klinda a Manrézába gyalog felért, már otthon találta Süle Gézát és Bernáth Elemér hittanárt. Klinda a Manrézából felhívta a nunciust, aki éppen autójából szállt ki. Rotta arra kérte őt, hogy menjen az intézetbe, és onnan telefonáljon, míg ő a külügyminisztériumba siet. Klinda útba ejtette a Budakeszi úti 81. sz. rendőrőrsöt, hogy kíséretet kérjen. Ott találta az egyik civil nyilast, aki korábban lakatosként kikémlelte az otthont, és szintén a betolakodókkal volt. A nyilas azt mondta, hogy a ház üres. Klinda mégis elindult, miután a nunciatúrától

¹¹ Klinda Pál hagyaték. Klinda Pál a Boldog Katalin Otthonról. 1944. nov. 5.

¹² Klinda Pál hagyaték. Klinda Pál a Boldog Katalin Otthonról. 1944. nov. 9. Rövidítve közölve: *Magyar Napló* 1990. júl. 26.

és a rendőrkapitányságról is értesülést szerzett. Tudniillik, hogy a helyettes rendőrfőkapitány máris intézkedett, hogy a nyilasok hagyják el a házat, és az elhurcoltakat hozzák vissza. Klinda útközben találkozott a rendőrfőkapitánnyal, a kocsiban 5 járőr volt. Mire a házhoz értek, visszahozták az elhurcoltakat, akiket még mindig 10 nyilas őrzött.

A DECRETUM, AMELYET ANGELO ROTTA APOSTOLI NUNCIUS ÁLLÍTOTT KI A NAGYLEÁNYOTTHON JAVÁRA

Mialatt Klinda Pál igyekezett kijutni az otthonba, a nyilasok sorba állították a munkásnőket, és elindították őket ismeretlen hely felé. Fél óra múlva egy kocsí utolérte a menetoszlopot és leállította. Ugyanis a nuncius az SOS-t továbbította a hadügyminiszternek. A kocsiból kiszálló tiszt újabb oltalomlevelet mutatott fel a hadüzemben dolgozók számára. A dühös nyilasok kénytelenek voltak elengedni a menetet. Ezután tértek vissza az otthonba.¹³

Klinda lélekjelenlétére vallott, hogy mind a rendőröket, mind a nyilasokat irodájába rendelte. A nyilasok előtt kijelentette, hogy az otthon Szálasi Ferenc tudtával működik, tehát törvénytelenül jártak el vezetőjükkel szemben is.

Aznap éjfél tájban a kápolnában hálaadó esti imára jöttek össze. Az üldözőikért is imádkoztak. Mindez Klinda leveléből tudható, akinek fontos volt, hogy kiemelve papságát, mert neve alá írta „áldozópap, igazgató”.

Sajnos a decemberi nyilas betörés kimenetele már nem volt ilyen szerencsés. 2-án egy nyilas katona betörte a ház kapuját. Mivel állandóan figyelték a kaput, az üldözöttek az SS-ek felé nyíló rejtett résen keresztül igyekeztek elmenekülni a magyar nyilasok elől. Mallász Gitta és két zsidó barátnője, Hanna és Lili nem menekültek.¹⁴ 13 nőt mégis elfogtak és deportáltak. Klinda Pál közben megérkezett hozzájuk, de kijelentette, hogy már nincs hatalma sem a minisztériumnak, sem a nunciatúrának a nyilasok fölött. Ezeket mondotta: „Ha kezem tövig kopik a munkában, akkor is elő foglak ásni benneteket!”¹⁵ Sajnos a ravensbrücki koncentrációs táborból csupán egy személy, Dános Éva maradt életben.¹⁶ Remélhetőleg a rejtett nyíláson elmenekülők életben maradtak.

Klinda Pál 1944 novemberében kénytelen volt Esztergomba, szülei házába visszavonulni. Serédi Jusztinián 1945. március 29-én elhunyt székvárosában. A temetésére Klinda Pál betegágyából felkelve ment el orvosi tilalom ellenére. A hercegprímást Angelo Rotta temette április 2-án. Április 5-én Rotta nuncius elhagyta hazánkat, mert kiutasították. Klinda Pál június 6-án hunyt el.

A pártfogoltakért mind Angelo Rotta, mind Klinda Pál és megkockáztatom, hogy Serédi Jusztinián is megtette, amire „Krisztus szeretete sürgette őket”.¹⁷ Életmentésükért Angelo Rotta és Klinda Pál posztumusz megkapták a Yad Vashem-díjat.

¹³ MALLÁSZ 436.

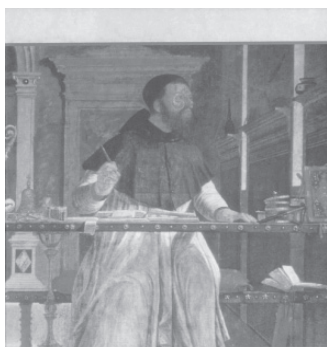
¹⁴ MALLÁSZ 453, 457.

¹⁵ THURÁNSZKY 9.

¹⁶ MALLÁSZ 457.

¹⁷ Vö. 2 Kor 5,14.

SZENT ÁGOSTON VALLOMÁSAI

*Szent Ágoston
vallomásai*

Két évezred szentjei közül is kiemelkedő egyéniség Hippói Szent Ágoston. Vallomásainak tizenhárom könyve nemcsak az őkeresztény, hanem a világirodalom legnagyobb művei közé tartozik. Stílusának egyik sajátossága állandó érzelmi hullámlása, mely különös ritmust ad latin és magyarra lett prózájának: egyszerű, hétköznapi szavakkal tér vissza-vissza múltjába, gyerekkorától élete derekáig, majd újra meg újra olyan zsoldáros-imádságos hangba lendül át – szinte észrevétlenül –, mely páratlanul költőivé teszi vallomásait.

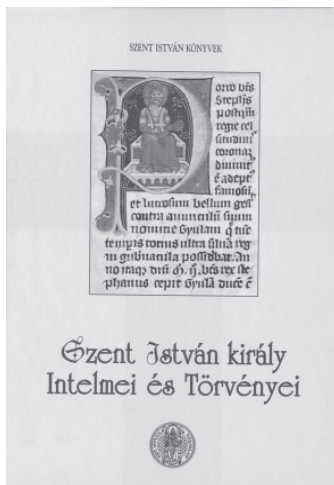
Minden írásában a világ rendje, az isteni harmónia kívánása található meg. Krisztust tekinti annak a fénynek, mely az embert a legtisztább cél, az Isten országa felé vezeti.

464 oldal, keménytáblás. Ára: 2980 Ft

SZENT ISTVÁN KIRÁLY INTELMEI ÉS TÖRVÉNYEI

Szent István megmutatta a maga teljességében, milyen a keresztény király, a keresztény ember, s ha nem is tudott egyszerre mindenkit megnyerni érzelmileg a maga meggyőződésének, rokonszenves, tekintélyt parancsoló és biztonságot sugárzó példát adott a keresztény emberségből. A kötet államalapító királyunknak fiához, Imre herceghez írott híres *Intelmeim* kívül közli fennmaradt 56 törvényfejezetét is.

68 oldal, keménytáblás. Ára: 800 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974

www.szitkonyvek.hu

♦♦♦ KÄFER ISTVÁN

Lexikonok békesszolgálati lehetősége

Magyar–szlovák jegyzetek Beke Margit kézikönyvéhez
kitekintéssel a szlovák katolikus lexikonra¹

V.

Hiányzik a szlovák lexikonból HAVRAN Károly (1889–1938?), Sopornya, Krakován, Selmechánya, Újvároska káplánja, Láb plébánosa, HEBENSTREIT Ferenc (1860–1913), Dunaszerdahely, Nagylég, Misérd káplánja, HEGEDŰS Gergely (1835–1901), Nagymőke plébánosa, HEGEDŰS János (1864–1948), nyitrai egyházmegyésként Nagybossány, Bán káplánja, HEGYI Ignác (1827–1903), Sopornya plébánosa, az Ürményi Espereskerület esperese, HEGYI Jenő (1880–1959) pápai kamarás, Nyárasd plébánosa, HEGYI József (1835–1901), Viszoka plébánosa, Hrahovistye adminisztrátora, HELCZ János (1845–1921) pozsonyi kanonok, HELL Ferenc (1884–1970), aki Misérden és Ipolyságon is káplánkodott, HERBSZT József (1859–1930), Vajka, Szentmihályfa plébánosa, HERBA Rajmund (1891–1938?), aki szolgálati helyei (Csejte, Tapolcsány, Pöstyén, Cseszte, Bucsány, Brezova) alapján szlovákul is pasztorált, HERMÁN József (1848–1925), aki filozófiát tanított a nagyszombati gimnáziumban és Somorján is káplánkodott, HERMANN József (1878–1918), aki Handlován kezdte papi szolgálatát, majd Verebélyen és Selmechányán folytatta, HERNITZ József (1881–1965), aki Modorban tanárkodott.

HERODEK, Anton (1872. február 7., Szob, Hont m. – 1951. november 7., Illésháza, Pozsony m.) esperes, történész. 1895. március 10-én szentelték pappá Esztergomban. Nagykér, Hidaskürt plébánosa, adminisztrátor, majd plébános (Pozsony) Eperjesen, a Vágsellyei

¹ Az I–IV. rész a *Magyar Sion* 2013–2014. évfolyama 1–2. számaiban jelent meg.

Espereskerület espereshelyettese, majd esperese (1914), Farkas plébánosa. 1922-től zsinati vizsgáztató, 1932-től Ebed plébánosa. A szlovák lexikon szerint alkalmi írásai jelentek meg az egyházi sajtóban. Főként a XV. századdal, a huszitákkal foglalkozott. Példaként említi a lexikon a *Topografická obchôdzka Slovenskom po staropohanských stopách* (Topográfiai körséta Szlovákiában az őspogányság nyomain).²

Nem szerepel a *Lexikón...*-ban HEROLD Hermann Ármin (1873–1957), aki állomáshelyei (Szenic, Holics, Bazin) okán bizonyára szlovákul is pasztorált, és 1922-ben hittanárokat vizsgáztató bizottsági tag, 1933-ban nagyszombati szentszéki ülnök volt.

HÉSEK, Matej (1899. február 23., Kutti, Nyitra m. – 1973. január 26., Kutti³) középiskolai tanár, író, fordító, történész. Gimnáziumba Szakolcán, Pozsonyban, végül Esztergomban járt. Ott kezdte teológiai tanulmányait is, majd Innsbruckban folytatta, ahol 1914. július 26-án pappá szentelték, és 1916-ban doktorrá avatták. 1917-ben Selmecebányán szlovák káplánként kezdte papi szolgálatát, ugyanakkor tábori lelkész is volt. 1918-ban Holicson lett káplán és a szakolcai gimnáziumban szlovák- és hittanár, egészen 1946-ig. 1937-től Nagyszombatban a hittanárokat vizsgáztató bizottság tagja. 1939-ben asszesszorrá nevezték ki. A szlovák lexikon (Róbert Letz) részletesen beszámol pedagógiai és irodalmi munkásságáról, ami becses adalékul szolgál az államfordulat éveinek szlovák–magyar egyháztörténetéhez. 1924 óta a szlovák tanárok egyesületének aktív tagja és a két háború között Szakolca képviselő-testületében is szerepet vállalt. A város közkedvelt, megbecsült pedagógusa volt. Saját műveit folyóiratokban (*Katolícke noviny*, *Svätá rodina* [A Szent Család], *Orol* [Sas]) publikálta. Önálló kötete, a *Pieseň nemej matky* (A néma édesanya dala) meditációs költészet prózában. Lefordította Szalézi Szent Ferenc Filoteáját, F. Hoffmann

² *Lexikón...* 476–477. has. (Róbert LETZ). Az adatok ellentmondóak. Először is a szlovák lexikon nem közli pontosan állomáshelyeit, és az is kérdés, miért szerepel egyáltalán hasábjain. Netán publicisztikai tevékenységének, egyetlen írásának említése okán? A mi lexikonunk természetesen nem tud szlovák nyelvű munkáiról, és azt közli, hogy ebedi plébánosként 1935-ben nyugdíjba vonult, de idézett cikke 1944-ben jelent meg Szlovákiában, amikor Ebed Magyarországhoz tartozott.

művét németből, Müller Lajos munkáját pedig magyarból. Irodalmi munkássága tulajdonképpen pedagógusi tevékenységét szolgálta, hiszen fordításait az ifjúságnak szánta. Kéziratban maradt 500 oldalas honismereti munkája szülőhelyéről értékes helytörténeti adatokat rögzít. Elkötelezett szlovák nemzetudata ellenére nem fordult szembe a magyar kultúrával. Életművének feldolgozása a szlovák kutatás adóssága is, hiszen érdemi szakirodalom nincs róla.

Művei: 1. *Pieseň nemej matky* (A néma édesanya dala; Trnava 1932). 2. *Filotea* (Spolok Sv. Vojtecha; Trnava 1922, 1946). 3. *Odmena ctnosti* (Az erény jutalma; 1924). 4. Müller Lajos, *Sväté putá* (Szent bilincsek; 1943).

Irod.: Palkovič, K., *Spomienka na Th.Dr. Mateja Héseka* (Emlékezés Matej Hésekre), in *Katolícke noviny* 108 (1993) 9. sz.

Helye lenne a szlovák lexikonban HETYEI Samu (1845–1903) pécsi megyéspüspöknek, aki 1870-től lényegében Nagyszombatban működött gimnáziumi tanárként, majd irodaigazgatóként, HEVES Józsefnek (1875–1917), aki szlovák nyelvterületen (Nagykosztolán, Szuha, Nagysenkvic, Hrachovistye,⁴ Modor), HIDVÉGHY Árpád Sándornak (1872–1907?), Bélabánya plébánosának, HILBERT János (1864–1927) lamacsi plébánosnak, HLADIK Ágostonnak (1875–1947), aki a pozsonyi Szentháromság-templom plébánosa és a pozsonyi *Szent Szív* c. katolikus hetilap szerkesztője volt. Lexikonunk három HLA VATHY-ja közül az idősebb HLA VATHY József (1867–1931) névrokonával azonos helyen, Sellyén született, és nyilván szlovákul is pasztorált Nagykosztolány, Selmecbánya, Istvánfalva⁵) szolgálati helyein.

HLAVATÝ, Jozef (1898. április 1., Sellye,⁶ Nyitra m. – 1966. május 6., Sellye) pedagógus, a szlovák cserkészlet szervezője. 1922. június 29-én szentelték pappá. Zenetudományi tanulmányokat folytatott a római Instituto di Musica Sacra-ban. Káplán volt Pozsony–Blumentálban, 1928-ban prefektus a szemináriumban Nagyszombatban és iskolai hitoktató. 1930-ban a Szered melletti Nagysúr

³ Lexikonunkban Heszek (Hések) Mátyásként szerepel. Születési helyének nevét a XX. század elején magyarították Jókútra.

⁴ Szárazpatak, Nagysenkőc, Borsós magyarosítás előtti magyar neve.

⁵ A lexikonunkban jelzett Istvánfalva Csehszlovákiában az 1913-ban magyarított Nyitra megyei Szent-istvánfalva formában szerepel. Ennek eredeti magyar neve *Popudín* volt, ma Popudinské Močidľany.

⁶ Vágsellye eredeti magyar neve.

káplánja. 1931-ben a pozsonyi Notre Dame intézet igazgatója, ahol hittant tanított, ezt tette a pozsonyi állami reálgimnáziumban is. 1934-től a Szent Erzsébet-templom, a népszerű Kék templom⁷ adminisztrátora, 1938-tól a népiskolai hittanárokat felügyelő bizottság tagja. Gregoriánt és esztétikát tanított a pozsonyi egyetem hittudományi karán, majd a Zenei és Dramatikai Akadémián, a konzervatórium elődjén. A katolikus szlovák cserkészlet aktivistája, parancsnoka és országos vezetője volt. Ő szerezte a szlovák cserkészek himnuszát is, szerkesztette a *Skaut* (A Cserkész) című lapot, és a Hlinka-gárda ifjúságának szellemi vezére volt. *Takto my spievame* (Így éneklünk mi) címmel 1940-ben éneklőkötetetet is adott ki. Zenekritikáiban főleg a pozsonyi opera előadásaival foglalkozott, és rádióelőadásokat is tartott. Életműve mindmáig feldolgozatlan, nyilván a Hlinka-mozgalomban kifejtett tevékenysége miatt.

HLAVATÝ, Štefan (1876. december 16., Széleskút, Pozsony m. – 1923. június 20. Pozsony) szlovák nyelvtudós, hittanár. Középiszkolai tanulmányait Szentgyörgyön és Pozsonyban, a teológiát Esztergomban végezte. 1902. november 5-én szentelték pappá. 1915-től szlavisztikát és klasszika filológiát végzett a budapesti egyetem bölcsészkarán, és 1919-ben doktorált. Szenicen, Garamkövesden és Szentendrén káplánkodott. 1907–1917 között a budapesti Szent István Kórház káplánja volt. A Magyar Vöröskereszt Háborús Emlékérmével tüntették ki, valószínűleg imakönyvkiadása elismeréséül. Budapesten kapcsolatot tartott a szlováksággal, és magyar összeköttetéseit, műveltségét, tudományos munkásságát az új Csehszlovákiában a szlovák nyelv-művelés szolgálatába állította. Együttműködött a szlovák vasúti terminológia⁸ megteremtésében, kísérletet tett a Cirill–Metód korabeli ószláv és a szlovák nyelv kontinuitásának bizonyítására. Ezt a munkáját magyarról fordították szlovákra, minden bizonnyal doktori disszertációja volt. Elvetette a nyelvi csehszlovákizmust, és a szlovákokat a délkeleti szláv nyelvek közé

⁷ Vö. HALKO, Jozef, *A pozsonyi Szent Erzsébet-templom története* (ford. Käfer István; METEM–Szt. István Társ., Budapest 2007) 102–103. Az első plébános Karol Martini lett, aki engedelmességgel az egyházi hatóságnak, szlovák plébániává alakította a templom környékét. Ebben nyilván káplánja is segítette. Hal'ko azonban nem említi Jozef Hlavatýt.

⁸ Vö. VIEST, Ivan, *Maďarsko–nemecko–slovenský železničný slovník* [Magyar–német–szlovák vasúti szótár] (Turč, Sv. Martin 1919) (továbbiakban: *Slovník*).

sorolta. Munkásságának, különösen naplójának feldolgozása hozzásegítene az államfordulat Magyar–szlovák összefüggésrendszerének, benne a katolikus papság szerepének megismeréséhez.

Művei: 1. *A tót főnévi ragozás fejlődése tekintettel a paradigmák egymásba olvadására* (Budapest 1919). 2. *Vývoj skloňovania podstatných a prídavných mien slovenských* (Trnava 1922). Naplója: *Z môjho denníka*, in *Národné noviny* (1921) 52/3–4. Fordítása: Reviczky Aladár, *Pane, zmiluj sa nad nami* (Spolok Sv. Štefana, Budapest 1918), az eredeti mű: *Uram, irgalmazz nekünk. Az itthon maradtak imádságai a háború idejére* (Szt. István Társ., Budapest 1914).

Nem került a szlovák lexikonba a miénkben fölöslegesen utalózott HLUSEK István (1894–1936), a Pozsony megyei Nagymagyar,⁹ Vágújhely, Tepla káplánja, a Komárom megyei Jászfalu plébánosa, a minden bizonnyal szlovákul is pasztoráló HOENIG Ferenc (1858–1930), aki Holicson, Stomfán, Vágújhelyen káplánkodott és Nagykosztolány plébánosa lett, HOFFMANN Alajos (1867–1917) Búrszentgyörgy, Úny, Kistapolcsány káplánja, Brockó¹⁰ plébánosa. Hiányzik a *Lexikón...*-ből HOISZIK Imre (1868–1945?) Zohor, Stomfa plébánosa.

HOJČ, Martin (1845. szeptember 6., Privigyé, Nyitra m. – 1912. február 15., Privigyé) szlovák nyelvész, fordító. Elemi iskolát Privigyén, a gimnáziumot Privigyén és Léván, a teológiát Esztergomban végezte. 1869. július 25-én szentelték pappá. Káplánkodott Szentendrén, Nagylévárdon, Nagytapolcsányban, Udvarnokon,¹¹ plébános Szentmihályúron és egyházkerületi jegyző. Már esztergomi szeminaristaként fordított ógörögből, publikált a *Cyryll a Method* c. folyóiratban és latin ódát írt a *Pamätnica slovenských bohoslovcov na tisícročnú pamiatku sv. Konštantína-Cyryla* (Szlovák kispapok emlékkönyve Szent Cirill ezredéves emlékére). Tanári állást is ígértek neki, de elutasította, mivel feltétel volt, hogy csak

⁹ Lexikonunk itt a második csehszlovák állam hivatalos helynevét használja, pedig a település eredeti, nem magyarított neve *Nagymagyar*, ma az 1960-ban kialakított Zlaté Klasy („Arany Kalász”) része.

¹⁰ Gázlós becsületes ősi magyar neve *Brockó*. Ószombat, ahol Hoffmann Alajos a megtért anabaptisták konventjében tevékenykedett, századokon át *Szobotist* volt magyarul.

¹¹ Lexikonunk Kistapolcsányt és Udvardot említi, a szlovák lexikon nem tud nagymarosi káplánkodásáról. A szlovák lexikonban Szentmihályúr (Michal nad Žitavou) plébánosa. Működésének összefoglalása Vojtech ŠARLUŠKA szócikke alapján készült.

magyarul taníthatott. Tagja lett a szlovák Szent Adalbert Társulatnak. Prédikációi jelentek meg Pavel Blaho *Kazateľ* (Hitszónok) és František Richard Oswald *Kazateľňa* (Szószék) c. folyóiratában. 1869-ben hosszabb időre elhallgatott, 1891-ben azonban a *Literárne listy* (Irodalmi Levelek) c. kéthetente megjelenő folyóiratban, a *Kazateľňa* mellékletében szerkesztette a *Čítanie pre ľud* (Olvasmány a népnek) c. rovatot. Nyelvészeti munkásságának nagyobb része kéziratban maradt, ami elveszett (Prechádzka po labyrinte etimologičnej sústavy slovenského a príbuzných jazykov – Séta a szlovák nyelv és a rokon nyelvek etimológiai labirintusában), de a megmaradt szómagyarázatokból következtetni lehet az egész munkára, amelyben a más nyelvű megfelelések között magyarok is szerepelnek. Privigye helynevééről és nyelvjárásáról is jelentek meg közleményei, és folytatta Anakreon- és Ovidius-fordításait, amelyekben kombinálta az időmértékes és a hangsúlyos prozódiait. Életműve feldolgozatlan, a kézikönyvadatokon kívül említésre méltó elemzés nem jelent meg róla.

Nem került a szlovák lexikonba HOLCZINGER Ignác (1892–1940), Szomor, Zselíz, Naszvad, Garamkövesd, Illésháza káplánja, a bizonyára szlovákul is tudó HOLÉCZY Ignác (1837–1916), Alsójtató, majd Tallós plébánosa, a Vágsellyei Espereskerület esperese, a biztosan szlovákul is pasztoráló HOLEKSZY József (1838–1896) Selmecebánya, Hradek, Krakován, Csejte szolgálati helyeken, ugyanígy HOLEKSZY József (1892–1956), Nahács¹² plébánosa. Ugyancsak kimaradt a magyarul sokat publikáló HOLLADY Jenő (1860–1912), Nagytapolcsány plébánosa, a papi pályáját szintén Nagytapolcsányban kezdő HOLLÓS Gyula (1888–1959), Hradek, Cseklész plébánosa. Hiányzik a *Lexikón...-ból* HOLLÓS Pál (1873–1915), Selmecebánya adminisztrátora, majd Alsóhámor¹³ plébánosa, HOLMA István (1878–1944), aki 1904-ben a pozsonyi evangélikus líceum hittanára és a Mária Oltalma Intézet káplánja volt. Ugyancsak nem szerepel a bizonyára szlovákul is pasztoráló HOLOVICS Izidor (1896–?), Verebély, Zsitvaújfalu, Varbó káplánja, a nagyszombati szemi-

¹² A község híres plébánosa volt Juraj FÁNDLY, a szlovák nemzeti ébredés jeles képviselője. Vö. *Slovník* 322. has.

¹³ Hodrusbánya helynév 1951–1972 között létezett, a plébános székhelye magyarul *Alsóhámor* volt, ma Hodruša-Hámre, és az Ószombatra magyarított *Szobotist* településen hunyt el.

nárium spirituálisa és a teológia tanársegéde, majd 1936-ban a pozsonyi nagyseminárium spirituálisa is. Bizonyára szlovákul is pasztorált a lexikonunkban furcsa módon utalózott HORACSEK József (1854–1933), Laksárújfalu, Morvaszentjános plébánosa, hiányzik HORÁK Ede (1875–1901?), aki 1901-ben Pöstyénben káplánkodott, HORÁNSZKY István (1857–1919), Újlót plébánosa, valamint HORECSNY József Aladár (1883–1943), 1927-ben Nagymodró plébánosa.

HORECZKY Ferenc (1819. augusztus 8., Rohó, Nyitra m. – 1904. június 16., Pozsony) pápai prelátus, pozsonyi prépost.¹⁴ A bécsi Theresianumban filozófiát és jogot tanult, császári és királyi apród volt. A teológiát Nagyszombatban végezte. 1845. április 3-án szentelték pappá. Káplán volt Buda–Krisztinavárosban, majd 1851-től plébános Csejten. 1864-től pozsonyi kanonok, 1898-ban főesperes és káptalani prépost. 1882-től Pozsony városi plébános, teológiai tanár a szemináriumban. 1889-től a pozsonyi Szent Márton Plébánia adminisztrátora, 1891-ben pápai prelátus, 1901-ben cursolai választott püspök. 1887-ben Szokolca városában Gvadányi-emléktáblát lepleztek le, s akkor az ünnevelt rokonaként díszpolgárrá választották. Igen népszerű volt, kiválóan prédikált és énekelt, állandó tagja volt a pozsonyi Dóm restaurálására alakult egyesületnek. Ablakot adományozott a székesegyház főhajójába, amit bárói címere bizonyít.¹⁵

Művei: 1. *Neujahrs-Predigt* (Ofen 1850). 2. *Gvadányi József magyar lovas generális emlékezete* (Pozsony 1887). Cikkei jelentek meg a *Magyar Sion* 1881. és 1887. évfolyamában.

Irod.: MKL V, 27. (Takács Emma); *Lexikon...* 512. h. (Eva Fordinálová).

Nem szerepel a szlovák lexikonban HORNYÁCSEK Pál (1833–1927?), Nagykovalló, Unin¹⁶ plébánosa, HORONY András (1911–1949?), Illésháza plébánosa, akit 1949-ben bebörtönöztek, HORVÁTH Béla János (1855–1934) udvardi káplán, a Nagyszombati Szentszék ülnöke, Felsőzellő plébánosa,

¹⁴ A szlovák lexikon kevesebbet közöl róla, mint a miénk. Gvadányi Józsefről szóló írása nem Budapesten, hanem Pozsonyban jelent meg.

¹⁵ HALKO, Jozef – KOMORNÝ, Štefan, *Dóm. Katedrála Sv. Martina v Bratislave* (Lúč, Bratislava 2010) 91.

¹⁶ Nagyúny a régi magyar Unin magyarított alakja. Születési helye, Coborfalú helyesen Mocsidlan.

HORVÁTH Bonifác Jenő (1867–1913), aki Magyarbél plébánosa volt,¹⁷ HORVÁTH Emmanuel (1840–1909), aki Terchován született, és egy évtizedig Nagysurány plébánosa volt, HORVÁTH Ferenc (1884–1947) pápai kamarás, Aranyosmaróton plébános.¹⁸ Hiányzik a szlovák lexikonból HORVÁTH István (1902–1981), aki szülőhelyén, Szereden szerezte szlovák nyelvtudását, Szőgyénben lett plébános, ahonnan 1944-ben kitelepítették, HORVÁTH István Flórián (1860–1934), aki Nyitrapereszlényben élt és a Nagyszombati Szentszék tb. ülnöke volt, a papi szolgálatától 1908-ban eltiltott HORVÁTH János (1874–1911), aki Vágszerdahelyen, Somorján és Naszvadon működött, HORVÁTH János (1882–1934), Vágszentkereszt plébánosa, a Csejteji Espereskerület espereshelyettese, HORVÁTH József (1849–1910) nagymegyeri plébános.

HORVÁTH, Jozef (1854. február 7., Modorkirályfalva, Pozsony m. – 1935. április 12., Komját, Nyitra m.) plébános. A teológiát Esztergomban végezte. 1877. július 1-jén szentelték pappá. Kápláni állomáshelyei: Unin, Stomfa, Nagysúr, Galgóc, Krakován; adminisztrátor vagy plébános: Horvátgurab, Szőlős,¹⁹ Tótgurab, Komját, Vágszentkereszt. A szlovákiai források semmit sem közölnek róla, egyedül a jubileumi *Katolícke Slovensko*²⁰-ban található, hogy valóban nyugalmazott plébánosként élt Komjáton. Lexikonunk szerint „lapot adott ki”, ennek nyoma azonban a szlovák sajtóbibliográfiában²¹ nem található, és ugyanígy ismeretlen a „*Židia podľa Talmuda*” fordítása is 1876-ból. Nem tud ilyenről a magyar nemzeti bibliográfia és szakirodalom sem. A fordítás léte azonban valószínű, mert ugyanazon évben a mű cseh fordítása megjelent Prágában.²²

Nincs a szlovák lexikonban HORVÁTH László (1834–1907), Albár plébánosa, pápai káplán, az azonos nevű HORVÁTH László, Pudmeric, Grinád, Nyitrakoros, Cseszte káplánja, HORVÁTH Rezső (1831–1902), Sellye, (Pozsony)Eperjes, Oszuszkó, Schwainzbach²³ szolgálati helyeken; egy másik

¹⁷ A lexikonunk címszavában szereplő Pozsonydiószeg ismeretlen helynév, valószínűleg egyszerűen *Diószeg*.

¹⁸ Első plébánosi helye *Velcsic*, a magyarított Velséc eredeti magyar neve.

¹⁹ Minden bizonnyal a Pozsony melletti Szőlős, a magyarított Pozsonyszőlős.

²⁰ *Katolícke Slovensko 833–1933* (Spolok Sv. Vojtecha, Trnava 1933) 91.

²¹ Vö. POTEMLA, Michal, *Bibliografija slovenských novín a časopisov do roku 1918* (Martín 1958). Komjáton jelent meg a *Slovenský Sion* is: KÁFER István, *Slovenský Sion 1869–1872*, in *Magyar Sion* I (2007) 1/30–34.

azonos nevű papot, HORVÁTH Ernőt (1887–1968) Garamkövesd plébánosaként utasították ki 1945-ben a csehszlovák hatóságok. Nem található a *Lexikon...*-ban HORVÁTH Tibor Imre (1851–1908), aki rövid ideig Kőhidgyarmaton káplánkodott, HORVÁTH Vendel (1841–1923) (Duna)Mócs, Kemence, Szögyén káplánja, Csúz plébánosa, HORVÁTH Zsigmond (1866–1944), Pobedény, Szered, Csejte káplánja, Palást plébánosa, HOSSZANYÁK Sándor József (1874–1907) Nagyjác káplánja, Verbóc, Nagylehota²⁴ adminisztrátora.

HOTÁR, Eudovít (1876. augusztus 7., Holics, Nyitra m. – ?) plébános. 1900. március 10-én szentelték pappá Esztergomban. Káplán, adminisztrátor Széleskúton, majd káplán Gajáron. 1908-ban (Pozsony)Sárfő adminisztrátora, káplán Morvaszentjánoson a megtért anabaptisták konventjében, 1909-ben Kisvendég adminisztrátora, Nagytapolcsányban káplán és kórházlelkész, 1911-től Dubova²⁵ plébánosa. Írásai jelentek meg a *Posol Božského Srdca Ježiša* (Jézus Isteni Szívének Követe) c. folyóirat 1938/39. évfolyamában. A szlovák lexikonban nem szerepel, a miénkben hiányosan és hibásan.

Nem szerkesztették a szlovák lexikonba HÖLBL Antalt (1876–1935), aki Hidas²⁶ és Léva után Pozsonyban hittanár volt, HÖNIG Vilmos (1832–1904) pozsonyi kanonokot, aki selmecebányai, lévai működése után került Pozsonyba, HRABOVSKÝ Ferencet (1902–1976), aki Nagypaka plébánosa volt, amikor a Mindszenty-perrel kapcsolatban négy hónapi börtönre ítélték.

HRÁNEK, Ján (1880. október 6., Szokolca, Nyitra m. – 1938?). Teológiai tanulmányait Esztergomban végezte, ahol 1904. június 25-én pappá szentelték. Kápláni állomáshelyei: Leszété, (Pozsony)Nádas, Sopornya, Gajár, Detrekőváralja, Detrekőszentmiklós, adminisztrátor Széleskúton, majd nyugdíjazása után 1929-től Rimócán²⁷ élt. Újabb olyan szlovák papunkról van szó, akinek szlovák nyelvű

²² ROHLING, Augustín, *Židé podle Talmudu* [A zsidók a Talmud szerint] (ford. M. J. Balák; Praha 1876) Nakl. Theodor Mourek. Tudunk egy másik cseh nyelvű kiadásról is 1925-ből.

²³ A szócikkben szereplő Szárazpatak helyesebb *Szuha* formában, a Hattyúpatak pedig a helynév-magyarosítás jellegzetes példája a *Schwainzbach* megfelelőjeként.

²⁴ Nagyülés eredeti magyar neve.

²⁵ A magyarított Cserfalu eredeti magyar neve.

²⁶ Valószínűleg a Pozsony melletti Hidasról van szó.

²⁷ Rimóc helynév nincs. Ez minden bizonnyal a Gömör megyei Rimóca, ami ma Rimalehota (Lehota nad Rimavicou) része.

publikációja is jelent meg a *Pútnik Swato-Wojtešský* (Szent Adalbert Zarándok) c. folyóiratban. Ennek viszont 1907. évfolyama nincs, tehát a *Kalendárban* közölhette. A *Katolicke Slovensko*²⁸ Binóc (Bíňovce) településen élő nyugdíjasként említi.

Hiányzik a szlovák lexikonból a mi kézikönyvünkben szlovák betűvel utalozott HRDLICSKA Alajos (1877–1931), Pudmeric, Nagytapolcsány, Ludány, Csejkő állomáshelyeken, legutóbb Prasic²⁹ plébánosa, HROMADA József (1875–1903?), Nagykosztolány, Krakován, Szuha káplánja, HRUBY Gyula (1912–1945?), aki Kurtakeszi, Tornóc, Nagysurány káplánja volt, HRUŠKA Béla (1861–1933), Felsőkosztolány plébánosa, a rövid ideig Nagyszombatban hittanárként működő HUBER Frigyes (1896–1978), HUDYMA Béla (1892–1933), aki tábori lelkész volt és szlovákul is tudott.

HUDYMA Emil (1876. november 13., Komját, Nyitra m. – 1950, Budapest) tanár.³⁰ Az esztergomi bencéseknel járt középiskolába, a teológiát a budapesti Központi Papnevelő Intézetben végezte, és közben természettan–vegytan szakos tanári diplomát is szerzett. Szlovák nyelvtudását nyilván családjában szerezte. 1890. június 27-én szentelték pappá. 1898-tól a nagyszombati Seminarium Marianum igazgatója, gimnáziumi igazgató és egyházmegyei cenzor (1915). 1917-ben a nagyszombati szeminárium rektora és a Nagyszombati Érseki Főszentszék bírója. 1920-tól Budapesten középiskolai tanár, 1934-ben az esztergomi főszékesegyházi káptalan tb. kanonokja. Irodalmi munkásságát élete első felében, főként Nagyszombatban folytatta. 1909–1911 között szerkesztette a *Nagyszombati Hetilapot*, amelynek 1906-tól katolikus papok voltak a felelős szerkesztői. Hudyma a néppárt képviselőjelöltje is volt, de nem választották meg. A lap éles vitákat folytatott a *Nagyszombat és Vidéke* c. politikai hetilappal, a nemzetiségi kérdésben pedig a pozsonyi *Slovenské ľudové noviny*val (Szlovák Néplap).³¹

Művei: 1. *A virágok és rovarok kölcsönösségének titkai* (Nagyszombat 1901). 2. *A méh ösztöne és a Teremtő* (Nagyszombat 1904).

²⁸ *Katolicke Slovensko* 91. Bíňovce Nádaš filiája volt. 127.

²⁹ A magyarított Nyitraperjés eredeti magyar neve.

³⁰ Mivel a szlovák lexikonban nincs nyoma, szlovacikum-adatait a mi kézikönyvünkől vesszük. Nagyszombati működése, prédikációi mindenképpen fontosak a szlovák és majdan közös egyháztörténetünk számára. Érdekes, hogy nagyszombati lapszerkesztő elődje, Lőrincz Gyula szerepel a *Lexikón...*-ban, Veszely Viktor azonban megint nem.

3. *A Nagyszombati Érseki Főgimnázium Természettudományi Körének 1908/09 évi működése*, in *A Nagyszombati Érseki Főgimnázium Értesítője*. 4. *Az élet problémája* (Budapest 1912).

Irod.: MKL (Viczián János)

Nem került a szlovák lexikonba HUJSZA Ágoston (1889–1933), a nagyszombati szeminárium spirituálisa (1924), Nagytapolcsány plébánosa, HUSZÁR Gyula (1866–1922), Várkony plébánosa, HUSZÁR István (1851–1937), Pozsonyeperjes, Tallós plébánosa, HUSZÁR János³² (1888–1957) Nagylévárd, Podolja plébánosa, aki biztosan szlovákul pasztorált, ugyanígy a nagytapolcsányi kórházlelkész, Sissó plébánosa, HÜBNER Nep. János (1836–1912) esztergomi kanonok, Szenic, Ürmény, Hidaskürt papja.

I

Nincs a *Lexikón...*-ban IKRÉNYI József (1834–1912), Nyitrakoros plébánosa, aki minden bizonnyal szlovákul is pasztorált, IKRÉNYI Mihály (1844–1910) nagyszombati tanár és esperes. Mindenképpen közösen kellene feldolgozni IKVAY (Pfeiffer) László (1911–1976) svájci magyar lelkész életművét, aki a felföldi (csehszlovákiai) Prohászka-körök *Új Élet* c. lapjának főmunkatársa volt, Somorján káplán, majd 1939-től a Katolikus Ifjú munkások Országos Egyesületének lelkipásztora. Hiányzik a minden bizonnyal szlovákul is pasztoráló IVICSICS Ernő Hilár (1884–1937), Vedród, Sellye, Piarg, Szobobotist³³ szolgálati helyeken.

J

Nem került a *Lexikón...*-ba JÁBORNİK Ödön (1873–1927), Hochstettnó, JAKAB Ev. János Jenő (1835–1896), Kajal, Zsigárd plébánosa, JAKABOVICS János (1879–1956), Sisó, Felsőszöllős, Tapolcsány plébánosa, JAKABOVITS György Felicián, aki 1865–1884 között Szakolcán ferences hitszónok volt, s

³¹ POTEMRA, Michal, *Bibliografija inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918* [A szlovákiai idegen nyelvű újságok és folyóiratok bibliográfiája 1918-ig] (Matica slovenská, Martin 1963) 250, 550.

³² Tiszteletre méltó, de főleg és hibás igyekezet lexikonunkban a „szlovák” névformára utalás.

³³ Hegybánya Ószombat eredeti magyar neve.

mint ilyen, bizonyára szlovákul is pasztorált, JAKUBĚCZY (Jakubec) Ernő (1870–1927), Bohunic, Bucsány plébánosa, JAKUBOVICS Károly János (1847–1915), az érsekújvári gimnázium tanára, JALSOVSZKY Viktor Géza (1878–1944) nagytapolcsányi káplán, JÁMBOR Péter (1860–1928), Péterfalu plébánosa, JANCSÓ Gyula (1856–1924), aki Nagylévárd, Vittenc, Verbó szolgálati helyein szlovákul is pasztorált.

JANDA, Jozef Napoleon (1869. június 18., Nécspál, Turóc m. – 1945. május 30., Nagyszombat) szlovák teológus, író, újságíró. Trencsénben járt gimnáziumba, a teológia első éveit Bécsben végezte, majd Esztergomban folytatta. 1892. június 27-én szentelték pappá. 1897-ben a Magyar Vöröskereszt Érdemcsillagának kitüntetettje. Egyházi állomáshelyei, funkciói: Verbó (1892–), Ürmény (1895–), Budapest–Józsefváros (–1900), káplán, Csermend (1900–), Nyitrapereszlény (1907–), Verebély (1923–) plébános, a Radosnai Espereskerület espereshelyettese, majd esperese (1905), a proszodális vizsgáztatók tagja (1919), a Nagyszombati Főszentszék bírója. Pápai kamarás (1924), nagyszombati kanonok és teológiai tanár (1927), a nagyszombati szeminárium rektora (1929), pápai prelátus, a Nagyszombati Apostoli Adminisztrátúra generális vizitátora (1932), az elemi iskolák felügyelője (1938). A szlovák lexikon a rendszerváltás előtti retorikát átvéve a Zichy-féle Néppárt funkcionáriusának (1897), és mint a kormányhű egyházi sajtó, a magyar állami ideológia propagátorának tartja, aki szembe fordult a szlovák nemzeti emancipációval és a munkásmozgalommal. A keresztény szocializmust propagálta. 1896-tól főmunkatársa, majd 1898–1899-ben szerkesztője volt a Budapesten megjelenő *Kresťan* (A Keresztény) c. folyóiratnak, ugyanakkor főmunkatársa a *Naša nádej*nek (A Mi Reményünk). Szerkesztette a *Herkopáter* c. folyóiratot, a *Katolícke čítanie* (Katolikus olvasmány) c. sorozatot és különböző kalendáriumokat. 1926-ban a Szlovák Néppártban kezdett dolgozni. Vallásos és hiszónoki írásait a *Naše noviny* (A Mi Újságunk, 1907–1908), a *Posol Božského Srdca Ježišovo* (Jézus Isteni Szívének Küldötte, 1919–1923), a *Slovenský kresťanský socialista* (A Szlovák Keresztényszocialista, 1921–1923) periodikumokban közölte. Mindebből az látható, hogy a magyar egyháztörténet alig ismeri munkásságát, a szlovák pedig átveszi a kommunista hatalom alatt készült szlovák életrajzi lexikon értékelését. Janda érdemi feldolgozása egyháztörténetünk elsőrendű feladata.

Művei:³⁴ 1. *Nábožné povzdychy ku sv. Jozefovi* (Vallások Szent Józsefhez; 1909). 2. *Dobryj vojak* (A jó katona; 1913). 3. *Mučenica čistoty* (A tisztaság vértanúnője; 1916, 1923). 4. *Misijné modlitby a kázne* (Missziós imák és beszédek; 1924). 5. *Ku sv. Alojzovi pobožnosť šest'nedel'ná* (Hat vasárnapi ájtatosság Szent Alajoshoz; 1926). 6. *Poučné príklady a podobienstvá* (Tanulságos példák és példabeszédek; 1929). 7. *Dobrá spoveď a hodné prijímanie* (A jó gyónás és a méltó szentáldozás; 1930). 8. *Veľkopôstne úvahy* (Nagyböjti elmélkedések; 1930). 9. *Balzam pre úbohé duše* (Balzsam a szegény lelkekre; 1935). 10. *Či a ako kázať?* (Prédikálni-e és hogyan?; 1936). 11. *Dve duševné krúťňavy. Pokušenie a príležitosť ku hriechu* (Két lelki örvény. A kísértés és a bűn alkalmá; 1939). 12. *Manželský raj, blažený kraj* (Hitvesi mennyország, boldog ország; 1936). 13. *Nebeská rosa. Milosť a jej prostriedky* (A mennyei harmat. A kegyelem és eszközei; 1939). 14. *Zlatý prameň veľkej sily* (A nagy erő arany forrása; 1940). 15. *Eubovzácna šuhajka* (A szeretetre méltó leány-suhanc). 16. *Štyri piliere čnosťivosti* (Az erényesség négy pillére; 1941). 17. *Len pre sobášencov* (Csak házasulandóknak; 1941). 18. *Jerichovská ruža* (Jerikói rózsza; 1944). 19. *Cieľ a koniec života* (Az élet célja és vége; 1943). 20. *Duchovné hýbadlo – pravý úmysel* (Szellemi mozgatórugó – az igaz szándék; 1945). 21. *Úvahy pre apoštolské duše o sv. ruženci* (Gondolatok apostoli lelkeknek a rózsafüzérről; 1945).

Irod.: *Lexikón...* 585–586. (Ján Letz); SBS II, 523.

Nem került a szlovák lexikonba JANEČZ József Máté (1866–1938), Udvarnok, Újvároska plébánosa, JANICS Ferenc (1869–1952), Lekér káplánja, a Vágsellyei Espereskerület espereshelyettese, aki Vágkirályfával is foglalkozott, JANIK József (1866–1896), Detreköcsütörtök, Detreköcszentmiklós bizonnyára szlovákul is pasztoráló plébánosa, ugyanígy JANIK Rezső (1876–1957), Felsőatrak plébánosa, a Radosnai Espereskerület esperese. Nem szerepel JANIS Ferenc (1838–1899) táborig lelkész, Vizsoka (Hont m.) adminisztrátora, JANKÓ Ernő (1875–1928), Alistál prlébánosa, JANKÓ István (1837–1906), Vágszerdahely, Nagymegyér káplánja, névrokona, JANKÓ István (1882–1936), aki Pozsonypüspökiben kezdte papi szolgálatát, JANKOLA Ignác József (1867–1938), Oszuszkó plébánosa.

³⁴ Válogatás a *Lexikón...* alapján.

JANKOVIČ, František (1894. november 21., Ciffer, Pozsony m. – 1962. február 15., Báhony, Pozsony m.).³⁵ Az elemi iskolát szülőhelyén végezte, a gimnáziumot Szentgyörgyön, a teológiát a bécsi Pázmáneumban, ahol 1917. április 19-én pappá szentelték. 1917–1925 között káplán, 1925–1947 között Selmecbánya, 1952–1960 között Ompitál,³⁶ Özdöge,³⁷ Ozor plébánosa. Már selmecbányai káplán korában igen aktív volt. A német jellegű városban szlovák színelőadásokat szervezett, társalapítója volt a helyi katolikus egyesületnek, amelynek székházat szerzett, és szállodát rendezett be benne. Gimnáziumi hittanárként megalapította az Orol (Sas) egyesületet, tagja volt a Matica slovenská és a vöröskereszt helyi szervezetének, a gimnáziumot támogató egyletnek, elnöke volt a selmeci tűzoltóknak. 1919-ben megalapította a szlovák autonómiáért küzdő Szlovák Néppárt helyi szervezetét, amelyet 1935–1945 között vezetett is. 1938–1940-ben Selmecbánya polgármestere volt. Érdemeket szerzett a nyugdíjas bányászok életszínvonalának javításában. 1938. október 6-án részt vett az autonóm Szlovákia kihirdetésében, és azonnal az autonóm szlovák országgyűlés képviselőjévé választották. A Szlovák Köztársaság kikiáltása után országgyűlési képviselő, a szociális és egészségügyi, valamint a kezdeményezési bizottság tagja lett. Előmozdította a bányászat államosítását, a Dubroka–Selmecbánya vasútvonal építését, a városi polgári iskola létrehozását, a város kikövezését. 1942 novemberében Pavol Jantusch püspök felszólítására lemondott az országgyűlési képviselőségről. 1944-ben a németek bevonulása után közbenjárt a letartóztatott polgári személyek és az elfogott partizánok érdekében, és mintegy 100 embert sikerült megmentenie. A Csehszlovák Köztársaság újjáalakulásakor 1945. augusztus 9-én letartóztatták, és a Népbíróság 1947. június 10-én 12 év börtönre ítélte, megfosztották állampolgári jogaitól, teljes vagyonát elkobozták. Együttműködési ígérete fejében szabadon engedték, és pasztorálhatott. Kifejezte hűségét a politikai rendszerhez, és támogatta a katolikus békepapi

³⁵ Mivel a mi lexikonunk hiányos, a bizonytalan adatok (például halála napja) a szlovák forrásokból valók. *Lexikón...* 591; SBS II, 527.

³⁶ Ottóvölgy magyarosítás előtti magyar neve.

³⁷ Az SBS *Moyzesovoja* az erőszakos helynévszlovákosítás tipikus példája. Az ősi magyar *Özdöge* települést Mojzesovora változtatták, de az egyik lexikon Moyzes besztercebányai püspök neve szerint j-vel jelzi. MAJTÁN 1500.

mozgalmat. 1935-től számos cikket írt a *Štiavničan* (A Selmeci) c. lapba, amelynek 1940–1943 között tulajdonosa is volt. Róbert Letz szócikke a *Lexikón...*-ban árnyaltan fogalmaz. A máig érvényes, hivatalosan használt szlovák bibliográfiai lexikon a „Hlinka-Néppárt klerikális-nemzeti ideológiája reprezentánsának” tartja.³⁸

Nem került a szlovák lexikonba JÁNOSI József (1888–1922), aki Zselízen kezdte szolgálatát, JANOSOVITS Miklós (1895–1938?), Kőhidgyarmat, Albár³⁹ plébánosa, JANOTTA Nándor (1889–1927), aki Pozsonyban volt hitoktató és templomigazgató, JANOVITS Károly (1883–1917), Ipolyfödemes plébánosa és JANOVITS Ödön (1903–1978?) dunaszerdahelyi esperes.

JANTAUSCH, Pavol (1870. június 27., Verbó, Nyitra m. – 1947. június 29., Nagyszombat) prieni felszentelt püspök, nagyszombati apostoli adminisztrátor, szlovák nemzeti elkötelezettségű népművelő, publicista. Nagyszombatban, Pozsonyban és Esztergomban járt középiskolába, Nagyszombatban érettségizett. A teológiát a bécsi egyetem teológiai karán végezte pazmanita növendékként, és doktorátussal fejezte be. 1893. szeptember 21-én szentelték pappá Esztergomban. Káplánkodott Nagytapolcsányban, Szomolányban (1894), 1897-ben kiséítő és adminisztrátor Nyitrabajnán, káplán Pozsony–Blumentálban. 1899-ben plébános lett Dubován, 1906–1922 között (Nyitra)Ludányban. 1922. május 29-én XI. Piusz pápa megbízta az Esztergomi Érsekség csehszlovákiai részének igazgatásával. Így apostoli adminisztrátor, 1923-ban apostoli protonotárius lett. 1925. március 30-án címzetes prieni püspökké nevezték ki. Szentelését Karol Kmeťko érsek végezte Nagyszombatban 1925. június 14-én. A pozsonyi egyetem teológiai karának megnyitása után a kar nagykancellárja lett. Már káplánként elkötelezett szlovák nemzeti meggyőződésű volt. Dolgozni kezdett a Szent Adalbert Társulatban, szlovák könyvtárat rendezett be a szomolányi híveknek és szlovák dalokat tanított be nekik. Dubovai plébánosként

³⁸ A szlovák szellemi élet egyik fonáksága, hogy mindmáig ez a kézikönyv határozza meg például a történelmi magyarországi családnevek „visszaszlovákosított” helyesírását, és más minősítő megállapításai is kötelező érvényűek.

³⁹ A lexikonunkban használt Alsóbár nem létezik, helyes alakja Albár.

kapcsolatot tartott szlovák katolikus és evangélikus paptársaival. Az 1899. évi modori népgyűlésen való részvételéért 10 évig nem kapott kongruát. Ő írta a *Hej, Slovák som* (Hej, szlovák vagyok) c. dal szövegét. Ő a szerzője egy választások előtti röpiratnak (*Jazyk nám chcú vyrezať* – A nyelvünket akarják kivágni), amelyben a magyarosítás ellen lépett fel. A pozsonyi Blumentálban minden vasárnap prédikált szlovákul a megszokott évi három beszéd helyett. Az első világháború idején rendőri megfigyelés alatt volt. 1918 után segédkezett a szlovák nemzeti tanácsok létrehozásában a falvakban. Az új csehszlovák államban a Szlovák Néppártban tevékenykedett, mivel az védte a szlovák nemzeti jogokat és a katolikus egyházat. Apostoli adminisztrátorsága idején felhagyott a politikai tevékenységgel. Új szerzetes provinciák kialakításán fáradozott és 1923–1947 között szerkesztette a nagyszombati ordinariátus latinul és szlovákul megjelenő szervezeti folyóiratát *Litterae circulares ordinariatus Tyrnaviensis* címmel. 1939–1945 között segítségére volt az üldözötteknek, főként a kikeresztelkedett zsidókat támogatta. Közbelépésére számos katolikus pap mondott le országgyűlési képviselői mandátumáról. Igen nagy szerepe volt az egyházigazgatás, az oktatás szlovákká tételében. Életműve feldolgozásra vár!

Művei: 1. *Kresťan dnes* I–II (A keresztény ma; Trnava 1943–1944) [Cikkeinek gyűjteménye]. 2. *De momento et influxu status coelitis respectu habito aquaestiones sociales nostri aevi* (Tyrnavia 1948) [Doktori disszertációja].

Irod.: *Lexikón...* 595–597. (Róbert Letz).

Kimaradt a szlovák lexikonból JARABEK József (1876–1955), Bucsány, Csejte plébánosa, JAROSS Károly (1873–1938?) (Bars)Füss és Jác plébánosa. Lexikonunk számon tartja a szlovákul is tudó JASZOVSKY Józsefet (1907–1982?), aki a vegyes nemzetiségű magyarországi Csolnokon kezdte papi szolgálatát. Nem került a *Lexikón...*-ba JEDINÁK Tivadar (1855–1920), Drahóc⁴⁰ plébánosa, a Nagykosztolányi Espereskerület espereshelyettese.

JEDLICKA Pál / JEDLIČKA, Pavol (1844. január 14., Lopassó, Nyitra m. – 1917. február 27.,⁴¹ Esztergom) nagyszombati érseki

⁴⁰ Lexikonunk Vágdebrőd helynevének eredeti magyar formája 1913 előtt *Drahóc* volt, Daróc pedig csak a Nógrád megyei Nagydaróc lehet.

⁴¹ A *Lexikón...* szerint február 26.

helynök, esztergomi kanonok, történész, műgyűjtő, egyházi író. Lexikonunk is megjegyzi, hogy szlovák anyanyelvű volt, de nem csatlakozott a szlovák nemzeti mozgalomhoz, hanem diákkorától kezdve szlovákságát nem tagadva a magyar(országi) kultúra művelője volt. Nagyszombatban járt gimnáziumba, majd a pozsonyi Emericanum növendéke lett. A teológiát Esztergomban végezte. 1866. július 25-én szentelték pappá. Szolgálati helyei, címei, kitüntetései: Cseszte, káplán; Buda–Tabán 1868, káplán; Istvánfalva 1870, plébános; Felsődiós 1874, plébános; 1882 a Szomolányi Espereskerület esperese, az elemi iskolák felügyelője; 1899 egyházmegyei cenzor; 1902. június 13. esztergomi kanonok és nagyszombati vikárius generális; 1903 a nagyváradi Keresztelő Szent Jánosról nevezett címzetes prépost; 1908 a főszékesegyházi káptalanban nyitrai főesperes, a nagyszombati Marianum Szeminárium rektora; 1916-ban lemond a rektori címről és az érseki helynökségről; Mariazellben mutatta be aranymiséjét, és Lopassó díszpolgárává választották. Pápai prelátus, Pro Ecclesia et Pontifice kereszt, Ferenc József-rend középkereszt a csillaggal kitüntetés (1917). Diákkorában az esztergomi szeminárium magyar egyházirodalmi iskolájának tagja, elnöke. 1872–73-ban hozzájárult egy Pozsony megyei régészeti egylet létrehozásához. 1871–1875 között Pozsony megye bizottsági ülésin védte az egyház érdekeit. 1872–1875 között elkészítette Pozsony és Nyitra megye több várának és templomának alaprajzát. 1873-ban Rómer Flóris megbízásából gazdag szlovák népviseleti anyagot gyűjtött a bécsi világkiállításra, amiért a közreműködők érdemét és díszoklevelét szerezte. 1875-ben Trefort Ágoston kinevezte az országos műemlékbizottság külső tagjának. 1891-ben a Szent István Társulat igazgató választmányának, 1894-ben az Irodalmi és Tudományos Tanács tagja. A *Lexikón...* (Miloš Kačírek) kiemeli hűségét a magyar nemzetállamhoz, ugyanakkor szlovák kötődéseit, helytörténeti munkásságát is, valamint harcát a kilencvenes évek egyházi anyakönyveivel, a házasságkötésekkel és az iskola-államosításokkal kapcsolatos törvények bevezetése ellen. Ezt a mi kézikönyvünk nem emeli ki, mint ahogy nem jelzi azt sem, hogy a szlovák Szent Adalbert Társulat egyik⁴² főfelügyelője

⁴² Ennek nincs nyoma HANAKOVIČ, Štefan, *Dejiny Spolku svätého Vojtecha* [A Szent Adalbert Társulat története] (Trnava 2005) c. monográfiájában.

volt. Életművének magyar–szlovák közös feldolgozása árnyaltabbá tenné a szlovák forrásokból kitapintható nemzethagyás vádját. Erre utal finoman Zelliger Alajos emlékbeszéde (Budapest 1922). Zelliger Alajos is a magyar tudományos–egyháztörténeti közélet jeles alakja volt, beilleszkedett az új Csehszlovákia tudományos életébe,⁴³ és elsősorban a papot értékelte Jehlicska életművében.

Művei (válogatás): 1. *Társadalmi testvérharc a modern jogállam s a katolikus egyház között* (Esztergom 1879). 2. *Kiskárpáti emlékek Vöröskőtől Szomolányig* (Budapest 1883). 3. *Kiskárpáti emlékek (II) Éleskőtől Vágújhelyig* (Eger 1891). 4. *Životopis Jána Don Bosku* (Skalica⁴⁴ 1899). 5. *Társadalmi tekintély és keresztény nevelés* (Budapest 1901). 6. *Don Bosco János életrajza* (Budapest 1904). Tanulmányai (válogatás): 1. *Csejthe történelmi emlékei*, in *Magyar Sion* (1866). 2. *Vöröskő vára s történeti emlékei*, in *Magyar Sion* (1868). 3. *Kalászat a vöröskői levéltárból*, in *Századok* (1869). 4. *Vöröskő várának régisége, műgyűjteménye*, in *Archeológiai Értesítő* (1871). 5. *Adatok Szomolány vára s uradalmának történetéhez*, in *Történelmi Tár* (1879).

Irod.: MKL V, 705. (Viczián János); *Lexikón...* 603–604. (Luboš Kačírek).

JEHLIČKA, František Rudolf / JEHLICSKA Ferenc Rezső⁴⁵ (1879. január 24., Kutti, Nyitra m. – 1939. január 3., Bécs) politikus, publicista. A teológiát a bécsi Pázmáneumban végezte, ahol 1905-ben doktorált. 1902. július 14-én szentelték pappá. Egész életében intenzíven foglalkozott Magyarország filozófiai, erkölcsi és szociális kérdéseivel, különös tekintettel a szlovákságra. Szentelése után Hidaskürtön káplánkodott és hitoktató volt a modori tanítóképzőben. 1904–1906-ban káplán és javadalmas pap Pozsonyban. 1908-ban filozófiából doktorált. Ferdinand Juriga hatására hivatalosan politikálni kezdett: 1906–1911 között Magyarország parlamentjé-

⁴³ Elég utalni Pantheon *Tyrnaviense* 1931-ben megjelent bibliográfiájának nemzetföltöztetésére, amit nagyszombati plébánosként, a káptalan prépostjaként adott ki.

⁴⁴ A kiadás helye szlovák források szerint.

⁴⁵ A mi lexikonunk következetesen *Ferenc Rezsőnek* nevezi, a szlovák František Rudolfnak. A születési dátum a *Lexikónban* január 20. A születési hely a magyarított Jókút helyett a régi magyar *Kutti* alak.

⁴⁶ (1886–1949). Szlovák források szerint „klerikális politikus”, a rózsahegyí adóhivatal munkatársa, Zichy Katolikus Néppártjának rózsahegyí titkára. 1918-ban Hlinka szlovák néppártjának főtítkára

ben a hét szlovák képviselő egyike. A bazini kerületben választották meg szlovák nemzeti programmal. Romló egészsége és egy kínálózó egyetemi állás lehetősége miatt lemondott mandátumáról. 1907-ben megint káplánkodott Budapest–Tabánban. 1909-ben házi káplán a Jézus Szíve Intézetben. 1910-ben habilitált a budapesti egyetemen. 1913-ban docens, 1915-ben a filozófia nyilvános rendes tanára. Az államfordulat után a prágai csehszlovák nemzetgyűlés képviselője lett a Szlovák Néppárt részéről. 1919. augusztus 17-én a Szlovák Néppárt delegációja – Andrej Hlinka, Štefan Mohel’ és Jehlička – titokban Lengyelországon keresztül Párizsba ment, hogy beszámoljon a szlovák nemzet kedvezőtlen helyzetéről a központosított csehszlovák államban. Jehlička memorandumot szerkesztett a kérdéstről. Hlinka visszatért Csehszlovákiába, és azonnal letartóztatták. Jehlička emigrációban maradt, és Magyarország föderatív átalakítását propagálta. Politikai programja az önálló szlovák állam, a szlovák–magyar államszövetség, vagy Szlovákia teljes kulturális autonómiája volt. Elképzelése szerint a föderatív Magyarország Kelet- és Dél-Európa katolikus államainak szélesebb szövetségéhez tartozott volna. A kommunizmus elszánt ellenfele volt, Beneš a kommunizmus közép-európai meghonosítói közé sorolta. 1920-ban Krakkóban Unger Ferencsel⁴⁶ megalapította a Szlovák Nemzeti Tanácsot, majd Varsóban Dvortsák Viktorral,⁴⁷ és elnöke lett. Nem tudtak megegyezni a magyar politikusokkal, ezért ez a nemzeti tanács 1921. május 25-én Varsóban kikiáltotta az önálló Szlovák Köztársaságot, amelynek Jehlička lett az elnöke és Unger a külügyminisztere. 1933-ban Dvortsákkal ismét Szlovák Nemzeti Tancost alakítottak Genfben, a Népszövetség székhelyén. A harmincas évek elején előadókörúton tájékoztatta Nagy-Britannia, Németország és Olaszország közvéleményét a szlovák nemzet nehéz helyzetéről Csehszlovákiában. Még 1918–1920-ban magyar, lengyel, német és olasz politikusokkal határrevízióra törekedett. 1920-ban professzor

lett. 1919 októberében Lengyelországba emigrált, és a magyar külügyminisztériumot szolgálta. Kiutasítása után 1929-től Budapesten élt. *Encyklopédia Slovenska* VI (Bratislava 1982) 180.

⁴⁷ (1878–1943). Újságíró, a keletiszlovák régió, a „szlovjások” leszakításáért munkálkodott a nemzetestről. A szlovák források irredenta magyar ügynöknek tartják. Nálunk ÁBRAHÁM Barna foglalkozott vele és a kérdéssel részletesen: *A szlovákság történelmi törésvonalai: konfesszionális és regionalizmus*, in *Hungaroszlavológia* (Esztergomi Forrásközpont Sorozat III) (szerk. Illés Pál Attila; Szt. István Társ., Budapest 2007) XVI. fejr. *A keletiszlovák régió: a szlovjások kérdés* 186–196.

volt a varsói, 1923-tól a washingtoni egyetemen. 1926-tól haláláig nagyrészt Bécsben élt. Ján Letz szócikkében tárgyilagosan foglalja össze életművét, értékeli munkáit, amelyeknek már címei jelzik Jehlička jelentőségét a szlovák–magyar egyházi és politikai összefüggésrendszerben.

Művei:⁴⁸ 1. *Novoveká filozofia a Slováci* (Az újkori filozófia és a szlovákok; Turč. Sv. Martin 1903). 2. *Bijeme na zvon. Všetci katolíci slovenskí, spojte sa! Luteranizmus a husitizmus proti samostatnosti Slovenska* (Félreverjük a harangot. Valamennyi szlovák katolikus, egyesüljete! A lutheranizmus és a husitizmus Szlovákia önállósága ellen; 1903). 3. *České ukřutnosti proti rímskokatolíckej Cirkvi* (Cseh kegyetlenségek a Római Katolikus Egyház ellen; 1905). 4. *Társadalmi kérdés és etika* (Budapest 1905). 5. *Ctení voličia* (Tisztelt Választók; Vel'ké Topoľčany 1907). 6. *O vzdelanosti. Poučná a sociálno-apologetická knižka* (A műveltségről. Tanulságos és szociál-apologetikus könyvecske; Trnava 1908, 2. kiad. 1926) 7. *Pikler belátásos elmélete* (Budapest 1908). 8. *A marxista vallásbölcselet forrásai és lényege* (Budapest 1908, Sep. Hittudományi Folyóirat). 8. *Az emberi élet a keresztény erkölcsstanban* (Budapest 1909). 9. *O tlači* (A sajtóról, Trnava 1911) 10. *Erkölc és vallás* (Budapest 1912). 11. *Sociáldemokracia a náboženstvo* (A szociáldemokrácia és a vallás; Trnava 1912, 2. kiad. 1946). 12. *A modern polgári jog és a katolikus keresztény erkölcstudomány (Különös tekintettel a jövő magyar polgári törvénykönyvre)* (Budapest 1913). 13. *Gyenge lelkek, vagy akik másoknak könnyen beugranak* (Keresztény Kiskönyvtár I. 3. Népiratkák 303.) (Budapest 1915). 14. *A jó testvérek vagyis a testvéri egyetértésről* (Keresztény Kiskönyvtár I. 4. Népiratkák 301.) (Budapest 1915). 15. *A pénz és a boldogság* (Keresztény Kiskönyvtár I. 2.) (Budapest 1915). 16. *Uralkodjunk fájdalomkon* (Keresztény Kiskönyvtár I. 1.) (Budapest 1915). 17. *A lelki béke* (Keresztény Kiskönyvtár I. 5.) (Budapest 1916). 18. *Erkölcsei és társadalmi jólét, társadalmi etika* (Budapest 1916). 19.

⁴⁸ Tekintettel a szerző fontosságára, a kézikönyvek adatai kronológiai sorrendben szerepelnek. Teljeségre nem vállalkozunk, az majd az igen szükséges monográfia feladata lesz. Különösen is vonatkozik ez a pozsonyi *Katolícke Noviny* segédszerkesztőjeként készült publikációira, a *Spisy poučné a obranné* [Tanulságos és védő írások] (Trnava 1911–12), valamint az 1915–1917 között Rózsahegyben megjelent *Knihnica Svätej rodiny* [A Szent Család Könyvtára] c. sorozatra. Ő volt szellemi atyja az USA-ban 1930-ban megjelent *Samostatnost'* [Önállóság] c. hetilapnak is.

- O bratskej svornosti* (Knížnica Svätej rodiny 3.) (A testvéri egyetértésről, Ružomberok 1916). 20. *Öngyilkos felebarátaink* (Keresztény Kiskönyvtár I. 7.) (Budapest 1916). 21. *Slabé duše čili o falošnej stydlivosti* (Knížnica Svätej rodiny 4.) (Gyenge lelkek avagy a hamis szégyenlősség; Ružomberok 1916). 22. *Az Úristen malmái* (Keresztény Kiskönyvtár III. 2.) (Budapest 1916). 23. *Utánzás és majmolás* (Keresztény Kiskönyvtár I. 8.) (Budapest 1916). 24. *Velké prikázanie čili o láske k blížnemu v duchu sv. Františka Saleského* (Knížnica Svätej rodiny 4.) (A nagy parancsolat avagy felebarátaink szeretete Szalézi Szent Ferenc szellemében, Rózsahegy 1916). 25. *A 10 csapás Szlovenszkóban. Szomorú jubileum. Verjük ki a cseheket* (h. é. n.). 26. *Kto je a čo chce?* (Ki az és mit akar?; Cleveland, USA, Ohio, 1920). 27. *Najlepšie dedičstvo* (A legjobb örökség; Ružomberok 1924). 28. *Une Etape du Calvarie Slovaque; Le Procès Tuka 1929–1930* (Paris 1930). 29. *Náš program. Marš von Česi! Slovensko patri Slovákom* (A mi programunk. Mars ki, csehek! Szlovákia a szlovákoké; Philadelphia 1932). 30. *A revízió és a szlovákok* (Budapest 1933). 31. *Reply to Mr. R. W. Seton Watson's Book 'Slovakia then and now'* (Wien 1932). 32. *A new forged document made us by the Czechs in Geneva and London* (Wiener 1934). 33. *Aide-memoire du Conseil Slovaque Présenté à la Société des Nations au sujet du bolchevisme et du problème Slovaque* (Genève 1935, Dvortsák Viktorral és Unger Ferencsel). 34. *Le problème Slovaque* (Budapest 1935, Genfben is!). 35. *Quo vadis slovaczyzno?* (Warszawa 1935).

Nem került a szlovák lexikonba JEHLICSKA Ferenc bátyja, JEHLICSKA János (1877–1938?), aki biztosan szlovákul is pasztorált Szuha, Dejte, Nagysurány, Sasvár szolgálati helyeken, JEKKEL József (1845–1909), aki Dunaszerdahelyen és Zsigárdon káplánkodott, JERNEI (Juriga) János (1870–1936), aki szlovák nyelvtudásával Komját, Szomor, Pozsony–Blumentál, Stomfa káplánja, Máriavölgy adminisztrátora volt.

JESZENÁK Gábor, királyfiai, báró (1865. május 3., Bécs – 1938?) pozsonyi kanonok. Nagyszombatban járt gimnáziumba, a teológiát Budapesten végezte 1883–1887-ben. 1887. október 3-án szentelték pappá. Komáromi káplánkodás után 1892-ben Párkány plébánosa lett, 1906-tól pozsonyi kanonok. 1938-ban az orsolyita iskola igazgatója. 1916-ban rajki préposti címet kapott. 1918-ban a szentgyörgyi érseki gimnázium érseki megbízottja. A püspöki kar megbízásából iskolai rendtartást dolgozott ki, amit 1920 után az utódállamokban

használtak. Igen aktív volt az első Csehszlovákia idején. Írt a föld-reformról, az autonóm hitközségekről. A pozsonyi dómról írt kötetete fontos forrásmunka. Ezért is furcsa, hogy nem szerepel sem a szlovák lexikonban, sem más szlovákiai kézikönyvekben,⁴⁹ sőt a mi kézikönyvünk sem tudja halálának helyét és idejét.

Művei: 1. *Hogyan biztosítsuk iskoláink katolikus jellegét* (Esztergom 1903). 2. *Katolikus iskoláink jogi természete* (Budapest 1904). 3. *A felekezeti iskolák hatóság-e?* (Budapest 1905). 4. *Díszebéd Vaszary Kolos aranymiséje alkalmából* (Esztergom 1905). 5. *Magyarországi latin és görög szertartású r.k. elemi népoktatási intézetek szervezete és közigazgatására vonatkozó rendszabályok* (Esztergom 1906). 6. *II. Rákóczi Ferenc emlékezete* (Pozsony 1907). 7. *Magyar Boldog Ilona élete* (Pozsony 1910). 8. *Alamiznás Szent János a pozsonyi dómban őrzött tetemeinek története* (h.é.n.). 9. *Árpád-házi Boldog Margit tetemeinek története* (h.é.n.). 10. *A csehszlovák föld-reform, különös tekintettel a szlovenszkói nagy javadalmakra* (h.é.n.). 11. *A helyi autonóm hitközségek ügye Szlovenszkón* (h.é.n.) 12. *A sz. Mártonról, hajdan a legszenteb Világ-Megváltóról nevezett pozsonyi ősi székesegyház története* (Concordia, Bratislava é.n.). 13. *A pozsonyi Szent Mártonról nevezett dómtemplom története* (h.é.n.). 14. *A templomi építkezés az Árpád-házi királyok idejében Magyarországon* (h.é.n.). Publikált az *Esztergom*, a *Népnevelő*, a *Magyar Állam*, az *Egyetértés*, az *Új Szív* (Pozsony) c. periodikumokban.

Nem szerepel a szlovák lexikonban JEZSÓ János (1874–1913), Vedrőd, Vágszerdahely káplánja, Mellek plébánosa, JEZSÓ Mihály (1818–1896) esztergomi kanonok, Jóka, Szölgvény plébánosa, JÓNÁS Imre (1847–1945), Muzsla, Naszvad, Léva káplánja, Alsógyőröd plébánosa, JÓZSA Árpád Ferenc (1885–1967) Nagyölvéd, Garamkövesd káplánja, JUHÁSZ Antal (1910–1945?), Ipolyság, Zselíz káplánja, JUHÁSZ Béla (1881–1961), aki Pozsonypüspökiben, Naszvadon és Zselízen is káplánkodott, a bizonyára szlovákul is pasztoráló JUHÁSZ Ferenc (1890–1978?) tábori lelkész, Magyarbél plébánosa, JUHÁSZ István 1872–1940), Szimő plébánosa, a nyilván szlovákul is tudó JURÁCSEK Alajos (1877–1911), Vágszentkereszt plébánosa.

⁴⁹ Jozef Hal'ko is csak hivatkozik egyik munkájára. Vö. HALKO – KOMORNÝ 552, 560.

⁵⁰ A *Slovenské noviny*ban megjelent cikk a szlovák katolikus papság kisebb részének „csehszlovák” tájékozódását bizonyítja a forradalom leverése után. Eva Fordinálóvá megjegyzi, hogy Juračka

JURAČKA, Ignác (1820. május 1., Kopcsány, Nyitra m. – 1899. augusztus 27., Láb, Pozsony m.) szlovák nemzeti elkötelezettségű esperesplébános. Nagyszombatban végezte a filozófiát, a teológiát pedig 1841–1843 között pazmanitaként Bécsben. 1845. április 3-án szentelték pappá. 1845–1849 között Stomfán volt káplán, majd 1849-től adminisztrátor, 1855-től Láb plébánosa és a Stomfai Espereskerület jegyzője, 1866-tól esperese. A szlovák lexikon szócikke szerint (Eva Fordinálová) a szlovák nemzeti élet szervezője volt, a Matica slovenská alapító tagja, a znióváraljai szlovák gimnázium szervezőinek egyike, az 1863. évi velehradi Cirill–Metód ünnepek támogatója. 1846-ban dicsérő költeményt írt Ján Hollyhoz *Prorok Slávy* (A dicsőség prófétája) címmel. Irodalmi érdeklődésére jellemző *Nový důkaz literární o bývalém květu společného česko-slovenského pravopisu na Slovensku* (Új irodalmi bizonyíték a közös csehszlovák helyesírás virágzására Szlovákiában) c. cikke⁵⁰ a bécsi *Slovenské noviny*ban 1853-ban. Publikált a *Cyrrill a Method* c. folyóiratban is.

Nem került a szlovák lexikonba JURASSI / JURASCSIK Sebestyén (1873–1957), aki Verebélyen, Jácon, Szentendrén, Pozsony–Blumentálban lelkészkedett, JURÁCSEK Alajos (1877–1911), Tótmegyer, Budapest–Terézváros káplánja, Vágszentkereszt plébánosa.

JURIGA, Ferdinand (1874. október 12., Egbell, Nyitra m. – 1950. november 23., Pozsony) szlovák politikus, újságíró, szerkesztő, teológiai doktor, országgyűlési képviselő, plébános. Már hétéves korában szülei Esztergomba küldték tanulni Ján Juriga apát-plébánoshoz, nagyapja fivéréhez. Hat évig volt Esztergomban és két gimnáziumi osztályt végzett, a harmadikat és a negyediket Szokolcán, majd a hatodiktól már szeminaristaként ismét Esztergomban. Érettségi után kiváló diákként a bécsi Pázmáneum növendéke lett, ahol F. Schindler professzor a keresztény szociális tanítással ismertette meg. Ezt egész életében alkalmazta. Aktívan részt vett a bécsi szlovák egyetemisták Tatran egyesületének munkájában. 1894-ben a Hegyentúlról (Záhorie)⁵¹ származó papokkal és szeminaristákkal

Svetozár Hurban Vajanský *Kotlín* („Katlan”, költött városnév) c. regényében Surinski esperes prototípusa.

⁵¹ A Kis Kárpátok és a Morva folyó közötti sík terület, jellegzetes szlovák néprajzi értékekkel, folklórral. Központjának Malacka tekinthető.

megszervezte a velehradi zarándoklatot, felvette a kapcsolatot a morva papokkal és a Cirill–Metód-kultusz híve lett. 1897. augusztus 26-án szentelték pappá. Szolgálati helyei: 1898 Nagymánya, Budaörs, 1900 Léva, 1901 Tótmegyer, Pozsony–Blumentál káplán, 1905 (Pozsony)Szöllős, 1923 Vágszerdahely plébános, 1924 nagyszombati szentszéki ülnök, 1929. április–október között felfüggesztették.⁵² 1930-ban nyugdíjba vonult.⁵³ A pasztorációban közvetlen kapcsolatot alakított ki az emberekkel. Rámutatott a nemzetiségi kérdés etikai és szociális arányaira. Tótmegyeren mértékletességi egyletet alapított. Pozsonyt tekintette a szlovák élettér eljövendő központjának, ezért ott teljes mértékben kibontakoztatta előadói, szociális és kulturális tevékenységét. Sikeresen együttműködött az evangélikus diákokkal. A Szent Adalbert Társulat bizottsági tagja lett. Erőteljesen aktivizálta az egyesület munkáját és kezdeményezte a Szentírás fordítását szlovák irodalmi nyelvre. Szöllőson rendezte a község viszonyait és hozzájárult mindenoldalú fejlődéséhez. Sikertült új egyházi iskolát létrehozni, amelyben a kötelező magyar mellett a szlovákot is tanították. Abban a községben is alapított mértékletességi egyesületet. Átlátta az Országos Katolikus Párt törekvéseit, és önálló szlovák katolikus párt alapítására törekedett. Nemzeti szellemre buzdította Nyugat-Szlovákia katolikus földműveseit. 1905-ben a Szlovák Néppárt alapítóinak egyike és programjának kidolgozója lett. 1906-ban öntudatos szlovákként hatodmagával a Magyar Országgyűlés képviselője lett. *Ohrňme si rukáv* (Tűrjük fel az ingujjunkt) és *Faraoniti a Herodiáni* (Faraoniták és herodiánusok) című cikkéért (*Ludové noviny* 1906. nov. 16.) két év börtönre és 1200 korona pénzbírságra ítélték. A büntetést a váci fegyházban töltötte le 1907–1909 között.⁵⁴ 1910-ben ismét országgyűlési képviselőnek választották. 1913. július 29-én Zsolnán kezdeményezte a Szlovák Néppárt megújítását és titkára lett. Érdemeket szerzett a Hétfájdalmú Szűzanya, Szlovákia pátrónája kultuszának újjáélesztésében. A Hegyentúl szociális viszonyainak javításán fáradozott. A Zohori Népbank egyik alapí-

⁵² A szlovák lexikon ezt nem említi, csak azt, hogy kizárták a Szlovák Néppártból.

⁵³ Tekintettel igen jelentős politikai, publicisztikai munkásságára, átvesszük a *Lexikon...* érdemi részét (Ján LETZ).

⁵⁴ A mi kézikönyvünk szerint Vácott 1907-ben börtönlelkész volt.

tója volt. A pénzügyi segítségével hengeralmot építettek. Hasonló népbankot alapított Szereden is. 1918-ban elsőként hirdette a Szlovák Nemzeti Tanács gondolatát, amely politikai különbségek nélkül képviselte volna a szlovák érdekeket. Erőteljesen altivizálta a szlovák politikai életet. 1918. október 19-én utolsó szlovák képviselőként utoljára szólalt fel a Magyar Országgyűlésben. A szlovákok önrendelkezési jogát követelte. 1918. október 30-án aktívan részt vett a turócszentmártoni deklarációs gyűlésen, amely eldöntötte a betagozódást a csehszlovák államba. Akkor a Szlovák Nemzeti Tanács és végrehajtó bizottságának tagjává választották. 1918. november elején kinevezték a prágai forradalmi Nemzetgyűlés képviselőjének. 1918. november 13-án kidolgozta az első szlovák autonómia-tervet, amit a Szlovák Képviselők Klubja elutasított. A Zsolnán 1918. december 19-én megújított Szlovák Néppárt alelnöke lett, és a program egyik megfogalmazója. Gyakran került ellentétbe Andrej Hlinka pártelnökkel, akitől eltérően jelentősebb egyházi reformok (szlovák istentiszteleti nyelv, önkéntes cölibátus, a plébánosok és püspökök választása) bevezetéséért szállt síkra. Nem akarta engedni olyan emberek felvételét a pártba, akik nem tettek semmit a szlovák érdekekért. 1919-ben rövid időre megvált a Szlovák Néppárttól, de 1920-ban ismét belépett. 1921-ben a *Slovenské noviny*-ban új szlovák autonómia-javaslatot tett közzé. 1920-ban és 1925-ben néppárti programmal a prágai parlament képviselőjévé választották. A *Rodobrana* (Nemzetvédelem), a néppárt védelmi szervezetének társalapítója és programjának egyik szerzője volt. 1926-ban bizalmas tárgyalásokat folytatott Milan Hodžával a néppárt belépéséről a kormányba akár a párt szétesése árán is. Ebben az időben élesedett ellentéte Vojtech Tukával, akit magyarofilnek tartott. Éles sajtóviták után Jurigát 1929. február 18-án kizárták a pártból. Hlinkával csak 1935-re békült ki. 1930-ban nyugdíjba vonult, kihúzódott a politikai életből. Teljesen a Szlovák Ligának szentelte magát, amely a nemzetiségileg vegyes területen működött. 1922–1939 között a Liga alelnöke, 1931–1939 között Iskola Maticájának elnöke volt. A II. világháborúban a szláv gondolat mellett állt ki. A politikán és az eredeti módszerű pasztorációs munkán kívül sokat publikált. 1904-től a katolikus néppárt sajtójának főmunkatársa volt. 1901–1918 között bibliográfiájában 595 tétel szerepel. Vezércikkek, politikai események kommentárjai, vallásos elmélkedések. Stílusa közel áll a népnyelvhez, fogalmazása szókimerítő, radikális irányú. 1919–20-ban főszerkesztője volt a *Práca*

a výroba (Munka és Termelés) c. szlovák–német–magyar hetilapnak, 1919–1930 között a *Slovenské ľudové noviny* főmunkatársa, és mint ilyen újabb 300 cikket írt.

Művei: 1. *Blahozvestovanie* (Örömhír; Skalica 1905) [Nyugat-szlovákiai katolikusok bekapcsolása a nemzeti munkába]. 2. *Lúčenie* (Búcsúzás; Turč. sv. Martin 1907) [Írások a váci börtönbe induláskor]. 3. *Písma, ktoré počas krvavej potopy sveta napísal Ferdiš Juriga* (Írások, melyeket a világ véres áradata idején írt F.J.; Bratislava 1919). 4. *Krimálne písma* (Bűnügyi írások; Bratislava 1922). 5. *Slovenská bojovná* (Szlovák harci dal). 6. *Sedmiboletná* (A Hétfájdalmú; Trnava 1928). 7. *Blahozvest' kriesenia slovenského národa a Slovenskej krajiny* (A szlovák nemzet és Szlovákország feltámasztásának örömhíre; Trnava 1934) [Juriga emlékiratai harmadik személyben fogalmazva]. 8. *Jubilárna blahozvest'* (Jubileumi örömhír; Trnava 1938) [Csehszlovákia létrejöttének 20. évfordulójára]. 9. *Krvavá potopa. Horí! Prevrat! Ohoľ ho!* (A világ véres árvize. Tűz van! Fordulat! Kopaszd meg!) [1500 oldalas kéziratban maradt regénytrilógia].

Irod.: *Ferdiš Juriga. Zborník referátov zo seminára Ferdiša Jurigu* (F. J. Tanulmánygyűjtemény az F. J. szeminárium anyagából).

Nem található a szlovák lexikonban JURIK Jakab (1875–1933), Nadlány plébánosa, a Nagytapolcsányi Espereskerület esperese, JURKA József (1876–1948), Zsemlér plébánosa, a Szalkai Espereskerület esperese, valamint JUSTH Lajos (1824–1896), Egeg, Szalka plébánosa.

♦♦♦ SOÓS SÁNDOR

„Óltsd-el Tejeddal Kegyeesen Tüzét pusztulásunknak”

A pestisjárványok ellen segítő képek típusairól és hazai történetéről megjelent feldolgozás¹ alapvető típusként említi a *Szoptató Madonna*, vagyis a Gyerme-két tejével tápláló Szűzanya-képet. Tiszteletének alapja szentírási idézet: „Bolgog a méh, mely Téged hordozott s az emlők, melyeket szoptál” (Lk 11,27). A szerző szövegelményként említi a római zsolozsma karácsonyi és újévi szövegeit, Sedulius (†450 k.) és Venantius Fortunatus (536–601), valamint a Cornides-kódex² verseit, majd a betlehemi Tejbarlangról és a tejereklyéről ír. A továbbiakban a történelmi Magyarország Szoptató Madonna (Galaktotrophusa, Maria lactans) típusú kegyképeinek elemzését olvashatjuk (Tersatto, Léka, Rótfalva/Röjt, Budapest–Krisztinaváros, Budakeszi–Makkosmária, a pesti ferences templom, valamint több, kevésbé jelentős vidéki másolatot is említi). Végül a Stella Coeli latin–magyar szövegét közli.³

Az eddig publikálatlan szentképen olvasható, nem azonosított költőtől származó vers indított arra, hogy kiegészítsem a korábban megjelenteket.⁴ Ugyanis e vers utolsó előtti sora említi „Mária tejének” rendkívüli erejét. E tiszteleti elemnek a vizsgálatát helyezem a középpontba. Ehhez kapcsolódik a képzőművészeti alkotások Szoptató Madonna-típusa, bizonyos szent helyek és ereklyék

¹ SZILÁRDFY Zoltán, *Kegyképtípusok a pestisjárványok történetében*, in *Népi gyógyítás Magyarországon* (Orvostörténeti Közlemények. Supplementum 11–12) (szerk. Antall József – Buzinkay Géza; Budapest 1979) 207–236. A tanulmány szövege újra megjelent: SZILÁRDFY Zoltán, *Ikonoграфия-kultisztörténet* (Budapest 2003) 180–204.

² A pontos helye: Cornides-kódex, 516. Közölte: BOGNÁR András – LEVÁRDY Ferenc, *Cornides-kódex* (Budapest 1967).

³ SZILÁRDFY 1979, 209–218; ugyanez később: SZILÁRDFY 2003, 180–204. E témával foglalkozik: GARAS Klára, *Coreggio: Szoptató Madonna* (Budapest 1990).

⁴ A 18. század közepi rézmetszet készítője „Ferstler Sc.” (Fersner?), akinek munkásságáról nem találtam adatokat. A szentkép a tanulmány szerzőjének birtokában van.

tisztelete, az egyházi kultúra és a népi kultusz, az írott emlékanyag és a folklórszövegek, az egyház keleti és nyugati felének irodalom- és egyháztörténeti emlékei. A szövegek és ábrázolások alapvetően a karácsonyi ünnepekörhöz kötődnek, amikor Jézus születését és Mária anyaságát ünnepli a kereszténység.

A sokféleségből az a lelkiségtörténeti megállapítás szűrhető le, hogy az Istenanya iránt töretlen a tisztelet, és meg nem szűnő az anyai pártfogásába vetett bizalom. Kétségtelen az is, hogy az Égi Édesanya tiszteletét a mi földi édesanyánk irántunk való szeretete, tehát a saját személyes tapasztalatunk is erősíti.

Lukács evangéliumán kívül az apokrif irodalomban találunk olyan utalást, mely a képtípus gyökeréig vezet. Az ún. Jakab elő-evangélium ezt írja Jézus születéséről: „Akkor a felhő elvonult a barlangtól, hatalmas fényesség áradt szét a barlangban olymértékben, hogy a szem sem bírta elviselni. Kevéssel utána megszűnt ez a fényesség, amíg a gyermek meg nem született, és amíg

⁵ *Apokrifek* (szerk. Vanyó László; Budapest 1980) 339.

⁶ LAZAREV, Viktor, *Bizánci festészet* (Budapest 1979) 112–113.

⁷ Uo. 113–114.

nem fogadta el anyjának, Máriának emlőjét.”⁵ Az apokrif irodalom szerepe azért különleges, mert a Szentírással és a legendáriumokkal együtt adta a keresztény ikonográfia alapját.

A Szoptató Madonna legrégebbi ábrázolása a Priscilla katakomba 3. századi, hellenista hagyományokat őrző freskóján látható. Feltételezhető, hogy a korai kereszténység időszakájában sok hasonló jellegű ábrázolás létezett.

A *Galaktotrophusza* (Galaktotrophusa, Galaktotrófusza) mint szentképtípus a kopt művészet „népi közegében fejlődött ki”. Ezért érezhető benne az egyszerű emberek kevésbé kifinomult ízlése. Idővel azonban egyre inkább az egyiptomi Íziszt és Hóruszt ábrázoló képekhez kezdett hasonlítani.⁶

Tehát az ősi és összetett egyiptomi szakrális talajon fejlődött ki, és innen terjedt el az egyetemes keresztény művészetben. Nyugaton és Bizáncban is korán ismerték, de nem mint állandósult ikonfestői sémát, hanem mint egyszerű zsánermotívumot. A bizánci udvar szigorú és merev ízlését zavarhatta minden olyan változtatási kísérlet, amely gazdagítani akarta a hagyományos ikonográfiai témákat. Ezért maradt meg képi ritkaságnak. A 8. században léteztek szoptatást ábrázoló ikonok, amit Gergely pápa Leó császárhoz (717–741) írott üzenete is bizonyít: „...valamint az olyan képek is, amelyek a Szentséges Szűzanyát ábrázolják, amint karjában a mi Urunkat és Istenünket tartja és tejével táplálja”. A típus viszonylagos ritkasága ellenére alkotások egész sorát ismerjük.⁷ A bizánci utrenye⁸ 4. ikoszána⁹ az akanthisz¹⁰ szövege így őrizte meg a jelenetet:

„Megtudták a pásztorok az angyalok énekéből,
hogy Krisztus testet öltve hozzánk érkezett.
Siettek hozzá, mint pásztorhoz, és látták,
hogy ő, mint szeplőtelen Bárány,
Mária kebelén táplálkozik...”¹¹

A nyugati művészetben a 12. századtól erősödtek meg a realiztikus ábrázolási tendenciák. A *Szoptató Madonna* alakja először a szír–egyiptomi–bizánci hatás jegyeit viselő képeken jelent meg. A 12. századi Itáliából az assisi San Rufino-székesegyház középső timpanonján látható az első ábrázolása. Rövid időn belül népszerű típusává vált. Legtöbb ábrázolása a 13. századtól kezdődően Itália területéről, többnyire a trecento korából maradt fenn. Lényeges,

⁸ Reggeli Istentisztelet.

⁹ Olvasmányának.

¹⁰ Dicsőítő himnusz.

¹¹ MUSEBRINK, Philomena, *Istenszülő-ikonok* (Nyíregyháza 1994) 48.

hogy Ambrogio Lorenzetti sienai Seminario-beli Madonna-képe után a Galaktotrophusza típus tulajdonképpen már nem ikon, hiszen annyira realiztikus és zsánerszerű.¹²

A nyugati művészet Szoptató Madonnáinak egyik fő ihlető forrása a rendalapító *Szent Bernát* életének legendája. Bernát életéből a művészek általában három mozzanatot örökítettek meg. Ezek közül való az a jelenet, amikor Bernát imádságos kérésére – „mutasd meg, hogy anya vagy” – a Szűzanya azzal válaszol, hogy tejének cseppjeivel megnedvesíti a hozzá fohászzkodó ajkát.¹³ A hétesztendős Szent Bernát karácsony éjszakáján azt is látni szerette volna, amint a gyermek Jézus megszületik. Ehelyett egy olyan festett képet látott, amelyen Mária a keblén tartotta és szoptatta gyermekét. Mária ekkor megszólította Bernátot, és magához hívta: „Jöjj hozzám, hadd tápláljak téged is a mennyei Gyermekekkel együtt, hogy megtanuljad a mennyei tudományt.” Kebelére vette a gyermek Bernátot és a maga tejjével táplálta őt. Rövid idő múltán látszott, hogy nagy bölcsesség áradt a Szűzanya kebeléből Bernátba, aki már gyermek létére igen járatos lett a szent tudományokban.¹⁴

A Szoptató Istenanyát a nyugati képtípuson (*Maria lactans*) a keleti ikonoktól eltérő összefüggésekben és fedetlen mellel ábrázolták.¹⁵ Mária, amikor közbenjáróként fordul Krisztushoz, néha rámutat a keblére, amelyből őt táplálta, ezzel kéri Fiát az Atyánál való közbenjárásra.¹⁶ Ez a ritka jelenet látható a zselizsi templom 1380 körül készült falképén.¹⁷

¹² LAZAREV 116–118; NACSINÁK Gergely András – Soós Sándor, *Áthosz a Szent Hegy* (Budapest 2004) 122–123. Pl. az áthoszi Grigoriu kolostorban őrzött, „tejjel tápláló” ikon a 15. században készülhetett. A fotója is látható.

¹³ SEIBERT, Jutta (szerk.), *A keresztény művészet lexikona* (Budapest 1986) 50–51. Lásd: A Keresztény Múzeum 16. század végi németalföldi táblaképe. LAZAREV 115. A bizánci ikonfestészet olyan alkotásokat is megőrzött, ahol Szent Anna Máriát, Szent Anna és Szent Erzsébet Szűz Máriát és Szent Jánost szoptatja. Sőt, egy 1323-ban keletkezett örmény miniatúrán a Szűzanya Péter és Pál apostoloknak nyújtja keblét. Ez utóbbi a Szent Bernát-legendához hasonló üzenetet hordozhat.

¹⁴ RÉVAY József, *Szentek legendái* (Budapest 1927) 264–265.

¹⁵ SEIBERT 216. Ismeretlen festő műve az igen bájos, 14–15. századi, Szoptató Madonnát ábrázoló freskó (oltárkép) az olaszországi Greccio sziklakápolnájában. A Szent Ferenc által 1223-ban megünnepelt grecciói karácsonynak állít emléket. A ma ismert betlehemezés szokása – más előzményekkel együtt – innen terjedt el az egész keresztény világban. Lásd: SOÓSNÉ VERES Rózsa, *A ferences diák imádságai* I (Szentendre 2014) 110–116.

¹⁶ SEIBERT 226.

¹⁷ RADOCSAY Dénes, *Falképek a középkori Magyarországon* (Budapest 1977) 178–179; *Régi nagy Pátrónánk. Magyar Mária-versek* (vál. és szerk. Antalóczi Lajos – Lisztóczy László; Eger 2000).

¹⁸ Idézi: HETÉNY János, *A magyarok Máriája. Mária-tiszteletünk teológiája és néprajza* (Budapest 2011) 247.

¹⁹ SEIBERT 301.

A magyar kolostori irodalomban az Érsekújvári kódex (1529–1531) szerint karácsony estéjén az imába merült Mária arca éjfél tájban tündökölni kezdett, és megszületett Jézus. József segítség és szoptató asszony után nézett volna, de Mária megtiltotta, hiszen ő maga is tudta tejével táplálni az újszülött gyermeket. A Tihanyi kódexben (1530–1532) „A kis iesus kedég édös anának keblébe kivanvan menni: kezeinek es lábainak mutatásával: e vidam arcaival kerivala: hog ölebe venne zent ana.”¹⁸

A barokk korban a Maria lactans-típust a *pestistől védő* Mária ábrázolásként alkalmazták.¹⁹ E képtípus az 1348-as nagy pestisjárvány után vált népszerűvé, mivel Mária tejét már korábban is misztikus orvosságnak tartották. Mint pestistől védő szentkép-típus a 17–18. századi járványok idején lett igazán közismert.²⁰ Ennek következménye, hogy a 19–20. századi olajnyomatok között is megtalálható.²¹

A nagy európai *kegyhelyek* kultusztárgyai között Esteras (Esterházy) Pál 1690-ben Szoptató Madonna-képeket is közölt: De Plactu, Rómában,²² De Nuce Castilione a spanyol félszigeten.²³ A történeti Magyarország több kegyhelyén megtalálhatjuk a Szoptató Madonna tiszteletének nyomait. A fent említettekén kívül ilyen még a régi nyitrai püspökség területén található Vissnyovei Boldogasszony.²⁴ A vértessomlyói kegykép prototípusa a bécsi kapucinus templom Galaktotrophusza típusú kegyképe, amelyről a 18. században készült az itteni másolat.²⁵ A *Boldogasszony* (Frauenkirchen) ferences kegytemplomában

²⁰ SZILÁRDFY Zoltán, *A magyarországi kegyképek és -szobrok tipológiája és jelentése*, in BÁLINT Sándor – BARNA Gábor, *Bücsújáró magyarok* (Budapest 1994) 323–348, 325.

²¹ A Keresztény Múzeum szakrális néprajzi gyűjteményében.

²² ESTERAS Pál (Galanthai), *Az egész világon levő csudalatos Boldogságos Szűz kepeinek röviden föl tet eredeti...* (Nagy-Szombat 1690, reprint kiadás: Budapest 1994) 11.

²³ ESTERAS 60.

²⁴ JORDÁNSZKY Elek, *Magyarországban s az ahoz tartozó részekben levő Boldogs. Szűz Mária kegyelmképeinek rövid leírása* (Pest 1863) 102–105. „A B. Sz. Mária képe a vissnyovei templomban Nyitrai püspökségben, Trencsénmegyében. Még a 17-ik században elterjedt Zolna vidékén Trencsénmegyében azon hír, hogy sokan, kik a Vissnyove nevű faluban levő templom oltára előtt, melyen a bold. Szűz egy fából faragott képe régóta tiszteltetik, folyamodnak a Mindenhatóhoz, rendkívüli segedelemmel vigasztaltatnak meg.”

²⁵ SZILÁRDFY 1994, 348; JORDÁNSZKY 154–157. „A Boldogságos Szűz Mária képe Zsömlén a győri püspökségben, Komárommegyében.” „Zsömlé, Komárommegyében levő helységen kívül az erdőben volt régenten egy romladozott kápolna, és abban a bold. Szűz Mária képe. A tatai uradalombeli levéltárból és a környei plebánia (hová Zsömlé tartozott) irományaiból bizonyos az, hogy néhai nagyhírű, példás ájtatosságú gróf Eszterházy József, ki 3-ik Károly királyunk országlása alatt sokáig országbírája vala, e kápolnáat 1735. meghosszabbította oly formán, hogy a régi kápolna sanctuariuma a mostani templomnak. A mostani kép is nem az, mely annakelőtte a régi kápolnában volt, hanem azt a régít egy remete, az említett grófnak hajdani házi tisztje, valamely bécsi kapucinusnak cserében adta a mostani képért, melyet a kapucinus egy ájtatos hajdon személytől kapott.”

gazdagon díszített főoltáron áll a 14. századból származó *Mária a gyermekkel* kegyzsobor, amelyet 1680-ban ajándékozott Esterházy gróf a templomnak. A régi kegyképet fekete-fehér technikával fára festették, a Szoptató Madonnát ábrázolja, a baloldali első mellékoltáron látható.²⁶ Már 1680 előtt tisztelték, s ma is a templom tisztelt kegytárgyai közé tartozik.²⁷ *Budakeszi-Makkosmária* kegyképeinek prototípusa az olaszországi Ré freskó-kegyképe. A 18. század elején a budai Kéményseprő-kápolna kegyképeinek másolata került e helyre. 1748-tól Fogolykiváltó Boldogasszony néven is tisztelik. A mai *budapest-krisztinavárosi* kegyhelyet régen Kéményseprő-kápolnaként ismerték a hívek.²⁸ A *rótfalvi* kegykép prototípusa a Szomorúak Vigasztalója néven a morvaországi Freundenthalban, a piaristáknál tisztelt 1539-es kép.²⁹

A vizsgált 14,1 x 9,9 cm-es *szentképünk* szöveges oldalán ez olvasható:

„MATER ADMIRABILIS
Seu Statua B.V.M. in Ecclesia R.R.
P.P. Francisc. Conventus Csik-Somlj.
In Transilv. elegantiss-a antikviss-a,
et fide miracolorum Clara.
Ferstler Sc.

FOHÁSZKODÁS
Látván Eszter veszedelmét
Meg-szorúlt Nemzetének,
Ahoz birta engedelmét
Az Asvérus' Szivének:
Te is Szent Szűz! Úr Jésusnál
Tégy szót Magyar Néped-
ért,
Orvosold ügyét Fiadnál,
Kérünk drága Nevedért.
Aszszonyunk vagy: Szogai-
dot,
Reád bizott nemzetünköt,

²⁶ FISCHER, R. – STOLL, A, *Niederösterreich, Burgenland und Wien* (Kleines Handbuch Österreichischer Marien-Wallfahrtskirchen 1) (Wien 1982) 33–35.

²⁷ SZILÁRDFY 1994, 324. A képet az 1990-es évek elején magam is lefényképeztem.

²⁸ SZILÁRDFY 1994, 325.

²⁹ Uo. 343.

Anyánk is vagy: Fiaidot,
Hazánkot, Törvényünköt
Ótalmad alatt csendesen
Maraszd-meg, 's romlásunk-
nak,
Ótsd-el Tejdeddel Kegyesen
Tüzét pusztulásunknak.”³⁰

E szentkép és vers *Csiksomlyónak* az imént felsorolt kegyhelyek közé tartozását erősíti. A járványok pusztítása elleni védelem és a születés-táplálás-fennmaradás gondolata találkozik a csiksomlyói kegyhelyen, amely 1567-től a mély katolikus hit és összefogás jelképévé vált, számunkra egyúttal az univerzális égi védelem kifejezője is. A kegyhely a Szűz Mária védelme alatt álló egész nemzet egységét hivatott kifejezni, s ezzel ténylegesen nemzeti szentélyünké vált.³¹

A rézmetszet készítője „Ferstler Sc.” (Fersner?), akinek személyéről, munkásságáról nem találtam adatokat. A szentkép készítésének ideje a 18. század közepére tehető, s joggal feltételezhető, hogy a ferences kegyhely híres nyomdájában állították elő.

A verses példa nem egyedi, hiszen a magyar irodalomtörténet szép számmal ismer olyan alkotásokat, amelyek Mária tejének tisztetét őrizték meg.

Az 1494 előtt keletkezett Festetics-kódex magasztaló éneke a következő sorokkal indul:

„Ó, dicséséges asszony
magas csillagok felett,
ki téged teremté hívséggel,
szoptatád szent emlőddel!...”³²

Az 1506-os Winkler-kódex, a *Vigasságnak ez napja...* kezdetű versében így ír:

„Isten fia szileték
tiszta nemes szíztól,
miként rózsza liliumtól,
természet csodálja,

³⁰ Vö. Eszter könyve az ószövetségi Szentírásban. Ezt az összefüggést nem vizsgálom.

³¹ Soós Sándor, *Csiksomlyó* (Szentendre 1996).

³² „*Halandó, ezeket megmondjad!*” *Magyar nyelvű imádságok a XV–XVI. századból* (vál. és a szövegeket gondozta Dömötör Adrienne – Haader Lea; Budapest 2014) 155.

kit szüle ifjú leány,
ki volt ez velág előtt
mindönnek szörzöje.
Tiszta szíznak emlői
neki tejet adának,
régí nagy Istennek.

...

Mint az iveg nem törík
napfény általhatván,
ezönképpen Mária
szízen megmarada.
Bóldog a szilóanya,
kinek szentségös méhe
Istenfiat szíle.
És bódog az emlők
kik ő gyengességökbe
Úr Krisztust emleték...³³

A protestáns Bornemissza Péter *Az ítéletről* című, 1564–1567 között szerzett versében írja:

„Rátekint jobbfelől anyjára
Krisztus urunk az Szűz Máriára;
Ottan felkél szent anyja lábára,
Térdre esik, hallgat szent fiára.

Ám szent fia anyjának azt mondja:
„Tiszteletes szent anyám, Mária,
Légy mindenkor Istennek áldottja,
Szenháromság Istennek bódogja.

Virágzó méhedben viselél,
Ez világra engemet szülél,
Az te áldott tejeddel éltetél,
Emberkorra engem felnevelél.”³⁴

³³ Uo. 103. Az *emleték* jelenése: szoptaták.

³⁴ *Régi nagy Pátrónánk* 37.

Nyéki Vörös Mátyás *Az irgalmas kedvű Szeplőtelen szép Szűz Máriához* című, 1601-re datált művének részlete:

„e menyország útja
s paradicsom kútja,
Ki ránk kegyelmet ontott,
S kinek tiszta mellye,
drágalátos teje
Nevele szép virágot,
Ki minden bűnöktől,
ördögnek kezéből
Meváltá ez világot.”³⁵

Az 1651-ben megjelent *Cantus Catholici* Nagyboldogasszony napjára írott költeménye ekként fogalmaz:

„Felvitetett magas mennyországban,
Angyali szép örvendetes házban,
Ez nap a szűz nagy mennyasszonyiségben,
Az Istennek drága hajlékában.

A vőlegény az ő szerelmesivel,
Szeplőtelen, drága Jegyesével,
Kit eljegyzett arany gyűrűjével,
Vígadoz ma sok ezer szentivel.

A szép fiú szerelmes anyjával,
Kinek szopta szűz tejét szájával,
Együtt beszél ez ő nap magával,
Kedveskedik néki sok jóvával.”³⁶

³⁵ Uo. 45.

³⁶ Uo. 59.

Egy 17. századi gyergyói kéziratos imakönyv részlete:

„...szép illatú piros rózsza
dicsőült szép kincs
szép liliomszál
szép tiszta mellyed
nevele szép virágot...”³⁷

A legérdekesebb a következő részlet, amely Amade Antal (1676–1737) *Az irgalmas, kegyes, Szepőlötelen szószólónkhoz, Patrónánkhoz, Boldogságos Szűz Máriához való fohászkodás* című verséből való:

„Irgalmadbúl adj, mert bőv s igen nagy,
Ne vond meg malasztodat.
Drága emlődbül, édes tejedbül
Részesítsd szolgálcskádot!
Csak csöppöcskéje, annak ereje
Eltörli mocskaidot.”³⁸

Faludi Ferenc (1704–1779) *A Szűz Máriához* címmel készült munkájában így fogalmaz:

„Ó Istennek kedvese,
Szentléleknek jegyese,
Szűz Mária! ritka kincs,
Isten után másod nincs.

Téged ég, föld magasztal,
Nagy királynéjának vall:
Mária! méltóságod nagy,
Angyaloknál feljebb vagy.

³⁷ BÁLINT Sándor, *Sacra Hungaria. Tanulmányok a vallásos népelet köréből* (Kassa 1944) 79–80.

³⁸ *Régi nagy Patrónánk* 75. A versrészlet üzenete Szent Bernát legendájával rokonítható.

³⁹ Uo. 83.

⁴⁰ CSEREY Farkas, *Loretói litánia* (az 1772-es kiadás hasonmása, Budapest 1998) 34–35.

⁴¹ SZIMONIDÉSZ Lajos, *Jézus és Mária ereklyéi* II (Budapest 1933) 228.

Szűz méhedben fogantad,
Szűz emlővel szoptattad,
Szűzen szülted fiadat,
Mindenható uradat.”³⁹

Az 1772-es Loretói Litánia „Krisztusnak Szent Anyja” sorához tartozó met-
szeten Mária szájából kiágazó feliratszalagon ezt olvashatjuk: „Az én szerel-
memem az emlőim között fog mulatni.”⁴⁰

Az, hogy Mária tejének – mint ereklyének – a tisztelete folyamatosan meg-
maradt, jelentős részben *zarándokoknak* köszönhető.

A római lateráni bazilika a legfontosabb főtemplomok közé tartozik. A kö-
zelében álló, huszonnyolc fokú Scala Sancta fölötti *Sancta Sanctorum* kápolna
falán latin nyelvű verses felirat hirdeti az ott található nevezetes ereklyét.
E vers egyik sora így hangzik „*et lac quod sacris suxisti Christe mamillis*”,
vagyis: „s a tej is abból, amit Krisztus, te szoptál drága emlőidből”.⁴¹

Az élő tisztelet elsődleges forrása az a *barlang*, amelyet *Betlehemben* ma
is felkereshetnek a *zarándokok*.⁴² Ez a Születés bazilikájának barlangjától 300
lépésnyire található *Tej-barlang*, amelyet az arabok *Mária úrnő barlangjá-
nak* (Mogharet es Sitti Mariam) is neveznek. Egy 5. századi forrás szerint e
környék két templomában tartottak istentiszteletet az *örmény* *zarándokok*.
1375-ben XI. Gergely pápa bullája említett a hely fölötti, Szent Miklós tiszte-
letére szentelt templomot.⁴³ A barlang különlegesen fehér mészkővének színét
a hívők azzal magyarázták, hogy Mária anyatejének egy cseppje a szoptatás
közben a földre esett. Ez lett a tisztelet alapja, ezért volt szokás a középkor
eleje óta az itteni követ porrá őrölni és üvegsékbe tölteni. E port nevezték
„*Mária tejének*” (*de Lactis B. M. V.*), s ereklyének tekintették.⁴⁴ Európa több
templomában találunk ilyen ereklyét. Gérard betlehemi püspök ilyet vitt III.
Balduin királynak 1153-ban, Askalon ostromakor ajándékba.⁴⁵ A Szent Család
feltehetőleg azt az időszakot töltötte itt, amely Mária rituális-kultikus megtisz-
tulásáig tartott.⁴⁶ Más, 14. századi megfogalmazás szerint a Szent Család az
Egyiptomba menekülés előtt tartózkodott itt. Azt is tudni vélték, hogy a Szent
Szűz már korábban is járt ide imádkozni. Két, 12. századi szerzőtől származó

⁴² KROLL, Gerhard, *Jézus nyomában* (Budapest 1982) 43–69.

⁴³ MEISTERMANN Barnabás O.F.M., *Új útmutató a Szentföldre* (Budapest 1909) 270–271.

⁴⁴ HESEMANN, Michael, *A Názáreti Mária* (Budapest 2012) 137.

⁴⁵ MEISTERMANN 271.

⁴⁶ HESEMANN 137.

idézet bizonyítja, hogy sokáig az örmény hagyomány őrizte meg, és tartotta életben a Mária tejéről szóló legendát. Az biztos, hogy a barlangot a keresztes hadjáratok előtt is tisztelték.⁴⁷

Mi, *magyarok* a középkor végétől az itt megforduló zarándokaink *beszámolóiból* olvashatunk e sziklaképződményről. Pécsváradi Gábor obszerváns ferences szerzetes 1514–1519 között járt a Szentföldön. Beszámolója 1519-ben, Bécsben jelent meg. „Ebbe a kriptába pogányokat is temetnek; a szikla fehér és lágy kőből van, könnyen lehet faragni. Ez a kő avagy szikla pedig olyan erőt nyert attól, hogy a kicsiny Jézus ezen a helyen a szűzi tejjel tápláltatott, hogy minden keresztény és pogány anyának, akinek nincsen teje, ha követ megtörve vízben megízleli, minden kétség nélkül bőven lesz teje, hacsak hite meg nem fogyatkozott.”⁴⁸

Kiss István ferences szerzetes 1766–1768 között utazta körbe a Szentföldet. A gyöngyösi kolostorban megmaradt munka a legszebb nyelvezetű 18. századi kéziratok közé sorolható. Könyve 1958-ban, Rómában jelent meg. Szent József „ebben a sötét barlangban hagyá a Szűz Anyát, az ő szerelmes kis fiával; és tovább késvén, sira a csötsömös kiseded. Meg kellelteté a Sz. Anya szűz tejével, azomban mind a félelem, mind az barlangnak sötétsége azt okozta, hogy a kiseded Jézus elhibázta a szűz emlőt, és így a Sz. Anyának szűz teje a köves barlangba lecsordula: azonnal egészen megvilágosított a sötét barlang és a szűz tej tellyességgel megfejejtette, meg is lágyította az egész kemény kősziklás barlangot; csudálatos és hasznos erőt adott annak az Úr Jézus, úgymint ezen barlangban való fejrő lágy kősziklának. Úgyhogy az hideglelősöket meggyógyította, a kiseded gyermekek erejét meghozza, a szoptatós anyáknak nevelő tejeket emlőjükben bővségesé teszi, akik ezen Szűz Anya tejtől megfejejtett lágy követskéjéből ájtatossan és bizodalmas reménséggel bévésznak. Én magam is hoztam belőle; akiknek adtam, csalhatatlanul tapasztalták foganatos hasznát. Most élő személyek vannak többen Ketskemét mező városában, akik sok hálaadással köszönték. Ezen barlang fölött régenten Sz. Miklós püspök kápolnája volt. Jeles épületke, most is meglátatik omladékos, romlott dölledékje.”⁴⁹

Egy 20. század eleji leírás szerint Betlehemben, a Születés-bazilika jobboldali utcájában van a ferences barátok által szentélynek átalakított kis barlang,

⁴⁷ MEISTERMANN 271.

⁴⁸ PÉCSVÁRADI GÁBOR, *Jeruzsálemi utazás* (Budapest 1983) 155.

⁴⁹ P. KISS István, *Jeruzsálemi utazás* (Roma 1958) 216. Átvette a forrás szövegét: SZILÁRDFY 1979, 212.

⁵⁰ ZADRAVECZ István, *Szentföld* (Budapest 1927) 148–149.

⁵¹ RÉVAY József, *Zarándokút szenthelyekre* (Budapest 1933) 36–37.

melynek fala régóta fekete a sok elégett gyertya füstjétől. E felszint megkaparva azonban előtűnik a hófehér kőzet. „A keresztény-török nők vegyest járnak ide könyörögni anyaságuk szükségleteiért.” Éppen ezért elsősorban az anyaság szentélye.⁵⁰ Fennmaradt legendaelem, hogy a Szent Család menekülésének egyik állomása volt a Tej-barlang.⁵¹ A vallási türelmetlenség miatt megrongált barlangot szépen kiépítették,⁵² s a kis szentélyben zárandokok sokasága vesz részt a szentmiséken.⁵³ A barlang sziklájának porrá zúzása és ételben-italban való fogyasztásának szokása a 20. század elején élő hagyományként létezett.⁵⁴

Az ereklyetisztelettel és a képi ábrázolásokkal párhuzamosan a 17. század utáni *imádságirodalomban* is fellelhető a Tej-barlangról szóló, részben apokrif eredetű forrásokra visszavezethető hagyományanyag.

Az Egyház álláspontja szerint „a Szűz Mária tiszteletéhez kapcsolódó népi jámborság, amely különböző módokon nyilvánul meg, mélyen megalapozott, kiemelkedő jelentőségű és egyetemes egyházi jelenség. ... a hívők könnyen megértik azt az életkapcsolatot, amely a Fiút Anyjához köti.”⁵⁵

A néprajzi gyűjtésekből származó szövegek sajtóságon módokon mutatják, hogy az egyszerű emberek Mária életét próbálták utánozni. „Szűz Mária az emberré testesülő Istennek a valóságos édesanyja. A hívő áhítat tisztelettel köszönti ezért a Szűzanya emberi tagjait, hiszen azok Isten Fiával voltak élő kapcsolatban. Igazi 'népies' ájtatosság: szeret elidőzni a litániaszerűen felsorolt részeknél, s abban kigyönyörködni magát. Se kicsinyesség, se prűderia érzete nem zavarja. ... A Makula nélkül való Szent Tükör ... két és fél évszázad óta azzal babonázza meg a paraszti olvasóit, hogy a legapróbb részletekig mindent elmond, amire a hívő képzelet kíváncsi a Boldogságos Szűz földi életével kapcsolatban.”⁵⁶ A tanulmány második felében közölt – részben népi ájtatosságból származó – szövegekből mindezek jól láthatók. A népi áhítat fő forrásának számító *Makula nélkül való Tükör* így ír: „Midőn egykor a' Szent Szűz Sz. Fiát meg-akarná kérlelni, és az ő Szűz Sz. emlőjét meg-nyomta volna, imé egynehány tsöpp az ő Szűz emlőiből a' kősziklára (a' mellyen űlt) ki fetskendet, az Isten pedig meg-akarván mutatni, melly nagy bötsületben vagyon előtte az a' Szűz Szent téj, ki Menybül adot az ő Szűz emlőjébe, nem hogy meg-száradot volna, hanem más fél ezer esztendő alát meg nem száradot

⁵² HESEMANN, lásd a 21. számú fotót.

⁵³ DOMONKOS István, *Szentföldi zárandok út* (Esztergom vagy Budapest 1915) 99. A terület térképe: MEISTERMANN 257.

⁵⁴ MEISTERMANN 271.

⁵⁵ *A népi jámborság és liturgia direktóriuma* (Budapest 2005) 119.

⁵⁶ HETÉNY 266.

rajta, hanem akár kalánnal szették, akár ruhával törölték, mindenkor helyette újjobban találatot, kirül sok számú hitt emberek (a' kik magok szedték azon Szent Tejet) bizonyoságot tésznek. Midőn pedig az emberek ájzatossága annyira nevelkedett, hogy nem stak azon Szent tejet szedték, hanem a' kősziklát-is tördelvén házokhoz vitték külömbb féle Országokban. Azért annak a' Tájnek erejétül, az egész kőszikla mint a' Créta, olyanná lett, és olly nagy ereje vólt, hogy valaki egy kés hegyét bé vette, minden féle nyavalyábúl meg-szabadúlt; nem tsak a' Keresztényeknek, hanem még a' Pogányoknak-is olly nagy hasznokra lévén, azért sokat hordták-el onnét, és most is napon-ként horgyák, úgy hogy azon kis hajlék, három annyi mint az előt vólt, és ott egy Oltárvan, kinn, a' nagy titok tisztelségére, Szent Mise mondatik. Midőn a' Kősziklábúl (a' ki éppen fehér) egy darabotskát vesznek, és azt porrá törik, és italba vészik, tejhez hasonló, és azt híjják Szűz Mária tejének, és azt sok helyen láttyuk, mert a' Szarándokok sok helyekre el-hordgyák.⁵⁷ A *Makula nélkül való Tükör*nek egy újabb, más címen megjelenő, kiegészített és egyszerűsített kiadásában is szerepel a Mária-tej legendája.⁵⁸ Varga Lajos neves ponyvaíró-búcsúvezető a 19. század végén így verselt:

„Mária midőn a barlangba érkezett,
Szent fia számára keresett nyughelyet.
Egy kis kőpad volt a barlang belsejébe',
Kőgyeppel volt az is benőve egészen.
Ez lett nyugvóágya a kised Jézusnak,
És pihenőhelye az ő Szűzanyjának.
E helyen történt a nevezetes csoda,
Melyet így beszél el az ősi szent monda.
Egykor korán reggel a tiszta Szűzanya,
Isteni gyermekét szoptatni akarta,
Már szabadon volt a Szűzanya emlője,
S a kőpadra ömlött néhány csepp tejecske.
Mit gondolsz keresztény, mi történt a tejjel,
Amely összevegyült a sziklatömeggel?

⁵⁷ ÚJFALUSI Judith, *Makula-Nélkül való TŰKÖR* (Nagyszombat é. n., 1712–1792 közötti kiadás) 145–146.

⁵⁸ Az ismert alaplegenda szerint a szikla porát magához vevők közül mindenféle betegségben lévők meggyógyultak, keresztények, törökök és pogányok egyaránt. A barlang régen egy teremből állott, de olyan sok követ elhordtak, hogy hármassal barlang képződött, amelyek közül az egyikben szoktak misézni. A letört és kimosott kőzet valóban úgy néz ki, mint a tej, ezért nevezik azt Mária tejének.

Talán azt hiszed, hogy nyomtalanul eltűnt,
Mint közönséges tej végképp megsemmisült?
Óh, nem, mert a tejnek csodás volt hatása,
A barna kősziklát keresztülhatotta,
És olyan fehér lett annak barna színe,
Mint a természetnek tiszta hófelhője.
És úgy meglágyult a kemény érces szikla,
Hogy abba belemélyedt az embernek ujjja.
Legkisebb részében csodaerő rejlett,
Mai nap sincs vége a csodaerőnek.
Oly gyógyerőt rejt az átváltozott szikla,
Mely a többi gyógyszert messze túlhaladja.
Oly betegségeket már sokszor meggyógyított,
Melyen segíteni egy orvos sem tudott.
Milliókra lehet tenni azok számát,
Kik e gyógyerejű drága követ hordják.
Egész barlangot vájt már ott a közönség,
Amelynek egy oltár díszíti közepét.
Most is megvan a hely, amelynek a neve,
Még e mai napi is: 'Szűz Mária teje.'
Százezrenként jár ott a jámbor zarándok,
Soha nem szűnnek meg a búcsújárások.
Minket pedig ezen átváltozott szikla
Emlékeztetni fog a mély bűnbánatra.
A mi szívünket is az Isten kegyelme
A jó és szent iránt fogékonnyá tegye.”⁵⁹

Mária teje a *néprajzi* szakirodalom szerint nemzetközileg elterjedt *védelmező*, *védekező* motívum. A hazai németiség körében még mai is megtalálható orbánc (Rothlauf), Szent Antal tüze és üszkösödés (Brand) elleni szövegekben.⁶⁰ Szent János evangélistában (december 27.) Szegednek és környékének népe nemcsak szentet látott, hanem nagy tudományú bűbájost is. Amikor szentelt

Az említett újabb kiadás: COCHEM, M., *Jézus Mária József. „Jézus élete”* (Budapest 1900 k.) 221–222. Ennek az imádságoskönyvnek a szerzője a 17. század közepén élt német kapucinus szerzetes. Könyvének számos magyar nyelvű kiadása jelent meg *Makula nélkül való Tükör* címmel Újfalusi Judit klarissza apáca fordításában.

⁵⁹ VARGA Lajos, *Verses Szentírás vagy Biblia* (Budapest 1995) 341.

⁶⁰ ERDÉLYI Zsuzsanna, *Hegyet hágék, lőtőt lépék* (Budapest 1976) 244.

borral fölhintették az udvart, a verbicaiak imádság közben – nehogy baj érje őket – ezt mondogatták: „Szent János vére, Boldogasszony teje fussa be ennek a háznak minden résit-lukát.” Egy szemfájás elleni szőregi ráimádkozás többek között így könyörög: „Szent Jánosnak áldása terjedjön reá, Boldogságos Szűz Mária teje mosogassa le a bajt a szemről.”⁶¹ Magyar nyelvű archaikus imáinkban további részletek találhatók:

„Én lefekszem én ágyomba
Testi lelki koporsómba
Hazámnak négy szögletibe négy szárnyas angyal
Én kilépek én ajtómon Krisztus Urunk nyomába
Föltekinték mennyekbe,
Nyitva láccik mennyország ajtaja
Ottan látszik aranlápfa
Aranlápfa mellett aranmelence
Abban vagyon Krisztus Urunknak három csöpp vére
Asszonyunk Máriának három csöpp teje...”⁶²

„Mária az égi csillag,
Ki Urunkat szoptatá,
Ádám vétkének halálos mirigyét kiszaggatá,
Olcsa el az égi csillag a vészes csillagzatot,
Mely földünkre a miriggyel
Annyi kint és halált hozott...”⁶³

Az előző archaikus ima lényegében a „*Stella Coeli exstirpavit...*” kezdetű, dőghalál elleni ének változata.⁶⁴ A *Stella Coelit* közölte az ismeretlen ferences szerző által összeállított imakönyv, a *Liliom kertecske*:

„Az Egek Tsillaga,
Ki az Urat szoptatta:
Az halálnak mérgét,

⁶¹ BÁLINT Sándor, *Ünnepi kalendárium* I (Budapest 1977) 100.

⁶² ERDÉLYI 388. *Krisztus vérenek és Mária tejének* együtt említése a középkori pestisikonográfia bajelhárító és oltalmazó típusára vezethető vissza. A legkülönbözőbb műfajokban megtalálható az *Intercessio típusa*, amelyben Isten előtt a szenvedő Krisztus véres sebeire, Mária pedig édesanyjai kebelére hivatkozva esedezik a csapás megszűnéséért. SZILÁRDFY 2003, 110.

⁶³ ERDÉLYI 628. Mirigy = pestis.

Mellyet Ádám plántálta,
Érdemével ki-gyomláta,
Azon Tsillag méltóztassék,
Az eget enyhíteni.
Mellynek mérge most a' népet,
Dög-halállal tsapdosni.
Kegyes Anyánk oh Szentséges,
Ments meg minket, 's vigasztally.
Halgass-meg minket Aszszonyunk...”⁶⁵

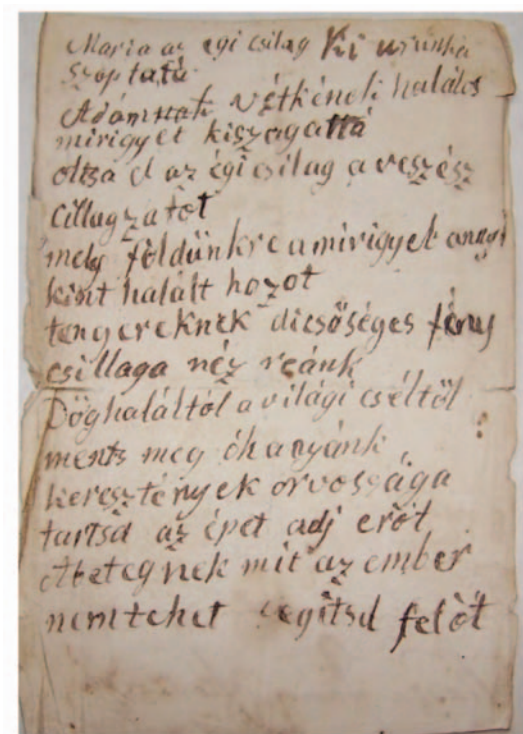
Népszerű barokk imádságoskönyvben találtam a kézzel írott verset, amely a *Stella Coeli* átköltött változata:

„Maria az égi csilag Ki urunka
Szoptatá
Adám vétkének halálos
mirigyét kiszagattá
oltsa el az égi csilag a veszész
cillagzatot
mely földünkre a mirigyek anyi
kint halált hozot
tengereknek dicsőséges fény
csillaga néz reánk
Döghaláltól a világi cséltől
Ments meg óhanyánk
keresztények orvossága
tartsa az épet adj erőt
A betegnek mit az ember
Nemtehet segítsd fel őt”⁶⁶

⁶⁴ Uo. 628; *Vezérangyal a Menyei Korona elnyerésére* (szerk. Tárkányi Béla József; Pest 1872) 451–452.

⁶⁵ *Liliom kertecske* (h.n. é.n.). A könyv első lapjai hiányoznak, így a pontos könyvészeti adatait nem tudom megadni, de minden bizonnyal 18. század közepi kiadásról lehet szó. Kájoni is közölte a *Cantionale Catholicumban*. Lásd még: BÁLINT – BARNA 325. Döghalál = pestis.

⁶⁶ A kézirat pontos korát – a helyesírása miatt is – nehezen lehetne megállapítani. Az érdekessége miatt közlöm a fotóját.

Egy 1844-ben készült kéziratos imakönyv Döghalál ellen való Antiphona⁶⁷ címmel hozza:

„Az Egeknek szép Tsillagja
Ki az Ur Jésust szoptatta
az Halálnak meg fojtotta
Mérgét akit Ádám hozza;

⁶⁷ Székér Imre Rumi oskola segéd Énekes Könyve. Butsura való énekek találtattnak ebben meg. Rum 24. Máj. 844. 55. A kézzel írott imakönyv a Keresztény Múzeum néprajzi gyűjteményében található. 82 oldalas, házilag egybevarrt lapokból áll. Töredékes, a vége hiányzik. A kései imádságos népi-barokk kultúra szép bizonyítéka. Keresztmetszetet ad a 18. századi és 19. század eleji nehézségekről, hiszen a segítséget kérő és hálát adó imádságok a mindennapi aktuális szükségből fakadtak. Rum település Vas megyében, Szombathely közelében, a Rába partján található. Így

Azon Tsillag döghalálnak
enyhitse meg a mérgét
kik most minket ostromlának
fordétsa el nagy erejét...”

Az ének után a kéziratban az Imádság döghalál ideén című imádság következik:

„Irgalmasságnak Istene, Kegyes
ségnek Istene, aki Könyörü
lél a te népednek tsapásán
és azt mondád a te népedet
öldöklő Angyalodnak: vond
meg kezedet annak a di
tsőséges Tsillagnak szeré
tetiért akinek az ő drágolá
tos emlőit ami vetkeinknek
mérge ellen oh melly edesde
den szoptad nyújtsd a ’te
malasztodnak segítségét
hogy mindennemű dög és hir
telen haláltól bátorságo
san meg szabaduljunk és
minden veszedelemnek re
ánk való eredetétül irgal
massan meg menekedjunk
Te általad Jesus K(risz)tus di
tsőségnek Királya az
Atyával és szent Lélekkel
élsz és Uralkodol mind
Örökön Örökén *ammen*”⁶⁸

érthető, hogy a címben említett búcsús énekek Kis Mária Czelhez (18, 73–76, 81–82. oldalon), tehát Celldömölkhez kötődnek. Ezzel a könyvecske a kiscelli búcsújárás szép dokumentuma (lásd még: a 7–9, 23–27, 31–41. oldalakon). A kegyhely irataiban a rumi búcsúsok emlékét találhatjuk meg. Lásd: SOÓS Sándor – SOÓSÉ VERES Rózsa, *Kismáriacell Celldömölk búcsújáróhelye* (Celldömölk 2012) 106, 117.

⁶⁸ Szekér Imre... 57–58.

Ugyaninnen való a kéziratos könyvecske egyik versének részlete:

„Ditsértessék Jésus kitemlőddel
tápláltál öleltél Szüz Kezeid
del, Könyörögjél
Országodért benne bizó Fiaidért”⁶⁹

A *Magyar Nagy Officium*⁷⁰ címmel 1853-ban megjelent imádságoskönyv énekeiből származnak a következő részletek. A *Stella Coeli exstirpavit...* című ének elejét így közölte:

„Az egeknek szép csillaga,
Ki az Urat szoptatta,
A' halálnak megfojtotta
Mérgét, mit Ádám hozta.
Azon csillag döghalálnak
Enyhítse mérgeit,
Mik most minket ostromolnak,
Fordítsa el erejit...”⁷¹

„Oh dicső Szűz, ki szüzeket
Fölülmúlod, 's az egeket:
A' kisededet, ki teremtett
Tejes emlőddel nevelted.
A' mit elvön tőlünk Éva,
Megtéríté méhed magva:
Hogy a mennybe búból vigadva
Mehetnének, lón menny-kapuvá...”⁷²

„...Boldog emlő, 's nagy érdemlő,
Melly szoptatál gyermeket,
Ki megnyitá, s' megújítá
Minekünk az egeket...”⁷³

⁶⁹ Uo. 51.

⁷⁰ *Magyar Nagy Officium, avagy Isten imádására, Nagyasszonyunk és minden Szentek tiszteletére szánt különféle ajtatosságok gyakorlatai* (Nogáll János, a pesti egyetemes papnövelde lelki-igazgatójának gondjaival újlag átnézett és bővített kiadás; Buda 1853) 251–252. E kötet – a bevezetője szerint – az *Officium Rákocziaenum* 1756-os budai kiadásának alapján készült, annak eredeti szövegét közli

„...Mert szűz voltál, szűz maradtál,
Midőn tőled született;
Azt szoptatván 's ápolgatván,
A' ki téged teremtett...”⁷⁴

Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepének jelenetét idézzük meg, a negyvennapos csecsemőgyermek bemutatását a templomban:

„Oh szűz anya e' gyermekecskét,
Karodon függő terhecskét,
Gyengéden kulcsold magadhoz.
Oh szent Szűz ez áldozatot,
Emlődhöz kapcsolt fiadat,
Vidd vígan az oltárhoz.
Mint szőlő illik fájához,
Vagy alma termő ágához,
Ugy Jézus te karodhoz.”⁷⁵

„...Ki bő táplálatot adsz mindenkinek.
Itt szűz tejét szoptad egy szűz kebelnek. ...
Kit a hív pásztorok s a három bölcsek
Buzgó imádással megüdvözöltek. ...
Kit midőn a negyven napok elmúltak,
Bemutatott szent anyád az Úrnak. ...
Kit az ősz Simeon karjára felvett,
Áldván az isteni magas kegyelmet. ...
Ki megváltásunkért véredet ontottad,
Érted egy pár galamb lőn az áldozat. ...”⁷⁶

Nogáll, aki megjegyzi, hogy csak kevés, a közérthetőséget elősegítő csiszolást végzett. Az eredeti mű történetéről: KNAPP Éva, *Egy XVII. századi népszerű imádságoskönyv: az Officium Rákocziánium története I*, in *Magyar Könyvszemle* 113 (1997) 2/149–166. E könyv laikus breviáriumként segítette a hívek lelki életét.

⁷¹ *Magyar Nagy Officium* 251–252.

⁷² Uo. 130.

⁷³ Uo. 440.

⁷⁴ Uo. 443.

⁷⁵ Uo. 222–223.

⁷⁶ *Vezérangyal a Mennyei Korona elnyerésére* 342.

Mária óvó-védő anyai voltát hangsúlyozza a következő dicséret szövege, amelyből a testi-lelki gyógyító oltalom utáni sóvárgást olvashatjuk ki. A Szent Bernát-i legenda archaikus hatását érzem a sorok mögött:

„Oh miért tejét nem szoptam anyámnak,
Nem vettem paizsul nevét Máriának,
Hogy ne árthatna a' régi kígyónak
Mérge, fullánkja.
Ez orvosságot későre tanultam,
'S sokkal későbbben hozzája járultam,
Melly miatt sokszor keservesen sírtam,
Én Ádám fia.
Most hozzád futok, mutasd meg színedet,
Adjad sebeimre gyógyító íredet,
Bűn fekélyébe érezzem kezedet,
Oh kegyes anya.”⁷⁷

A néprajzi gyűjtések szövegeiben jól érzékelhető az ún. *népi teológia*, amely mély átérzéssel, a legnagyobb tisztelettel értelmezi az üdvösségtörténet eseményeit. A Szűzanyát a népi áhítat szívesen állítja paraszti környezetbe, hiszen e felfogás szerint, Máriával bármikor lehet találkozni, s ennek lényege a vele való bensőséges együttlét. E bizalmas kapcsolat következménye az a közvetlenség és természetesség, amit e szövegekből kiolvashatunk.⁷⁸ Szép részleteket találunk a karácsonyi ünnepkör gyűjtéseiben is, ahogyan egy 1906-ban talált, Somogy megyei betlehemes játékban. A pásztorok így köszöntik Máriát és a Megváltót:

„...Pásztor társim, hírt mondok: jertek velem, csodát láttok.
Egy szép szűz az éjszakán fiacskát szült a szénán.
Ej, ej, ej, új lesz szűz mellében a tej...”⁷⁹

Elterjedt moldvai karácsonyi énekből:

„...Úgy alálják(?) kicsi gyermekecskét,
Szent illatú rozmarin szálecskát,

⁷⁷ *Magyar Nagy Officium* 216–217.

⁷⁸ HETÉNY 547.

⁷⁹ Idézi: HETÉNY 235.

⁸⁰ Idézi: HETÉNY 253.

⁸¹ Uo. 263–271.

Szűz tejébül szopó kis báránka,
Gyorsan felnőtt violán,
Gyorsan felnőtt violán...”⁸⁰

Népi imádságainkban, ponyvaszövegeinkben Mária dicséretét is olvashatjuk. E középkori szövegelőzményekre visszavezethető⁸¹ versekben az anyai gondoskodásnak, a belőle fakadó bőséges tápláléknak, vagyis az életben maradásnak a mindennapi tapasztalata fogalmazódik meg:

„Üdvözlégy Máriának szelídséges melle,
A kis Jézus fejének kedves nyugvó helye.
Üdvözlégy Máriának drága két emlője,
Melyből tápláltatott menny s föld teremtője.

Üdvözlégy Máriának mézzel folyó teje!
Melyet mennyből árasztott szentlélek ereje.
Üdvözlégy Máriának felséges két karja!
A melyeken nyugodott világ megváltója

...
Érdemidbe ajánljuk lelkünket, testünket,
Hogy sz. fiadnak vére mossa el bűnünket,
Mézzel folyó tejeddal halálos ágyunkban,
Enyhítsd lelkünk bajait végszomjuságunkban.

A szeretet énekét nagy ájtatossággal
Neked mondjuk, Mária! lelki buzgósággal;
Kimulásunk idején segíts imádsággal,
Hogy általad beteljék lelkünk vigasztalással.”⁸²

„...Mária, Mária szűz keble
A kisdéd Jézusnak fekhelye.
Ott van az ölében,
Melengeti szépen
Mária, Mária szűz keble...”⁸³

⁸² *Három szép Istenes ének* (Nyomatott és kapható Bartalits Imrénél, Budapest 1879) 6–8. A szöveg a dicsőséges olvasó részeként olvasható. A vers egyébként nem ismeretetlen: BÁLINT Sándor, *Népünk imádságai* (Budapest 1937) 19–47. HETÉNY 268.

⁸³ HETÉNY 269.

„...Üdvözlégy Mária Jákob kútja,
Mennyországnak ragyogó tejútja;
Keblednek erőforrására:
Ráhajolt az Isten báránykája.”⁸⁴

„...Áldott bölcsőben ringatta,
Áldott tejevel táplálta,
Mária! Mária!...”⁸⁵

„...S az Isten fiának ételt,
Biztos menedékhelyet emlőid adának...”⁸⁶

Az Anya Fia szenvedéseinek átélésével – ahogyan azt korábban kódexeink megfogalmazták –, vele együtt járta meg a kálváriát. Ebből próbál valamit érzékeltetni a következő részlet:

„Óh, fájdalmas Szűz Mária,
Tenger bú szíved bánatja.
Jaj, mert szent Fiad oldalán
Láttad lelke kiadását.

Reá nézván elájultál,
Kereszt alatt leroskadtál,
Jajj, mert attól elmaradtál,
Kit szűz tejjeddel tápláltál...”⁸⁷

„...Óh, keresztfa szép piros almája,
Hű szerelmem drága oltványa,
Nagyra kint látott, meghalt boldogságom,
Szűz tejjemmel öntözött virágom...”⁸⁸

⁸⁴ Uo. 270.

⁸⁵ *Igen szép új énekek* (második kiadás, javította és bővítette: Kapuvári Giczgy György, a szenthelyek látogatója; nyomtatja s kiadja Bucsánszky Alajos, Budapest 1876) Ének Máriáról 5–8, 250. sz. Ugyanez a verssor megtalálható: *Őt igen szép új ének Mária dicséretéről* (kiadta Kondor Márton, Szent-Ferenc harmadrendű tag, nyom. Krausz Armin nyomdájában, Veszprém 1876) Máriáról ének 7–9.

⁸⁶ *Második ének*. Tördék ponyva szövegrészlete.

⁸⁷ HETÉNY 344.

⁸⁸ Uo. 345 és 355.

⁸⁹ Uo. 322. Bővebben: Soós Sándor, *Lignum vitae, Arbor vitae: az Élet Fája*, in *Magyar Sion* (2014) 119–136.

A középkorban elsősorban Mária örömeit tartották számon, de öt fájdmának (Mária „epeségeinek”) tisztelete is az ájtatosságok részét képezte. Később a hét fájdalom terjedt el. A Hétfájdmú Anya művészi ábrázolása a 15. század végétől jelenik meg, a 15. század közepétől ábrázolják hét törrel vagy karddal átszúrt kebelével.⁸⁹ Ez a típus – ha érintőlegesen is – feltétlenül megemlítendő témánk vizsgálatánál.

Kéziratossalottvirrasztó egyik éneke szerint Mária tejének ereje a túlvilágon szenvedőkön is segíthet:

„...Oh Istennek áldott szép dajkája.
Szűz emlődnek csak egy csep tej-árja
Száljon le a fájdmak honába.
A szenvedők szszabadulsára...”⁹⁰

Mária tejével *növényeket* is összefüggésbe hozták. A régi germán világban Freia (Freyja) tiszteletére szentelték, s az ő tejétől származtatták a bennük lévő fehér nedvet. A keresztény korban hozták kapcsolatba Mária tejével. Angliában a tüdőfünek, a kőméznek és a fehérfoltos csalánnak is hasonló vonatkozásokot tulajdonítottak.

Olasz, angol, holland legendák szerint Mária gyermeke szoptatásánál egy csepp tejét egy tövisre csöppentette. Azóta e növénynek a levelein fehér foltok vannak, ezért hívják *máriatövisnek*, *máriabogácsnak*. Ez a *Silybum marianum*, népiesen *Boldogasszony teje*, *tövis*, *tenyere*, amelynek különféle változatait tarkatövis, fehér kertilapu, tarkabogács, ezüstbogács néven is szokás emlegetni. Egy méternél magasabbra növe kerti virág. Levele nagy, bodros, világoszöld, fénylő és tejfehérségű erezzel márványozott, tövises, virága bíborszínű.⁹¹

„Ide vonatkozik még a Boldogasszony teje is, mely gyógyít, de amelyet alább Mária tejének is hallunk mondani...”⁹² A *samárbogács* (*Onopordum acanthium*) népi neve *Szűz Mária teje*. A magyar hagyomány szerint a fehér foltok akkor keletkeztek, amikor a Szent Család Egyiptomba menekülése közben kicsöppent a Szűzanya teje.⁹³

⁹⁰ HETÉNY 364.

⁹¹ SZIMONIDÉSZ 341. Freyja az északi germán mitológia egyik istennője. Lásd: *Germán, kelta regék és mondák* (Budapest 1965) 24–26, 32, 43–44, 53, 277.

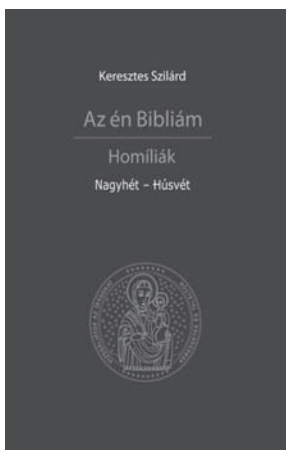
⁹² KÁLMÁNY Lajos, *Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya*, in *Az ősi magyar hitvilág. Válogatás a magyar mitológiával foglalkozó XVIII–XIX. századi művekből* (szerk. Diószegi Vilmos; Budapest 1971) 329.

⁹³ KOLTAY Erika, *Boldogasszony virágai*, in *Boldogasszony. Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában* (szerk. Barna Gábor; Szeged 2001) 323.

Keresztes Szilárd

AZ ÉN BIBLIÁM

HOMÍLIÁK. NAGYHÉT-HÚSVÉT

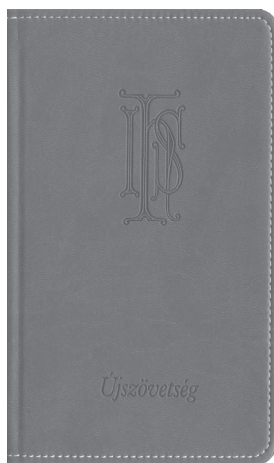
A Jézus bevonulása és Tamás apostol hitvallása között eltelt két hét az üdvösségtörténet legsűrűbb eseménysorozata, mindannak az összefoglalása és megkoronázása, amit Isten tett az ember üdvösségéért. A Bibliában minden részlet Jézusra, elsősorban halálára és feltámadására mutat.

Félelem és reménykedés, gyávaság és hősködés vette körül a húsvéti misztériumot Jézus mellett is; sokan hosszú vívódás és megalázódás árán hitték el, hogy feltámadt. Ezt a belső küzdelmet és a Jézusból minden helyzetben áradó erőt és méltóságot szeretném az olvasóhoz közelebb vinni a kötetben.

380 oldal, keménytáblás. Ára: 2850 Ft

ÚJSZÖVETSÉG

A Szent István Társulat Biblia-családjának legújabb kiadású Újszövetsége, varrott, bőrhatású kötésben. A lábjegyzetek és a függelékanyag nemcsak korszerűbb, de rövidebb és áttekinthetőbb is lett. A név- és tárgymutató azonban a legátfogóbb, amely az Újszövetségi Szentírás magyar kiadásához az utóbbi időben megjelent. „A mindennapi használat praktikus és tetszetős segédeszközeként vehetjük kezünkbe az Újszövetségnek ezt a kiadását. Őszintén reméljük, hogy különösen is kedvelt olvasmánya lesz az ifjúságnak és mindazoknak, akik az oktatásban teljesítenek szolgálatot. Segítse elő ez a könyv is, hogy az Isten szava mindinkább eljusson az emberek szívéhez.” *Erdő Péter bíboros ajánlásából*

684 oldal, bőrhatású kötésben. Ára: 2600 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda • 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974 • www.szitkonyvek.hu

◆◆◆ BIRÓ AURÉL – SEREMETYEFF-PAPP JÁNOS

Budapesti templomokban, közgyűjteményekben őrzött Szűz Mária-ábrázolású templomi zászlók VI.

A Kispest-Pestszenterzsébet Espereskerület zászlói

99. 2000 körül készült a kispesti Nagyboldogasszony templom, Mária Kongregáció, egyszínű fehér, egyoldalas, téglalap alakú se-lyemzászlaja, amelynek mérete 104×58 cm (99. KÉP). Középen aranyszínű téglalap ke-
retben gobelin, benne a Szűzanya a kised Jézussal.¹ Mária ölében fehér lepelben a gyermek Jézus. Fejük körül glória és szálló galambok. Mária fején kék fátyol, köpenye kék alapon virágokkal – Máriára utaló rózsaszálakkal – díszített, ruhája fehér. Az ábrázolás felett négy sorban arany nyomással készült felirat: *KISPESTI NAGYBOLDOGASSZONYTEPLOMMÁRIAKONGREGÁCIÓ*. A zászlón alul arany fémrojt. A zászlócsúcs sárgaréz füles latin kereszt. A kereszttrúd 63 cm, két végén sárgaréz záróelem. A kereszttrúd tetején díszes sárgaréz akasztóelem (nagyméretű indákból kialakított, két végén kereszttel díszített), amely sárgaréz csavarral és szárnyas anyával lett a kereszttrúddhoz erősítve.²

99. KÉP

¹ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

² Saját felmérés 2005.

100A. KÉP

100B. KÉP

100. Az 1930-as években készült a Kispest-Wekerletelep – Szent József-templom sárga, hullámokban végződő selyemzászlaja, amelyet úrnapi körmenetkor használnak (az oltár mellett található). A zászló mérete 81×143 cm. A zászlólap növényi kötegel, keresztirányba futó mintájú. Az előlapon, középen, mandorla keretben, olaj-vászonképen, zöld belsejű barna köpenyben és kék ruhában Szent József áll felhőkön. Feje körül glória, baljában, fehér lepelben a gyermek Jézus, akinek a fejét glória övezi. József jobbában liliom. Az égből fénysugár hullik rájuk. Az ábrázolás felett (két sorban), illetve alatt zöld himzett felirat: *MUNKÁS SZENT JÓZSEF PLÉBÁNIA* és *WEKERLE TELEP* (100A. KÉP). A hátlapon, középen, mandorla keretben, olaj-vászonképen, a fel-

³ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

101A. KÉP

101B. KÉP

hőkön és éggömbön álló, (a szájában almát tartó) kígyóra taposó, kezeivel kegyelmet árasztó Szepplőtelen Szűz, a Csodásérmű Mária,³ fején korona, felette 12 csillag. Mária kék köpenyben és fehér ruhában, széttárt kezeivel kegyelmet áraszt. Az égből fénysugár hullik Máriára. Az ábrázolás alatt zöld hímzett felirat: *WEKERLE TELEP* (100B. KÉP). A zászló szélein aranszínű szegély, alul aranszínű fémrojt, alul 3 aranszínű fémbojt. A zászlócsúcs sárgaréz liliomban végződő latin kereszt. A kereszttrúd 90 cm, két végén záróelem. A kereszttrúd tetején díszes sárgaréz akasztóelem (középen imára kulcsolt kezű angyal), amely sárgaréz csavarral és szárnyas anyával lett a kereszttrúddhoz erősítve. A fehér farúd 3 m.⁴

101. XIX–XX. század fordulóján készült a Kispest-Wekerletelep – Szent József-templom vajszínű, hármass (csúcsban rövidített) fanon selyemzászlaja (használaton kívül), amelynek mérete 72×122 cm. Az előlapon, középen, aranszegélyes körkeretben, selyemre festett képen, a Szűzanya a kised

⁴ Saját felmérés 2005.

102A. KÉP

102B. KÉP

Jézussal,⁵ Mária feje körül glória, fején kék fátyol, ölében, vörös párnán, fehér ruhában a gyermek Jézus. Mária két kézzel öleli magához gyermekét. Jézus feje körül glória, Jézus jobbjaival áldást oszt. Mária kék köpenyben és vörös ruhában. Az ábrázolás alatt 2 hímzett lilomszál, felette félkör alakban aranszínű hímzett felirat: *SZENTÁLDÁSÁT ADJA REÁNK KISDEDÉVEL SZÜZ ANYÁNK* (101A. KÉP). A hátapon, középen aranszegélyes ovális keretben, selyemre festett képen, fehér köpenyben és vörös ruhában a könnyező Szent Teréz, fején sötét fátyol, feje körül glória, kezében feszület és rózsza. Az ábrázolás alatt 2 hímzett rózsaszál, míg felül félkör alakban aranszínű hímzett felirat: *KIS SZENT TERÉZ KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK* (101B. KÉP). A zászlón felül 5 fémkarika, 3 szélén textilrojt, alul 2 textilbojt.⁶

102. A XIX–XX. század fordulóján készült a Kispest-Wekerletelep – Szent József-templom fehér, hímzett (használaton kívüli) selyemzászlaja, amelynek

⁵ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

mérete 76×138 cm. A zászló két-két lekerekített, középen csúcsosabb ívben végződik. A zászlólapon geometrikus mintázatban egyenlőszárú görög kereszt látható, melyeknek közepét kettős rombusz díszíti. Az előlapon, felül a bújtatón *Mária* monogram. Középen Szentségtartó, benne *IHS*, tetején füles latin kereszt. Az ábrázolás felett, illetve alatt ívben arany színű felirat: *O ISTENI TITKOS* és *MÉLY SZENTSÉG*. A zászlólap szélén hullámos indán futó szőlőlevelek, szőlőfürtök és búzakalászkod (102A. KÉP). A hátlapon, felül, a bújtatón *Mária* monogram. Középen felhőkön trónoló Magyarok Nagyasszonya, lába holdsarlón, fején fehér fátyol, Szent Korona, feje körül glória. Jobbjában jogar, ölében, fehér ágyékkötőben a gyermek Jézus, akit a baljával magához ölel. Mária köpenye kék, ruhája vajszerű. Jézus feje körül glória, jobbjában az éggömb tetején kereszttel, bal mutatóját ég felé emeli. Az ábrázolás felett, illetve alatt ívben arany színű felirat: *SZŰZ MÁRIA* és *HAZÁNK REMÉNYE*. A zászlólap szélén hullámos indán futó rózsavirágok, rózsabimbók és levelek (102B. KÉP). A zászló szélein és a bújtató mindkét oldalán arany fémrojt. A zászlócsúcs liliomban végződő sárgaréz kereszt. A kereszttrúd 85 cm, amelynek két szélén hiányos sárgaréz záróelem. A kereszttrúd tetején díszes sárgaréz akasztóelem (levéldíszes, áttört), amely sárgaréz csavarral és szárnyas anyával lett a kereszttrúddhoz erősítve.⁷

103. A XIX–XX. század fordulóján készült a Kispest-Wekerletelep – Szent József-templom zöld selyemzászlaja (használaton kívül), amelynek mérete 76×116 cm. A zászló alul téglalapban végződő hármastűs fanon. A zászlólapot korábban felcserélték. A zászlólapot négyes ívvel határolt mezőben kereszt alakba rendezett stilizált virágok és növények díszítik. Az előlapon, középen, aranszegélyes téglalap keretben, olaj-vászonképen, kék háttérrel a felhőkön trónoló, fénysugarakkal övezett Magyarok Nagyasszonya, lába holdsarlón, fején fehér fátyol, korona és feje körül glória. Jobbjában a Szent Korona, alatta a magyar kiscímertábla. Ölében, fehér lepelben a gyermek Jézus, akit baljával magához ölel. Mária baljában jogar, köpenye rózsaszín, ruhája fehér. Jézus feje körül glória (binnen a keleti hagyományokat tükröző kereszt alakzat), kezével áldóan a Szent Kereszt felé nyúl. A holdsarlón egy angyal ül, aki megcsókolja Mária lábát (103A. KÉP). A hátlapon, középen, aranszegélyes téglalap keretben, olaj-vászonképen a rózsaszín köpenyben térdelő Szűz Mária, feje körül glória. Előtte barna köpenyben és zöld ruhában a tekeretsből (Mária szüzességére utaló latin szövegrészlet) tanító Szent Anna (Mária neveltetése), feje körül

⁶ Saját felmérés 2006.

⁷ Saját felmérés 2006.

103A. KÉP

103B. KÉP

glória. A háttérben kietlen táj (103B. KÉP). A zászló szélein és a bújtató mindkét oldalán aranszínű fémrojt. A zászlócsúcs liliomban végződő sárgaréz kereszt. A kereszttrúd 82 cm, amelynek két szélén sárgaréz záróelem. A kereszttrúd tetjén, könnyen áttört növényi ornamentális díszítésű sárgaréz akasztóelem, amely sárgaréz csavarral és szárnyas anyával lett a kereszttrúdhoz erősítve.⁸ A Magyarok Nagyasszonya ábrázolás megegyezik a VII. kerületi Rózsák terei görög katolikus templom oltárképével, amelyet 1933-ban Roskovics Ignác készített. A Magyarok Nagyasszonya a templom kegyurának kívánságára abban az ábrázolásban lett megfestve, ahogy annak az emlékkönyvnek a borítóján látható, amelyet a magyar görög katolikusok 1900-ban tartott zarándokútjuk alkalmával XIII. Leó pápának ajándékoztak.⁹

⁸ Saját felmérés 2006.

⁹ <http://rozsaktere.emecclesia.hu/index.php?hely=2>, 2011. május 30.

104A. KÉP

104B. KÉP

104. A XX. század elején készült a Kispeszt-Wekerletelep – Szent József-templom Rózsafüzér Társulatának fehér moaré¹⁰ selyemzászlaja (használaton kívül), amelynek mérete 74×122 cm. A zászló alul téglalapban végződő hármashalmú fánál. Az előlapon, középen, aranszegélyes téglalap keretben, feltehetően színes papírra nyomott képen tengerpart szélén térdelő Szent Domonkos. Feje körül glória, kezeivel rózsafüzért tart, szerzetesi öltözkben. Az ábrázolás felett, illetve alatt aranszínű hímzett felirat: *Wekerle-telepi* és *Rózsafüzér Társulad* (104A. KÉP). A hátlapon, középen, aranszegélyes téglalap keretben, feltehetően

104C. KÉP

¹⁰ Változatos fényhatású, hullámos mintázatú selyemszövet.

színes papírra nyomott képen a felhők között íves trónszéken ülő Rózsafüzér Királynéja (104C. KÉP). A trón szélén egy-egy liliomcsokor. Mária feje felett csillag, korona, dicsfény, fején kék fátyol, ölében, fehér ruhában a gyermek Jézus, akit jobbával magához ölel. Mária kék köpenyt és rózsaszín ruhát visel, baljában rózsafüzért tart. Jézus jobbában rózsafüzér, feje felett csillag és korona. Mária és a gyermek Jézus felett 12 csillag. Az ábrázolás felett, illetve alatt aranszínű hímzett felirat: *Rózsafüzér Királynője és könyörögj érettünk!* (104B. KÉP). A zászló szélein és a bújtató mindkét oldalán aranszínű textilrojt, míg felülről lelóg 2 aranszínű textilbojt. A keresztrúd 88 cm, a két végén sárgaréz záróelem.¹¹

105. 2006 körül készült a Pestszenterzsébet-Pacsirtatelep – Magyarok Nagyasszonya-templom sekrestyéjében található egyoldalas, világoskék, téglalap alakú, festett vagy nyomott vászonzászló, amelynek mérete 71×105 cm. A zászlón Mária (Szeplőtelen Szíve) alakja. Fején fehér fátyol, feje körül glória, jobbával fénysugarakat árasztó, rózsakoszorúval övezett, lángoló szívére mutat, baljával áldást oszt. Köpenye kék, ruhája vörös. A zászló adományként került a templomba, Úrnapkor és Feltámadáskor használják¹² (105. KÉP)

105. KÉP

106. A XX. század első felében, a két világháború között készült a Pestszenterzsébet-Szabótelep – Jézus Szíve-templom csontszíni, téglalap alakú, hímzett selyemzászlaja, amelynek mérete 154×114 cm. A zászló anyaga rózsacsokor mintájú. Az előlapon, középen a felhőkön ülő, fénysugarakkal övezett Magyarok Nagyasszonya, lába alatt holdsarló. Mária fején fehér fátyol és korona, feje körül glória, ölében fehér ágyékkötőben a gyermek Jézus, akit baljával magához ölel. Mária jobbában a Szent Korona, baljában jogar, köpenye kék, ruhája rózsaszín. Mária lábánál a magyar kiscímer, amely egy vonalban helyezkedik

¹¹ Saját felmérés 2006.

¹² Saját felmérés 2011. április 5.

106A. KÉP

106B. KÉP

el a felette lévő Szent Koronával. Jézus feje körül glória, kezével megáldja a Szent Koronát. A holdsarlón egy angyal ül, aki Mária lábát csókolja. Az ábrázolás alatt masnival átkötött liliomok. Az ábrázolás felett, illetve alatt íves felirat ezüstsínű fémszállal domborúan hímezve (az alátét-papír több helyen eltört): *MAGYAROK NAGYASSZONYA* és *KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK!* (106A. KÉP). A hátlapon középen, átlós kompozícióban Szent Ágnes álló alakja, fején rózsakoszorú, feje körül glória, jobbában liliom, balján bárányt tart, köpenye rózsaszín, ruhája világoskék. Az ábrázolás alatt liliom. Az ábrázolás bal oldalától induló felfelé haladó felirat az előlapéhoz hasonló módon hímezve: *SZÜZEK KISÉRIK A BÁRÁNYT, AKÁRHOVÁ MEGYEN.* Középen az alakok tüfesteses technikával, a glóriák lefektetett és levarrott fémszállal készültek. A feliratok két részre osztva keretelik az ábrázolásokat, alul ezüstsínű fémszállal hímett liliomok, a sarkokban stilizált szegfűk (106B. KÉP). A zászlólap három oldalát arany fémrojt szegélyezi, két végén arany fémbajt, felül hét fémkarika.¹³

¹³ A felmérés 2002-ben készült. A szöveg és a képek az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ közlése. 2014. augusztus 28. Külön köszönet dr. Erdő Péter bíboros, érsek, prímásnak és Broczky Istvánnak.

A Pestszentlőrinc-Soroksári Espereskerület zászlói

107. 2000 körül készült a Pestszentimre – Szent Imre-templom (elöl, a főhajó jobb oldalán található) egyszínű fehér, hímzett műselyem zászlaja, amely a hívek adományából készült el. A zászló mérete 64×82 cm. A zászló lekerekített hármas fanon. Az előlapon, középen az éggömbön álló Szeplőtelen Szűz, a Csodásérmű Mária,¹⁴ fején fehér fátyol, feje körül üveggel díszített 12 csillag (Jel 12,1), széttárt kezeivel kegyelmet áraszt. Köpenye sárga belsejű kék, ruhája fehér színű (107A. KÉP). A hátlapon, középen *MÁRIA* monogram koronával (üveggel díszített). Az ábrázolás felett, illetve alatt ívben aranszínű felirat: *Szűz Mária Egek Gyöngye és Add Áldásod Híveidre* (107B. KÉP). A zászló

107A. KÉP

107B. KÉP

¹⁴ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

¹⁵ Saját felmérés 2006.

három szabad szélén aranszínű fémcsíkkal. A fém, váza alakú zászlócsúcstetejét vörös tulipán díszíti. A fa keresztrúd 81 cm, amelynek két szélén sárgaréz záróelem. A keresztrúd tetején áttört növényi ornamentikával díszített sárgaréz akasztóelem, amely sárgaréz csavarral és szárnyas anyával lett a keresztrúddal erősítve. Az akasztóelem és a záróelem egy korábbi zászlóé lehetett. A fehér farúd 255 cm. A zászlót körmenetkor és zárómenetkor használták.¹⁵

108. Valószínűleg eltűnt a pestszentlőrinci Mária Szeplőtelen Szíve-templom Magyarok Nagyasszonyáról nevezett Árpád-házi Boldog Margit Kongregáció asszonycsoportjának 1929-ben készült, hófehér selyemzászlaja. Az előlapon tüfestéssel készített rózsák között a Magyarok Nagyasszonya gobelinkép, *Patrona Hungariae* felirattal. Hátlapján Árpád-házi Boldog Margit gobelinképe, alatta fehér liliomok tüfestéssel, felette *Árpádházi b. Margit Kongregáció* felirat. A fehér rúd csúcán a Szeplőtelen Fogantatás kicsiny szobra áll. A hosszú fehér zászlószalag első ágán a zászlóanya, pécsi Péchy Kálmánné neve és a szentelés dátuma (1929) olvasható, a másik ágban a jelszó: *Nagyasszonyunk szeress, vezess!* A zászlót 1929-ben szentelték fel, a gobelinképeket Péchy Kálmánné, míg a zászlót a Jó Pásztor Intézet apácai hímezték. A zászlót a Magyarok Nagyasszonyáról nevezett és Árpád-házi Boldog Margit pártfogása alatt működő leánykongregációval közösen használták.¹⁶

109. 1936-ban készült a pestszentlőrinci Mária Szeplőtelen Szíve-templom Rózsafüzér Társulatának vajsínű, hímezett selyemzászlaja (használaton kívül), amely a hívek adományából készült. A zászló mérete 89×122 cm. A zászló lekerekített hármastestű. Az előlapon, felül, a bújtatón kanyargó indás növényi díszítések között egyenlőszárú kereszt. Középen aranszínű szegéllyel, ovális keretben, gobelin, benne világosbarna háttérrel, rózsaszín köpenyben a gyermek Jézus, feje körül dicsfény, jobbjával megáldja az előtte térdelő Szent Józsefet. Szent József feje körül glória, kezeit imára kulcsolja, köpenye kék, ruhája fehér. Az ábrázolás felett, illetve alatt ívben aranszínű felirat: *PESTSZENTLŐRINCI* és *RÓZSAFÜZÉR TÁRSULAT* valamint évszám: 1936. A zászló két szélén egy-egy dús virágú liliomszál (109A. KÉP). A hátlapon, felül, a bújtatón kanyargó indás növényi díszítések között egyenlőszárú kereszt. Középen, ovális keretben, aranszínű szegéllyel gobelinkép. Benne világoskék háttérrel Rózsafüzér Királynéja, fején fehér fátyol, korona, felette hat csillag,

¹⁶ KUBINYI Vilmos, *A Pestszentlőrinci Római Katolikus Egyházközség története 1935-ig* (az Egyháztanács kiadása, Budapest 1935) 117-120.

109A. KÉP

109B. KÉP

köpenye rózsaszín, ruhája kék színű. Jobbjában rózsafüzér, ölében, fehér lepelben a gyermek Jézus, akit baljával magához ölel. Jézus feje körül dicsfény, baljában rózsafüzér. Az ábrázolás felett, illetve alatt ívben aranszínű felirat: *ROZSAFÜZÉR KIRÁLYNÉJA* és *KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK*. A zászlón alul két dús virágú rózsaszál (109B. KÉP). A zászló szélein és a bújtató mindkét oldalán aranszínű fémrojt, a zászló két szélén hosszú zsinóron egy-egy fémbojt függ, alul 2 aranszínű fémbojt, felül 9 fémkarika.¹⁷

110. 1938-ban készült a hívek adományaiból a pestszentlőrinci Mária Szepőtelen Szíve-templom Szívárdá Gyermekszövetségének egyszínű világossárga, hímzett selyemzászlaja (használaton kívül), amelynek mérete 77×92 cm. A zászló két szélén fél ívben, közepén teljes ívben végződő fanon. Az előlapon, felül, a bújtató hullámos indán szőlőlevél, szőlőfürt, közepén két egymásra helyezett búzaszál. Középen az Oltáriszentség, benne *IHS* felirat, és fehér ágyékkötőben a széttárt kezű gyermek Jézus, feje felett glória (benne keleti hatásokat mutató kereszt). Körülötte imádkozó fiatalok, illetve két égő gyertya és két cserepes virág. Az ábrázolás felett, illetve alatt ívben aranszínű felirat: *MINDENT ÉRTED JÉZUSOM*. és *SZÍVGÁRDÁK GYERMEKSZÖVETSÉG*.

¹⁷ Saját felmérés 2006.

110A. KÉP

110B. KÉP

Alatta a fanonokon szőlőlevelek, szőlőfürtök és búzakalászek (110A. KÉP). A hátlapon, felül, a bújtatón hullámos indán rózsák és levelek, a bújtató alatt aranszínű felirat: *AZ 1937–38. EUCH. SZENTÉV ÉS SZT. ISTVÁN HALÁLA 900 ÉVES JUBILEUMÁRA*. Középen a Szűzanya a kised Jézussal a gyerekek körében.¹⁸ Mária fején kék fátyol, köpenye kék színű. Őlében, fehér lepelben a gyermek Jézus, feje körül flitterekből glória. Jézus Szíve fénysugarakat áraszt, tövissel koszorúzott, tetején kereszt. Körülöttük gyerekek és két rózsaszál. Az ábrázolás felett, illetve alatt ívben aranszínű felirat: *JÉZUS SZENTSÉGES SZÍVE* és *JÖJJÖN EL A TE ORSZÁGOD!* Alatta a fanonokon rózsaszálak (110B. KÉP). A zászló szélein és a bújtató mindkét oldalán aranszínű fémrojt, alul egy aranszínű fémbojt, míg a másik elveszett.¹⁹

111. A két világháború között készült a Pestszentlőrinc-Szemeretelep – Szent István-templom egyszínű ezüst, hímzett selyemzászlaja (hátról, a főhajóban, használaton kívül), amelynek mérete 85×130 cm. A zászló hármass hullámos vonalban végződik. Az előlapon, felül, a bújtatón egy-egy fémbojt. Ennek vonalában alul egy-egy fémbojt. Középen a felhőkön álló Mária (Szeplőtelen Szíve) vajsínű köpenyben, feje körül glória, fején fehér fátyol. Kezeivel a

¹⁸ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

¹⁹ Saját felmérés 2006.

111A. KÉP

111B. KÉP

fénysugarakat árasztó, tövissel koszorúzott, lángoló Szívére mutat. Mária mellett kétoldalt egy-egy tölgyfaág. Az ábrázolás alatt ívben barna felirat: *AVE MÁRIA* (111A. KÉP). A hátlapon, középen, tövikoszorúban Jézus Szentséges Szíve felül lánggal és kereszttel és Mária Szeplőtelen Szíve lánggal. Jézus Szíve vérzik. Az ábrázolás felett, illetve alatt ívben barna felirat: *ENGESZTELES* és *MÚVE* (111B. KÉP). A zászlón alul és felül a bűjtató mindkét oldalán kifakult fémrojt. A keresztrúd 102 cm, amelynek két szélén sárgaréz záróelem.²⁰

112. 1925-ben készült a Soroksári Gazdakör zöld, hímzett, téglalap alakú se-lyemzászlaja, amely a soroksári Nagyboldogasszony-nagytemplom főhajójában található. Mérete 109×156 cm. A zászlólap gránátalmára utaló ornamentikával díszített. Az előlapon, középen a felhőkön trónoló, fénysugarakat árasztó Magyarok Nagyasszonya, lába alatt holdsarló, fején fehér fátyol, korona, feje körül glória. Jobbjában a Szent Korona, baljában a jogar, ölében, fehér ágyékkötőben a gyermek Jézus, akit baljával magához ölel. Mária köpenye kék,

²⁰ Saját felmérés 2006.

112A. KÉP

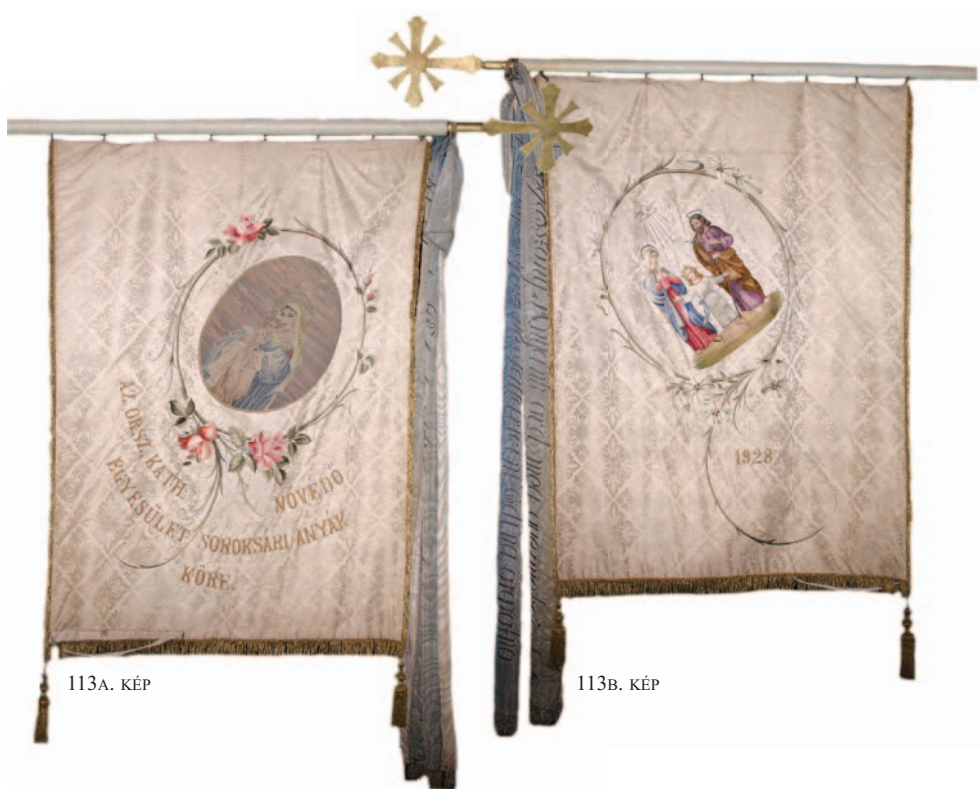
112B. KÉP

ruhája vörös. Jézus feje körül dicsfény, kezeivel megáldja a Szent Koronát. Mária lábánál a magyar kiscímer, míg a holdsarlón egy angyal ül, aki megcsókolja Mária lábát. Az ábrázolás felett, illetve alatt ívben aranszínű felirat: *HAZÁNK NAGYPATRÓNÁJA* és *LÉGY OLTALMAZÓNK!* Az ábrázolást két összekötött aranszínű szőlővessző, szőlőfürtök, levél és búza veszi körbe (112A. KÉP). A hátlapon, középen egy imádkozó férfi kék köpenyben és barna nadrágban. Az ábrázolást két összekötött szőlő és búzaszál (az előlapéval megegyező) veszi körbe. Az ábrázolás felett ívben aranszínű felirat: *GAZDAKÖR SOROKSÁR*, alatta évszám: 1925 (112B. KÉP). A zászló három szabad szélén aranszínű fémrojt, alul 2 aranszínű bojt, felül 9 fémkarika, amely a zászlólapot a rúdra erősíti. A zászlócsúcs liliomban végződő sárgaréz latin kereszt. A zöld farúd 342 cm. A zöld-sárga zászlószalagon aranszínű felirat: *SOROKSÁRI GAZDAKÖR*. A zászlót körmenetkor használják.²¹ A Magyarok Nagyasszonya ábrázolás megegyezik a VII. kerületi Rózsák terei görög katolikus templom oltárképével, amelyet 1933-ban Roskovics Ignác készített.

²¹ Saját felmérés 2006.

A Magyarok Nagyasszonya a templom kegyurának kívánságára abban az ábrázolásban lett megfestve, ahogy annak az emlékkönyvnek a borítóján látható, amelyet a magyar görög katolikusok 1900-ban tartott zarándokútjuk alkalmával XIII. Leó pápának ajándékoztak.²²

113. 1928-ban készült az Országos Katolikus Növédő Egyesület Soroksári Anyák Köre fehér, hímzett, téglalap alakú selyemzászlaja, amely a soroksári Nagyboldogasszony-nagytemplom főhajójában található. Mérete 104×138 cm. A zászlólap kereszt alakban rendezett stilizált növényi díszítésű. Az előlapon, középen gobelinen a Szűzanya a kised Jézussal,²³ Mária fején fehér és világoszöld fátyol, feje körül glória, kezeiben, fehér lepelben a gyermek Jézus. Mária kék köpenyben, Jézus feje körül glória. Az ábrázolás körül rózsavessző fut, melyek hegye a zászlólapon lévő feliratok közé fut be. Az ábrázolás alatt

²² <http://rozsaktere.emecclesia.hu/index.php?hely=2>, 2011. május 30.

²³ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdy Zoltán írta le.

három sorban aranszínű, íves felirat: *AZ ORSZ. KATH. NŐVÉDŐ EGYESÜLET SOROXSÁRI ANYÁK KÖRE* (113A. KÉP). A hátlapon, középen a Hazatérő Szent Család,²⁴ a bal oldalon Szűz Mária, fején fehér fátyol, feje körül glória, kezei a Szívén, köpenye kék, ruhája vörös. Középen, fehér lepelben a gyermek Jézus, feje körül glória (kereszt alakban áradó dicsfény), kezei széttárva. Jobb oldalon Szent József, feje körül glória, jobbájában vándorbot, baljában liliom, köpenye barna, ruhája lila színű. Felettük a Szentlélek és a Szentháromságot jelképező háromszög, amely a kegyelem fényét árasztja rájuk. Az ábrázolás körül a díszítés az előlapéval megegyezik. Az ábrázolás alatt évszám: 1928 (113B. KÉP). A zászló három szabad szélén aranszínű fémrojt, alul 2 aranszínű fémbajt, felül a zászlólapot 9 fémkarika és fémmerevítő erősíti a rúdra. A zászlócsúcs Krisztus-monogramra emlékeztető sárgaréz kereszt. A fehér farúd 373 cm. A fehér-kék színű selyem zászlószalag felirata: *Gróf Zichy Rafaelné Pallavicini Edina örgrófnő, Boldogasszony Anyánk óvd meg gyermekeinket.* A zászlót körmenetkor használják.²⁵

114. A két világháború között készült a soroksári Nagyboldogasszony-nagytemplom fehér, hímzett, téglalap alakú selyemzászlaja (a főhajóban), amelynek mérete 130×113 cm. A zászlólapot stilizált erdő és szarvasmotívum díszíti, amely ritka ábrázolás. A szarvas a keresztelésre várót, a hívőt jeleníti meg, de az ősi magyar hitvilágban is ismert szimbólum volt. Az előlap közepe üres, a zászlólap négy szélén stilizált növényi (tulipán) díszítés. A központi kép valószínűleg pénz hiányában nem készült el (114A. KÉP). A hátlapon, középen, barna szegélyes, ovális keretben gobelinképen a Liliomos Szent Szűz,²⁶

114A. KÉP

²⁴ Az ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

²⁵ Saját felmérés 2006.

²⁶ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

114B. KÉP

114C. KÉP

fején késsel árnyékolt fehér fátyol, feje körül glória. Köpenye késsel árnyékolt fehér színű, mellette nyíló liliomok. Az ábrázolást két egymásra félkörívben rendezett liliomszál díszíti. A négy sarokban virág- és indamotívumok (114B. KÉP). A zászló három szabad szélén arany színű fémrojt, felül 12 fémkarika és fémmerevítő, amely a zászlólapot a rúdra erősíti. A sárgaréz zászlócsúcs gyertyaláng alakú MARIA monogram és áttört kereszt (114C. KÉP). A fehér farúd 308 cm. A zászlót körmenetkor használják.²⁷

A Duna menti terület (Székesfehérvári Egyházmegye) zászlói

115. 1940-ben készült a Csepel-Királyerdő – Szűz Mária Szeplőtelen Szíve-templomban, a főhajó jobb oldalán található a Credo Egyesület vajszínű, hímzett, kétlapos, téglalap alakú selyemzászlaja, amelynek mérete 114×154 cm. Az előlapon, középen egy címer, felette szalagon nemzetiszínű CREDO (Hiszekegy) felirat. A címerpajzs körül félkörívben virág- és levélmotívumok.

²⁷ Saját felmérés 2006.

115A. KÉP

115B. KÉP

A címer felett, illetve alatt ívben aranszínű felirat: *CREDO EGYESÜLET* és *CSEPEL KIRÁLYERDŐ*, valamint évszám: 1940. A zászló két alsó sarkában dús virágok és levelek (115A. KÉP). A hátlapon, középen a felhőkkel övezett, éggömbön álló, kígyóra taposó (szájában alma) Szaplótelen Szűz, a Csodás-érmű Mária,²⁸ akinek feje körül 12 csillag (Jel 12,1). Széttárt kezeivel kegyelmet áraszt. Köpenye kék, ruhája fehér arany szegéllyel és övvel. Az ábrázolás felett, illetve alatt ívben aranszínű felirat: *CSODÁSÉRMŰ SZENT SZŰZ* és *KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK!* Alul a zászlódíszítés hasonló az előlapéhoz (115B. KÉP). A zászló három szabad szélén aranszínű fémrojt, alul 2 aranszínű fémbojt, felül 8 fémkarika, amely a zászlólapot a rúdra erősíti. A zászló a Credo Férfi Egyesületé volt. Pengővel fizettek a zászlószegekért. A zászlóanya Tarnai Alajoné közjegyző volt. A kommunizmus éveiben a lazaristák, majd 1950–1991 között Mezőberényben őrizték, ezután került a jelenlegi helyére. A zászlószalagok elvesztek. A zászlót körmenetkor használják. A fehér farúd 255 cm, tetején ezüstözött fémcsúcson füles latin kereszt. A rúdon több zászlószeg található.²⁹

²⁸ A Mária-ábrázolás típusát Szilárdfy Zoltán írta le.

²⁹ Saját felmérés 2006.

116. 1947 előtt készült a Csepel-Királyerdő – Szűz Mária Szeplőtelen Szíve-templom fehér, egyoldalas, függönyöknél alkalmazott gépi technikával készült zászlaja, amelynek mérete 74×135 cm. A zászló háromszögben végződő hármastűs fán. Középen Mária (Szeplőtelen Szíve) alakja, fején fátyol, feje körül glória. Széttárt kezeivel kegyelmet áraszt, Szeplőtelen Szívéből fénysugarak törnek elő. Mária két oldalán egy-egy stilizált rózsaszál. A zászlólap szélén rózsamotívumok futnak (116. KÉP). A zászló alján 3 selyembojt, szélén két sárga-fehér színű szalag lóg alá. A sárgaréz zászlócsúcs kereszttel ékesített gyertyaláng alakú. A zászlóhoz fehér farúd is tartozik. A zászlót a Piliscsabai Irgalmas Nővérek adták a templomnak. A szalag Ausztriából származik. Körme-
netkor használják.³⁰

116. KÉP

³⁰ Sajat felmérés 2006.

117. 1962-ben készült a Csepel-Királyerdő – Szűz Mária Szeplőtelen Szíve-templom egyszínű fehér textilzászlaja, amelynek mérete 66×120 cm. A zászló lekerekített hármás fanon. Az előlapon, középen, arany szegélyű téglalap formában, olaj-nyomott papíron Mária (Szeplőtelen Szíve). Mária fején fátyol, feje körül dicsfény. Jobbja a fénysugarakat árasztó, rózsakoszorúval övezett, lángoló Szeplőtelen Szívére mutat, baljával fátylát fogja. Köpenye sötét, ruhája vörös színű (117A. KÉP). A hátlapon, középen, arany szegélyű téglalap formában, olaj-nyomott papíron a Feltámadt Krisztus, feje körül glória, baljával a fénysugarakat árasztó, tövissel koszorúzott, lángoló és vérző Szentséges Szívére mutat, ezen a kezén a sebe látszik. Jobbját áldásra emeli, köpenye fehér, ruhája vörös (117B. KÉP). A zászló szélein és a bújató mindkét oldalán arany fémrojt. A zászlót körmenetkor használják.³¹

117A. KÉP

117B. KÉP

³¹ Saját felmérés 2006.

Csepel (Hajdúdorogi Görög Katolikus Egyházmegye) zászlaja

118. 2001-ben készült a csepeli görög katolikus Szentlélek-templom vörös, selyemzászlaja, amelynek mérete 75×116 cm. A zászló lekerekített négyes fanon. A zászlólapot kör alakban egyenlő szárú kereszt, mögötte álló helyzetben szőlőlevelek, köztük búzatermés díszíti. Az előlapon, középen arany-színű szegélyes, téglalap keretben, temperával festett vásznon a trónon ülő Istenszülő (az Istenanya dicsőítése a próféták által). Feje körül glória, ruhája szír-palesztin női viselet (császári bíbor maphóron), fején és vállain 3 csillag (ösi szíriai szüzességszimbólum). Mellette 12 próféta iratkeercsekkel, illetve egy-egy toronyszerű épület. Felül kék mezőben (az éggömb stilizált formában) a Szentlélek (118A. KÉP). A kép azt ábrázolja, hogy: „Ősidők óta tisztelnek téged, Istenszülő, a próféták”. Az Úrnő kegyesen meghajtja fejét a próféták felé.³² A hátlapon, középen arany szegélyes, téglalap keretben tem-

118A. KÉP

118B. KÉP

perával festett vásznon Jézus színeváltozása (ünnepe: augusztus 6.), amikor Jézus magával vitte Pétert, Jakabot és Jánost. Jézus feje körül glória, jobbra a Szívén, míg baljában irattekercs, köpenye aranyszínű (Márk Evangéliuma szerint ragyogó fehér; 118B. KÉP). Egyszerre megjelent Mózes két kőtáblával és Illés irattekercsével (Mk 9,2–9,12). Jézus isteni fényben mutatkozott meg a tanítványainak. A Szentháromság szimbolikája jelenik meg.³³ A zászló a hívek adományaiból készült. A zászló szélein és a bűjtató mindkét oldalán aranyszínű fémrojt. A zászlócsúcs sárgaréz kereszt, végein lándzsaszerűen kiszélesedő latin kereszt, középen és a száruk végein lekerekített görög kereszt alakú, áttört minta. A kereszt szárainak találkozásainál liliommotívumok jelennek meg. A kereszttrúd 82 cm, két szélén sárgaréz záróelem. A kereszttrúd tetején díszes sárgaréz akasztóelem (stilizált növényi indák között áttört kereszt), amely sárgaréz szárnyas csavarral és szárnyas anyával lett a kereszttrúddhoz erősítve. A farúd 330 cm.³⁴

A Szereteláng Mozgalom zászlaja

119. 2003-ban készült a Szeplőtelen Szív Alapítvány (Szereteláng Mozgalom) téglalap alakú lelkeségi mozgalmi műselyemzászlaja, amelynek mérete 122×62 cm. Az előlap egyszínű fehér, középen, arany szegélyes téglalap keretben, textilre festve Szűz Mária Szereteláng képe, melyet Erwin Schöppel német festőművész festett 1978-ban. Ez a kép lett a Szereteláng Mozgalom jelképe, s egyben a Szűzanya Szeretelángjának szimbolikus ábrázolási módja. Szűz Mária fején barna fátyol, feje körül dicsfény, balját a fénysugarakat árasztó, lángoló Szeplőtelen Szívére teszi. Köpenye zöld, ruhája kék színű. A háttérben csillagos ég. Az ábrázolás felett, illetve alatt aranyszínű hímzett felirat: *SZERETELÁNG* és *MOZGALOM* (119a. kép). A hátlap nemzetiszínű (mivel Magyarországról származik a Szereteláng magánkinyilatkoztatás). Középen, ovális keretben a Szereteláng-érem képe, benne a fénysugarakat árasztó, tövissel koszorúzott, lángoló és vérző Jézus Szentséges Szíve (tetején kereszt), valamint a fénysugarakat árasztó, rózsakoszorúval övezett, törrel átdöfött, lángoló és vérző Mária Szeplőtelen Szíve, felül a Szentlélek és kitárt kezekkel az Atyaisten, alul a földgömb. A kép közepe a Szentháromság egységét hirdeti. Az ábrázolás felett (vízszintes és íves sorban), illetve alatt

³² MUSEBRINK, Philomena, *Istenszülő-ikonok* (Örökségünk Kiadó, Nyíregyháza 1994) 61.

³³ POPOVA, Olga –SZMIRNOVA, Jengalina – CORTESI, Paola, *Az ikon* (2. kiad., Officina '96, Budapest 1998) 136.

³⁴ Saját felmérés 2006.

(íves és vízszintes sorban) aranszínű hímzett felirat: *SZŰZANYÁNK, MENTS MEG MINKET* és *SZEPLŐTELEN SZÍVED SZERETETLÁNGJA ÁLTAL!* (119B. KÉP). 1995-ben Mexikóban pályázatot hirdettek a Szeretetláng-érem megtervezésére és kivitelezésére. Ezt Maria-Luisa Morales festőnő nyerte. Az érem jelentését az 1996. április 1-jei Mária-jelenésben diktált szöveg alapján („Gyermekeim! Szeretném, ha érmet készítenének. Ezáltal még hatékonyabban biztosíthatom majd enyéim számára istenanyai oltalmamat és Szívem Szeretetlángját még bőségebben árasztom ki rájuk) értendő. A zászlón alul aranszínű fémrojt. A fa zászlócsúcs gyertyaláng lakú. A sárgaréz keresztrúd két szélén sárgaréz záróelem, valamint egy farúd a kiegészítő.³⁵

119A. KÉP

119B. KÉP

³⁵ KINDELMANN Károlyné, *Szeretetláng. Lelki napló* (SziT, Budapest 2010) alapján.

Ortodox zászlók

120. 2000 körül készült a pesti orosz ortodox Nagyboldogasszony-székesegyház díszes sárgaréz keretes, négyzet alakú zászlaja, amelynek mérete 30×30 cm. Az előlapon, színes papíron, Istenszülő a gyermek Jézussal. A kép háttérét kisméretű ismétlődő elemek díszítik, ami kiemeli a központi kép mondanivalóját. Az ábrázolás típusa Eleusza (Umilényije), vagyis a Meghatódott Istenanya.³⁶ Mária feje körül glória (benne stilizált ismétlődő növényi ornamentális díszítés), köpenye maphóron (császári bíborvörös, az Istenanya és a szentek köpenye), fején és vállán csillag (ösi szíriai szüzességszimbólum), jobbjával a gyermek Jézust fogja, aki átöleli Édesanyját. Mária baljával a Gyermek felé mutat. Jézus feje körül glória (benne kereszt), kék öves narancs-sárga lepelben (120a. kép). Ez a kép az anyát és isteni fiát szoros, de gyengéd ölelésben ábrázolja. A hagyomány szerint ebben a gesztusban azt a pillanatot örökítik meg, amikor az istengyermek felfedi anyjának a halál és a feltámadás misztériumát. Mária arcán, a fény és az árnyék ellentétében, szomorú és töprengő, megdöbbenéssel teli tekintetében ott tükröződik a fájdalom, a szeretet és az isteni akarat békés elfogadása.³⁷ Felül vörös betűs görög rövidítések: *ISTENSZÜLŐ, JÉZUS KRISZTUS, VLAGYIMIRI ISTENSZÜLŐ IKONJA*. A hátlapon az ószövetségi Szentháromság-ikon (Ter 18). Az ábrázolás

120A. KÉP

120B. KÉP

³⁶ MUSEBRINK 80-82.

³⁷ POPOVA – SZMIRNOVA – CORTESI 14.

formális, egyszerre lehet egyértelműen angelológiai (Ábrahám mindhárom látogatóját „angyalként” értelmezik), ugyanakkor krisztológiai is (a három angyal egyike bizonyos ismertetőjele által Krisztus tüposzával azonosítható). A három angyal jelképezi az Atyát, a Fiút (kehelyre mutat) és a Szentlelket. Az angyalok mellett Ábrahám és Sára látható (120B. KÉP). A kép három férfinak Ábrahámnál tett látogatásáról tudósít, a háttérben ház, fa és szikla.³⁸ A zászló származási helye Oroszország. A zászlólap nem textil, szélei aranyozott rézből készültek (három részből áll, az alsó részekből görög keresztiek függnek). A zászlócsúcs sárgaréz áttört mintájú Krisztus monogrammal. A sárgaréz rúd 3 méter.³⁹

121. A XIX. század végén készült a pesti szerb ortodox Szent György-tempлом vörös selyemzászlaja, amelynek mérete 55×84 cm. A zászló téglalapban végződő hármastűs. A zászlólap két motívumból épül fel. Az egyik rombusz alakban lilomokkal keretelt görög kereszt, a másik rombusz alakban görög keresztbe rendezett négy stilizált virág. Az előlapon, középen, aranszínű szegélyes téglalap keretben, olaj-vászonképen Jézus születése. Az ábrázolásban felül szerb felirat (magyarul: *KRISZTUS SZÜLETÉSE*). Alatta, középen

121A. KÉP

121B. KÉP

³⁸ BUNGE, Gabriel, *A Szentháromság-ikon* (Örökségünk Kiadó, Nyíregyháza 1994) 47-60.

³⁹ Saját felmérés 2005.

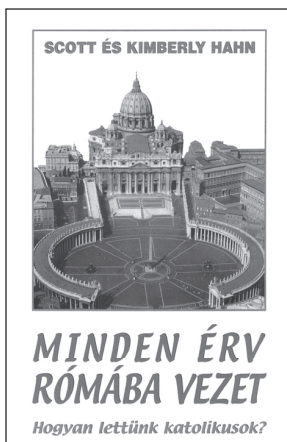
fehér pólóban, bölcsőben a gyermek Jézus, feje körül glória. A bölcső előtt összekulcsolt kézzel térdelő (adoráló) angyal. A bölcső mellett az Istenszülő, feje körül glória, köpenye kék, ruhája vörös színű, és az összekulcsolt kezű Szent József, akinek feje körül glória, köpenye barna, ruhája kék (121a. kép). A hátlapon, középen, aranyszínű szegélyes téglalap keretben, olaj-vászonképen Keresztelő Szent János, amint jobb kezével megkereszteli Jézus Krisztust a Jordán vizével (Mt 3,13–17; Mk 1, 9–11; Lk 3,21–22; Jn 1,29–34). János és Jézus feje körül glória, Jézus felett a fénysugarat árasztó Szentlélek. Jézus fehér ágyékkötőben, János kék köpenyben és vörös ruhában (vértanúság), mellettük egy angyal, kezében Jézus levett fehér leple. Az ábrázolásban felül a megkeresztelésre utaló szerb felirat (magyarul: *KRISZTUS ÖRÖMHÍRE*; 121b. kép). A zászló szélein és a bújtató mindkét oldalán aranyszínű fémrojt. A zászlócsúcs Krisztus monogramos, füles görög sárgaréz kereszt. A fa kereszttrúd 78 cm, amelynek két szélén aranyszínű sárgaréz záróelem. A kereszttrúd tetején ívekből álló sárgaréz akasztóelem. A festett fekete farúd 319 cm.⁴⁰

⁴⁰ Saját felmérés 2006.

Scott és Kimberly Hahn

MINDEN ÉRV RÓMÁBA VEZET

HOGYAN LETTÜNK KATOLIKUSOK?

Protestáns keresztényként a Hahn házaspár naponta találkozott azokkal a hittételekkel, melyek évszázadok óta a protestáns-katolikus szembenállás jellemzői. Ők azonban nem elégedtek meg a tanáraik és lelkészeik által adott magyarázatokkal. Szentírási és logikai érvek segítségével maguk keresték a választ olyan sokat vitatott kérdésekre, mint a Mária-tisztelet, a pápai tévedhetetlenség vagy a gyermekkereszttség.

Az igazság keresése során Scott és Kimberly Hahn útja a Katolikus Egyházba vezetett. Ebben a könyvben a megtérésük során fogant felismeréseiket gyűjtötték össze, hogy útkeresésük története fátkyaként szolgáljon azok számára, akik hozzájuk hasonlóan az igazi világságot és az üdvösséget keresik.

232 oldal, puhafedelel. Ára: 1800 Ft

A SZENVEDŐ EMBER ISTEN SZÍNE ELŐTT

VARIA THEOLOGICA SZOROZAT

A tanulmányok a szenvedéstől egzisztenciálisan érintett és döntés elé állított ember helyzetét és tapasztalatát vizsgálják teológiai szempontból. Annak az embernek a helyzetét és tapasztalatát, aki Isten színe előtt áll, aki azzal a hittel él, hogy egész élete „coram Deo” zajlik, hogy még szenvedései is Isten színe előtt átéltek szenvedések. Hogyan birkózik meg a szenvedés súlyos kérdésével a hívő ember? Milyen krízisbe juttathatja hitét a szenvedése, s hogyan állhat helyt e kiélezett helyzetben? A szenvedés helyzetében milyen választ és segítséget kap Istentől? Mi Isten végső válasza a szenvedésre? Ezek az alapvető kérdések adják meg a könyv vezérfonalát.

332 oldal, puhafedelel. Ára: 2700 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda • 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974

www.szitkonyvek.hu

◆◆◆ KÖZLEMÉNYEK

◆◆◆ TÖRÖK ZSOLTNÉ DOBÓ JUDIT

„...TISZTA LELKEM ISMERETI...”
– OTROKOCSI FORIS FERENC 1689-BEN KELT
AUTOGRÁF LEVELE ◆ FORRÁSKÖZLÉS

Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár állományának rekatalogizálása során több olyan, a könyv- és művelődéstörténet számára eddig ismeretlen kötet bukkant fel, amely egykor Otrokocsi Foris Ferenc tulajdonában volt. Ez részben igazolja Otrokocsi életrajzírója, Fallenbüchl Ferenc állítását,¹ aki szerint az egykor az esztergomi káptalan Nagyszombatban lévő levéltárát és könyvtárát is gondozó Otrokocsi könyvei halála után a káptalani könyvtárba kerültek. Könyvgyűjteményének bizonyos darabjai fellelhetők még a budapesti Egyetemi Könyvtár, a pannonhalmi Főapátsági Könyvtár és a szegedi egyetemi könyvtár állományában,² valamint az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtárában.

A feldolgozott könyvek egyikében, az Otrokocsi által 1677-ben Utrechtben vásárolt Szent Ágoston-kötetben³ lappangott Otrokocsi Kassán (1687-től 1690-ig volt itt lelkész), 1689-ben kelt autográf levele a szerző gyűrűs pecsétjével. A levél címzettje az akkor Zemplénben⁴ élő Munkácsi Borbély István.⁵

¹ FALLENBÜCHL Ferenc, *Otrokocsi Fóris Ferencz élete és irodalmi működése* (Buzárovics, Esztergom 1899) 47.

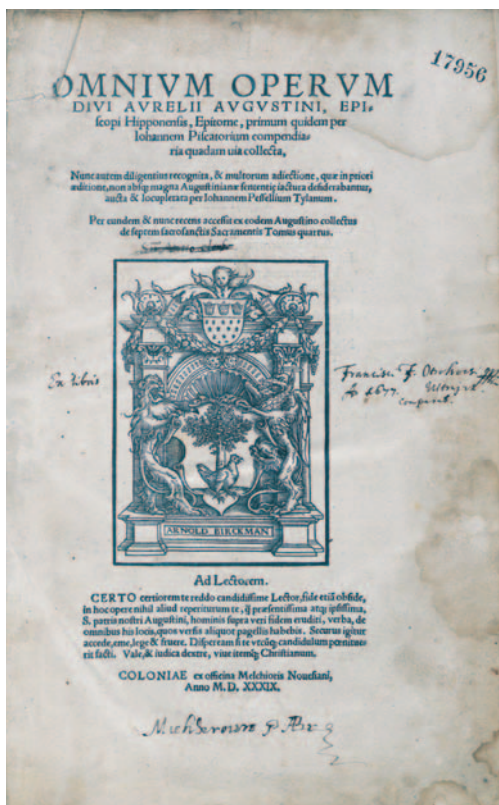
² KNAPP Éva, *Otrokocsi Foris Ferenc könyvtárának kötetei a budapesti Egyetemi Könyvtárban*, in *Magyar Könyvszemle* 129 (2013) 99–105.

³ A hordozó kötet adatai: AUGUSTINUS, Aurelius, *Omnium operum Divi Aurelii Augustini ... epitome ...* (M. Novesianus, Coloniae 1539) Rakt. jelz. 17956.

⁴ Zemplén (Zemplín), a vármegye névadó települése, mezőváros a Bodrog partján, Céke (Cejkov) mellett fekvő település.

⁵ Feltehetően a Zemplén vármegyében több településen is birtokkal rendelkező Borbély család tagja.

A tőle vásárolt keresztúri⁶ háza körüli bizonytalanság (bizonyos források szerint Porcsalmi Péter⁷ is tulajdonjoggal bírt) miatt kért Otrókocsi megerősítést a címzettől, amit meg is kapott. A Bodnár Mihálytól⁸ és Gyarmati Jánostól⁹ vett információkra, valamint a Görgei¹⁰ deáktól kapott hírekre hivatkozva fordul Borbély Istvánhoz a szerző.

AZ ŐRZŐKÖTET CÍMLAPJA

A levél szövegét betűhíven közöljük, megtartva az írók által használt kis- és nagybetűs írásmódot. Ezek megkülönböztetése, valamint a központosás jelölése néhol nehézséget jelentett, mivel a tinta sok helyen átüt a túoldalra. A rövidítések feloldása kurzív szedéssel történik, a bizonytalan olvasatokat szögletes zárójelben közöljük.

Itt szeretnék köszönetet mondani Szelestei Nagy László professzor úrnak a szövegközlésben nyújtott segítségéért, tanácsaiért.

⁶ A Zemplén vármegyei Bodrogkeresztúr.

⁷ Azonosítatlan személy.

⁸ Azonosítatlan személy.

⁹ Valószínű, hogy Gyarmati Jánosról, a kassai egyház gondnokáról van szó. Vö. Révész Kálmán, *Regeszták a kassai ev. ref. egyház levéltárából (1639–1749)*, in *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár* 5 (Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, Budapest 1906) 10.

¹⁰ Valószínű, hogy Görgei János kántorról van szó. Vö. *A kassai ref. egyh. gondnoka számadásai 1682–1688* (közli Révész Kálmán), in *Magyar Történelmi Tár* 17 (Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottság, Budapest 1894) 534.

[Címzés:]

Böcsülletes Munkácsi Borbely István Uramnak & Nékem ismeretlen jó akaró Uramnak ő Kegyelmének adassék böcsüllettel.

Ujhelyben,¹¹

avagy Czékén.¹²

Minden idvösséges jókkal szeresse Isten *Kegyelmedet*.

Ismeretlen jó akaró Borbely István Uram! nagy bizodalmasan kérem *Kegyelmedet*, tudositson *Kegyelmed* engemet volta-képpen, miként vitte véghez dolgát *Kegyelmeddel*, Néhai Porcsalmi Peter Uram, a' Kereszturi jóság felől, (mellyhez *Kegyelmednek*,” Bodnár Mihály után vérségrül jussa volt,) contentaltaé *Kegyelmedet* egészszén, és mikor contentalta, s-mennyit adott *Kegyelmednek* azért a' jóságert, es kik előtt adta. Annak felette, tudositson errül is *Kegyelmed*, ha vagyoné hirével *Kegyelmednek*, hogy a *Kegyelmed* nevével 230, (h. e. kétszáz harmincz) forintokig, örök levelet adtanak *Kereszturban*” Gyarmati János Notáriusságában meg holt Porcsalmi Peter Uramnak és akkori felesegenek, és maradekinak, a *Kegyelmed* Kereszturi részérul, anno 1687 die 25 Julii. Tudniilik a' mikor mar regen meg holt volt Porcsalmi Peter Uram. Még penig ehez oda vagyon téve, hogy minden forint után, a' meg vévő személylyek, adtanak egy egy itcze bort, (kelvén akkor a' bornak itczéje den 24.) melly bornak az árra tészen in summa flor. 55. den. 20. Ezen kivül a' levél váltságra adtanak volna Den. 80. Mint hogy illyen levelet látok hazamnál némelly levelek között, melly más levéllel lattatik igen ellenkezni, ez okáért tiszta lelkem ismereti, mellyel szolgálom az én Istenemet, nem engedi, hogy ez illy nagy dubiomot, csak úgy hadgyam, hanem jól végere akarok menni ez dolognak. Kérem azert iterató igen bizodalmasan *Kegyelmedet*, hogy ez dologrul, a' dolognak valósága szerint tudositson *Kegyelmed* engemet, ezen Tabellariusom által. Légyen az Ur *Kegyelmeddel* és *Kegyelmedéivel*. Dabam Cassoviae die 29. Novembris 1689.

Kegyelmednek ismeretlen, igaz jó akarója
Otrokocsi F. Ferencz mp.

[A gyűrűs pecsét mellett lévő megjegyzés szövege:]

Szoval az ember azt is mondotta Görgeinek (a Deaknak,) hogy a bornak az arrában, tudniilik az 230 forintokban semmit sem tud.

¹¹ Zemplén vármegye székhelye.

¹² Céke (Cejkov) Zemplén vármegye Sátoraljaújhelyi járásához tartozó település.

[Válasz a külföldi:]

En maszor Czeken; mostan Zemplént residealo M: Borbely Istvan recognoscalom per praesentes; hogy az mely B: Kereszturi Hazamat et szállóimet Tiszt: Otrokocsi Uramnak [hat] szaz [olasz] forintokon el adtam: Tiszt: Otrokocsi Uram engemet plenarió Contentalt, kirül eő kegyelmet quietalom.

Zemplént 1689

Idem qui supra [5.] 10bris

Borbely Istvan mp.

A levél digitalizált változata megtalálható az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár honlapján (www.bibliotheca.hu).

♦♦♦ HEGEDŰS ANDRÁS

ESZTERGOM RUBINTKÉNT RAGYOGÓ TEMPLOMA

A SZENT ADALBERT-SZÉKESEGYHÁZ TÖRTÉNETÉNEK

EGY ELFELEJTETT FORRÁSA

Az esztergomi Szent Adalbert-székesegyház a középkori Magyarország talán leggazdagabban díszített temploma, a hazai művészet kiemelkedő színvonalú alkotása volt. A rangban legelső magyar székesegyház azonban ma már csak szövegekben, ábrázolásokban és régészeti maradványokban létezik. Ezért minden információ nagy értékkel bír, amely a templomra vonatkozóan fennmaradt, legyen az írott forrás, vagy tárgyi emlék.

Így különösen is jelentős Nagy Lajos király 1369. október 28-án kiadott oklevele, amely fontos adatokkal gazdagítja a székesegyházra vonatkozó is-

¹ HORVÁTH István – H. KELEMEN Márta – TORMA István, *Komárom megye régészeti topográfiája. Esztergom és a dorogi járás* (Budapest 1979) 101–107.

² FEJÉR, Georgius, *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis IX/7* (Budae 1842) 281, nr. CLXXXIV.

³ TÖRÖK János, *Magyarország primása* (Pest 1859) 47, nr. XLIV.

⁴ Az oklevélre a *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* V. kötetének munkálatai során figyeltünk fel.

⁵ CRESCENS DEDEK, Ludovicus, *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* III (Strigonii 1924) XIX.

mereteinket. Jelentőségét növeli, hogy ez a forrás nem szerepel a templomra vonatkozóan nagy körültekintéssel összegyűjtött szakirodalomban.¹ Ugyanakkor mégsem beszélhetünk ismeretlen oklevélről, hiszen szövegét Fejér György 1842-ben már publikálta.² Fejér azonban csak az oklevél őrzési helyét, a Prímási Levéltárat jelölte meg hivatkozásként, pontos jelzetét nem. Feltételezhetően Fejér közlését vette át Török János: *Magyarország primása* című könyvében,³ mivel szövege szó szerint megegyezik Fejér átiratával, ő azonban már sem őrzési helyet, sem pontos levéltári jelzetet nem közölt.

Fejér után az eredeti oklevelet utoljára Dedek-Crescens Lajos kanonok látta, aki, folytatva Knauz Nándor kanonok művét, kiadta a *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* harmadik kötetét.⁴ Ennek bevezetőjében Dedek röviden említi az oklevelet a Fejér-féle átíratra hivatkozva.⁵ Ezt az említést ismerte Zolnay László, aki röviden idézte is a Szent Adalbert-székesegyház bemutatásakor.⁶ Mivel Zolnay a szöveget csak mint Nagy Lajos egyik oklevélét, dátum és hivatkozás nélkül idézi, úgy gondoljuk, hogy a Fejér-féle közlést nem látta. Így a XX. század második felére – a korai publikálás ellenére – az oklevél ismerete elhalványodott. Utoljára Blazovich László hivatkozott a szövegre, pontosabban annak Török-féle közlésére Telegdi Tamás esztergomi érsek életrajzában.⁷ Itt a szerzőt azonban csak az oklevél rendelkező része érdekelte, amelyben a király a főegyházmegyét addigi birtokaiban megerősítette, az oklevél elbeszélő részéről, amely az esztergomi egyház és székesegyházának költői igényű méltatása, említést sem tett.

Figyelmünket mi most erre a narrációra fordítjuk, amely a Szent Adalbert-székesegyházról értékes információkat közöl. Maga a szöveg igényes szerkesztésű, választékos stílusban írott irodalmi alkotás. Szóhasználat, terminológia kivételes műveltségű szerzőre utal.

A szöveg több helyen is az esztergomi érseki szék elsőségét hangsúlyozza, mondván: „amelyről királyságunk más egyházainak is példát kell venniük”.⁸ E kijelentés több, korábban kiadott oklevéllel is összecseng, így pl. III. András király 1290-ben ezt írja: „legszentebb anyánk, az esztergomi egyház, a Magyar Királyság többi egyházainak feje és tanítója”.⁹ Nagy Lajos utal az esztergomi érsekek királykoronázási jogára is: „a nevezett egyház különös kegyéből,

⁶ ZOLNAY László, *A középkori Esztergom* (Budapest 1983) 97.

⁷ BLAZOVICH László, *Telegdi III. Tamás*, in *Esztergomi érsekek 1001–2003* (szerk. Beke Margit; Budapest 2003) 183, 31. lábjegyzet.

⁸ „dicte ecclesie a qua cetera ecclesie regni nostri exemplum sumpmere debent speculativum”.

⁹ „sacrosanctam matrem nostram, Strigoniensem ecclesiam, ceterarum Ecclesiarum Regni Hungariae metropolim et magistram” Kiadva: KNAUZ, Ferdinandus, *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis II* (Strigonii 1882) nr. 265, 271.

amely által jelvényeinket áldással vesszük fel".¹⁰ A szöveg itt is Árpád-kori terminológiára vezethető vissza, hiszen Imre király 1198-ban az esztergomi érseki széket úgy említi, mint amely „*által Magyarország királya megkoronáztatik*".¹¹

Mindezen kiváltságok felsorolása közben Lajos király említést tesz a főegyházmegye székesegyházáról, mint az oklevél kiállításának kiváltó okáról: „*minden figyelmünket kegyesen a Szent Adalbert vértanú tiszteletére épült esztergomi érseki egyházra fordítottuk*".¹² Bámulattal említi meg a templom „*csodás művű szerkezet*”-ét (mirifici operis structura), amelyet szép metaforával is kifejez: „*királyságunk más egyházai közt rubintos fénnyel úgy ragyog, mint rózsza a liliomok közt*".¹³ Véleményünk szerint e mondat a templom vörös színét hangsúlyozza, amely rubintként tündöklök (prefulget rubinosa) a többi, fehér liliomhoz hasonlított templom között. A vörös színre az oklevél több helyen is utal, így a templomban minden nap bemutatott áldozatra vonatkozóan: „*rózsaszínű vérével vörösre festett*”,¹⁴ illetve a Szent Adalbert iránti tisztelet kifejezésekor: „*nagy reménnyel és odaadással, amit a kegyes Adalbert, a paradicsom hervadhatatlan rózsája iránt érzünk*".¹⁵

Zolnay László úgy értelmezi, hogy „a templom falait kívülről süttöi vörös márvány lapokkal díszítették”.¹⁶ Természetesen lehetséges, hogy külső burkolatként is használták a tardosi mészkövet,¹⁷ de tudjuk, hogy ez az anyag kültéren az időjárás viszonyok miatt fényét elveszti és viszonylag gyorsan megfakul. A szöveg viszont a „*prefulget*” szót használja, vagyis a ragyogást hangsúlyozza. Így inkább a tardosi vörös márvány beltéri díszítéshez történő felhasználását feltételezhetjük. Ezzel a kő fénye hosszú időn keresztül

¹⁰ „ex gracia speciali dicte ecclesie per quam nostra extolluntur feliciter insignia”.

¹¹ „rex Hungarie [...] coronatus per sedem Strigoniensem, in signum catolice fidei, decimam solvere deberent archiepiscopo Strigoniensi, a quo fidem baptizmatism et coronam receperunt”. Kiadva: KNAUZ, Ferdinandus, *Monumenta Ecclesie Strigoniensis I* (Strigonii 1874) nr. 139, 156.

¹² „ad unversorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod cum nos Spiritus Sancti gracia suggerente, que ad bonum suadet unumquemque intuitum nostre serenitatis in ecclesiam Strigoniensem metropolim sub honore beatissimi Adalberti martiris constructam pie convertissemus”.

¹³ „sicut rosa inter lilia inter ceteras ecclesias regni nostri prefulget rubinosa”.

¹⁴ „ sui sanguinis rosei cruore rubricavit”.

¹⁵ „ob spem potissime et devocionem nostram quam ad almificum Adalbertum inmarcessibilem rosam paradisi”.

¹⁶ ZOLNAY 97.

¹⁷ A Gerecsében bányászott kő közzettanilag mészkő, de kiváló megmunkálhatósága és fényezhetősége miatt márványnak nevezik. Gyakori, hogy a vörös márványt süttöinek titulálják, holott Süttön a világos, Tardoson pedig a vörös mészkövet bányásszák. A félreértéshez valószínűleg hozzájárult, hogy a Tardoson fejtett kötömböket lovaskocsikkal vitték le Süttöre, és ott faragták készre. – Motil László

megmarad, amelynek ékes bizonyítéka a Szent Adalbert-székesegyházhoz épített Bakócz-kápolna. Ezt a feltételezést erősíti Istvánffy Miklós tudósítása Esztergom 1543. évi ostromáról. Ekkor ugyanis az ágyúlövésektől „*a nagytemplom magas keleti bolthajtása, amelynek belső boltozata vörösmárványlapokkal volt burkolva, megingatva egyszerre összeomlott*”.¹⁸

Mindezen adatok kiegészítik és alátámasztják Lövei Pál korábbi véleményét,¹⁹ aki Széles György esztergomi kanonok 1761. évi leírása²⁰ alapján a Bakócz-kápolna és az esztergomi palotakápolna északi mellékkápolnája analógiájára a Szent Adalbert-székesegyház belső falának vörös mészkővel történt burkolását valószínűsítette.²¹

Fontos részlet továbbá, hogy az oklevél az építkezésről mint folyamatban lévő munkáról beszél: „[Adalbert] *akinek szent nevében, az esztergomi egyház csodás művű szerkezete megalapított és elhatározás szerint fel fog épülni*” (*in cuius nomine sanctissimo ipsa ecclesia Strigoniensis mirifici operis structura constructa fore dinoscitur et fundata*). Eddigi ismereteink szerint Telegdi Csanád (1330-1349) és Demeter (1378-1387) érsekek egyházkormányzata közötti időben jelentősebb építkezés nem volt a székesegyházon. Ez a mondat azonban mást sugall. Különösen úgy, hogy az oklevél rendelkező része jövedelmet biztosít, hiszen azon birtokokat, amelyek immár 32 éve az esztergomi egyház tulajdonában vannak, örökös birtokolásra a főegyházmegyének adja. Ezzel egy jelentős építkezés anyagi forrását is megteremti. Véleményünk szerint itt többről lehet szó, mint renoválásról. Előfordulhat esetleg, hogy Telegdi Csanád unokaöccse, Telegdi Tamás (1367-1375) az esztergomi érseki székben folytatta nagybátyja építkezéseit?

tardosi helytörténész szíves közlése. A vörös mészkő középkori felhasználásáról: LÖVEI Pál, *A tömött vörös mészkő – „vörös márvány” a középkori magyarországi művészetben*, in *Ars Hungarica* 20 (1992) 2/3–28.

¹⁸ ISTVÁNYFFY Miklós, *A magyarok történetéből* (ford. Juhász László, a szöveget válogatta, a bevezetést és a jegyzeteket írta Székely György; Budapest 1962) 186. Az eredeti forrásban: „templi maioris praealta Orientalis fornix, concamerati ac rubri marmoris tabellis incrustati operis, concussa et labefactata repente corrui”. ISTVÁNYFFY, Nicolaus, *Regni Hungarici historia* (Colonia Agrippina 1685) Liber XV, 172.

¹⁹ LÖVEI Pál, „*Virtus, es, marmor, scripta*”. *Vörös márvány és bronzbetű*, in *Maradandóság és változás. Művészettörténeti konferencia, Ráckeve 2000* (szerk. Bodnár Szilvia et al.; Budapest 2004) 53–71.

²⁰ Prímási Levéltár, Archivum Ecclesiasticum Vetus, nr. 1344., Kiadva: SZÉLESS György, *Az esztergomi Szent Adalbert székesegyház: Széless György 1761. évi leírása a Szent Adalbert székesegyház és a Szent István templom romjairól* (a latin szöveget átírta és ford. Waigand József és Romhányi Beatrix, a bevezetést és a jegyzeteket írta Marosi Ernő és Horváth István; Esztergom 1998).

²¹ Széless György leírásában említi a székesegyház falainak márványburkolatát, de színéről nem szól. SZÉLESS 95.

Az elmondottak alapján Nagy Lajos király 1369. október 28-án kiadott oklevelének javított, az eredetiel összevetett átiratát most annak reményében adjuk újra közre,²² hogy az bekerüljön a Szent Adalbert-székesegyházról szóló irodalomba, és tovább árnyalja erről a „csodás művű” templomról alkotott képünket.

OKMÁNYTÁR

1369. október 28., H.n.

I. Lajos király az esztergomi egyháznak azt a kiváltságot adja, hogy ha valamely birtoknak 32 évig állandó és békés birtokában van, továbbra is bírhatta azt, még ha birtokjogát oklevéllel bizonyítani nem is tudja.

Hártya, 620 x 470 + 57 mm. Ünnepélyes kiállítású oklevél nagy L kezdőbetűvel. Nagy Lajos király restaurált második kettőspeccétje zöld selyemzsinóron függ. Belül a plicaturán kancelláriai feljegyzés: *Relacio Nicolai comitis iudicis curie*. Továbbá a plica belső, jobb szélén: *perlectum et correctum*. Hátlapján középkori kéztől származó tartalmi összefoglaló: *Privilegium regis L(odouici) per quod mandatur ne molestetur ecclesia Strigoniensis in possessionibus*.

Prímási Lvt., Arch. saeculare, A. nro.6. (DF: 248076)

Lodouicus Dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Seruie, Gallicie, Lodomerie, Comanie Bulgarieque rex, princeps Sallernitanus et honoris montis sancti Angeli dominus omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris presencium noticiam habituris salutem in omnium Salvatore. Gloria et honore coronatos in terra principes celestis Altitudo consilii supra cuncta tenens imperium in excelsis, in civitate Dei nostri ideo ad regni provexit gubernacula, ut quamvis de singulorum provisione sollicitudinem gerant specialem circa sanctam tamen matrem ecclesiam in qua Christus cottidie victimatur et quam altitudinis ille Dominus opifex futurorum bonorum sui sanguinis rosei cruore rubricavit, curam debent inpendere pocioem, quatenus in ea Deo famulantes quiete vivant et placabilem hostiam offerre valeant omnium Plasmatori.

²² Ezúton is hálás köszönetemet fejezem ki Fodor Nórának és Sarbak Gábornak az oklevél átirásához nyújtott segítségéért.

Proinde ad universorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod cum nos Spiritus Sancti gracia suggerente, que ad bonum suadet unumquemque intuitum nostre serenitatis in ecclesiam Strigoniensem metropolim sub honore beatissimi Adalberti martiris constructam pie convertissemus, ipsam nonnullis privilegiis et litteralibus munimentis super possessionibus suis et iuribus confectis dudum propter inpaccati temporis discrimina conspeximus fore destitutam. Nos itaque pericula et mala innumerabilia, que Dei ecclesie ex huiusmodi defectu nocivo provenire possint, anxie cogitantes cupientesque de liberalitate regia, que ex innate nobis zelo devocionis ad Deum piis semper favet operibus tanquam sinceri et fervidi zelatores dicte ecclesie, a qua cetera ecclesie regni nostri exemplum sumpmere debent speculativum, ne possessiones eiusdem in patrimonium Crucifixi per pios progenitores nostros olym reges Hungarie illustres beatarum recordacionum ac alios christicolos date et donate in usus profanos convertantur et, ne ministri eiusdem usibus necessariis destituti, cordibus eorum iurgiorum generibus fulminatis relicta contemplacione divina vitam redire cogantur ad activam, consideracione salutis nostre et parentum nostrorum ac publice intuitu utilitatis ex gracia speciali dicte ecclesie, per quam nostra extolluntur feliciter insignia, et que sicut rosa inter lilia inter ceteras ecclesias regni nostri prefulget rubinosa anhelantes per oportuna remedia providere ob spem potissime et devocionem nostram, quam ad almificum Adalbertum, inmarcessibilem rosam paradisi, in cuius nomine sanctissimo ipsa ecclesia Strigoniensis mirifici operis structura constructa fore dinoscitur et fundata, gerimus et habemus singularem interveniente nichilominus intercessibili supplicacione venerabilis in Christo patris domini Thome eiusdem ecclesie archyepiscopi dilecti et fidelis nostri et dicti loci comitis perpetui, in cuius fidelitatibus et serviciis placabilibus locis et temporibus oportunis per eundem serenitati nostre exhibitis et inpensis noster regius animus mitissime conquievit, provida deliberacione serenissime principisse domine Elizabet regine, genitricis nostre karissime prelatorumque et baronum nostrorum mediante auctoritate regia duximus sancendum presencium sub nostre maiestatis testimonio litterarum ut prefatus dominus archyepiscopus et sui successores omnes possessiones et possessionarias porciones predictae ecclesie ubicunque et in quibuslibet comitatibus regni nostri existentes quovis nominis vocabulo vocitatas, quas ipsi a tempore tricesimi secundi anni transacti titulum scilicet legitime prescripcionis attingentis pacifice dinoscuntur habuisse et conservasse et in quarum dominio immobiles extiterunt et quieti illas sine omni inmutabilitate possideant in perpetuum, titulo et iure a proprietario pacifice et quiete non obstante, si casu premissa accidente super talibus possessionibus instrumenta non valerent exhibere vigorosa, nec quisquam cuiusque status

vel condicionis existant, ipsos dominum archyepiscopum et suos successores super possessionibus huiusmodi ad exhibendum et producendum aliqua instrumenta in iudicio vel extra alicuius temporis in eventu possit coartare, cum et enim quarumlibet possessionum triginta duorum annorum pacificos possessores approbata consuetudo regni nostri titulo legitime prescripcionis easdem admittat in perpetuum possidendas et huiusmodi possessiones et iura ipsis in perpetuam ascripsisse videatur hereditatem. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus litteras nostras privilegiales pendentis et autentici sigilli nostri dupplicis munimine roboratas. Datum per manus venerabilis in Christo patris domini Ladislai episcopi Wesprimyensis reginalis cancellarii et aule nostre vicecancellarii, dilecti et fidelis nostri anno Domini MCCCLX nono octavo nonas Novembris, regni autem nostri anno XX octavo, venerabilibus in Christo patribus et dominis eodem Thoma Strigonyensi decretorum doctore, fratribus Stephano Colocensi sacre pagine magistro, Dominico Iadrensi, Wgulino Spalatensi et Wgo Ragusyensi archyepiscopis, Demetrio Waradiensis, Colomano Iauriensis, Stephano Zagrabyensis, Demetrio Transsilvano, Dominico Chanadensis, Mychaele Agriensis, Wylhelmo Quinqueecclesiensis, Iohanne Wacyensis, Petro Boznensis, Ladislao Nitriensis, Stephano Sirimyensis, Nicolao Tininyensis, Demetrio Nonensis, Nicolao Tragurensis, Stephano Farenis, Iacobo Macarensis, Matheo Sibinicensis, Mychaele Scardonensis et Portiua Sennyensis ecclesiarum episcopis, ecclesias Dei feliciter gubernantibus, Corbauiensis sede vacante magnificis viris domino Ladislao duce Opulye, regni nostri palatino Emerico woyuoda Transsilvano, comite Nicolao de Zech iudice curie nostre, Iohanne magistro tauarnicorum nostrorum, Petro Zudar tocius Sclauonie et magistro pincernarum nostrorum Simone Dalmacie et Croacie Nicolao de Machou banis, Paulo dapiferorum, Iohanne ianitorum et Stephano agazonum nostrorum magistris ac eodem domino Ladyzlao duce comite Posonyensi aliisque quam pluribus regni nostri comitatus tenentibus et honores.

◆◆◆ SZEMLE

MEGTALÁLTÁK MESZLÉNYI ZOLTÁN ÉDESANYJÁNAK SÍRJÁT

Meszlényi Zoltán püspök Gödön élő rokonaitól tudjuk, hogy a rimaszombati katolikus hívek megtalálták a püspök édesanyjának, Burszky Etelnek a sírját. A helyi plébános áldotta meg a sírt a régi rimaszombati temetőben. Csirke József rimaszombati személy szervezte a sír újraszentelését, amire 2015. március 7-én került sor. Székely János segédpüspök Erdő Péter bíboros engedélyével Boldog Meszlényi püspök ereklyéjét ajándékozta a rimaszombati Keresztelő Szent János templomnak. Az édesanya Budapesten halt meg, a Baross utcában. Holttestést Rimaszombatba szállították és a családi kriptába temették.

Kovács János

HUNGAROSZLOVAKOLÓGIAI FIGYELŐ

Kor/ridor. Szlovák–magyar történeti folyóirat. 1. évfolyam (2014) 1–4. szám.

Elektronikus folyóiratról van szó, a további adatok a *Lectori salutem*ben találhatóak. A kiadásban részt vevő intézmények: Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete, a Szlovák Tudományos Akadémia Történeti Intézete, a Fórum Kisebbségkutató Intézet, a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Központ Történettudományi Intézet. Fentiek hozták létre újabb intézményként az évente négy számban megjelenő periodikumot Békéscsaba – Budapest – Pozsony – Somorja, azaz a részt vevő intézmények székhelyének nem véletlen sorrendiségű „impresszumával”. A négy szám anyaga kétnyelvű. Az első számot követő második szlovákul ismétli az elsőt, kevés eredeti írással, és hasonlóképpen azonos a kritikai rovat a 3-4. számban. Minden számban történész-portré található. A szlovákot magyarul, a magyart szlovákul mutatják be, és a beszélgetést a riportalany egyik írásának recenziója követi. Tiszteletre méltó ismeretanyagról van tehát szó, még akkor is, ha első közlés mindössze kettő van. Még másodközlésű recenzió is akad, sőt olyan ismertetés is, amihez szerzője OTKA pályázatot nyert.

A szerkesztőség aláírású beköszöntő a Szlovák–Magyar Történeztudományi Vegyesbizottság működése óta tekinti igazán tudományosnak az együttműködést a „politikai instrumentalizáció” kiküszöbölésére. A mostani együttműködő intézmények szigorúan szakmai szempontokat vesznek figyelembe. Ez öröm- és reményteli helyesléssel találkozunk, különösen akkor, ha nem söpörjük szőnyeg alá az irodalomtörténészek, nyelvészek hozzájárulását a szlovák–magyar interetnikus összefüggésrendszer vizsgálatához. Bizony, különösen a szlovák „szépirodalomra” és más diszciplínákra, például az egyháztörténetre szükség van az egymásról alkotott kép megismeréséhez, különösen akkor, ha egyéb források egyszerűen nincsenek.¹

Štefan Šutaj bevezető tanulmányában a Szlovák–Magyar Történeztudományi Vegyesbizottság működéséről és a közös történelemtankönyv munkálatairól megjegyzi, hogy a két országban a politika „Fico és Gyurcsány egyeztetésével” megkísérelte ugyan a beavatkozást a vegyesbizottság munkájába,² de jelentősebb beavatkozás nem történt. A 40 történész részvételével folyó munka az idő előrehaladtával egyre inkább szerény próbálkozássá vált, hozzájárulássá közös vitáinkhoz. Ez a tolerancia nyilvánul meg a *Korridorban* is, és egymás elfogadása eredménnyel kecsegtet. Ez erősödik az olvasóban lapozgatás közben.

Az 1848–1849-es forradalom szlovák emlékezete 1918-ig, Daniela Kodajová tanulmányának egyik beszélő fejezete a „Felkészületlenül érte a szlovákokat a forradalom?” egyértelműen és újszerűséget fogalmaz: „A szlovák nemzet láthatóvá vált, hiszen alig fél évtizede fogadták el az irodalmi nyelvet, s a nemzet ügyéért agitálók politikai programmal mertek kiállni a nyilvánosság elé, és dinamikájuk más volt, mint Párizs, Bécs vagy Pestre.”³ Kodajová méltányolja a szlovák identitás tudományos elemzésében az irodalom vezető szerepét, annál is inkább, mivel az események politikai értékelésekor a szlovák vezetők elismerték rögtönzéseiket, az irodalomban azonban a lelkesedés dominál. A tanulmány jól választott alcímei – „1848 – győztesekből becsapottak, majd hazafiatlanok”, „A szlovák mártírok és a vezetők szakralizálása”, „A szláv kikötő” – a szlovák szépirodalom forrásként használatát fémjelzik a *Talpra magyar! – Hor sa Slováč* változatának terjedésétől a mozgalom „nemzeti dalainak” koszorújáig. Ezért hiányolom például Samo Tomášik kuruc világba öltöztetett 1848–1849 allegóriáját a *Malkotenti* és a *Kuruci* c. elbeszélésben

¹ Meg kell szívlelnünk Zsilinszky Mihály intését, aki szerint „nem kevesebb dicsőség illeti a legyőzöttet, mint a győzőt”, és bizony meg kell becsülnünk Kemény G. Gábor minden kor-korláta ellenére hatalmas dokumentum-feltáró munkásságát, elsősorban az *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában I–V* (Budapest 1952–1971) és a tudományosan is használható, szerkesztésében megjelent *A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből* (Tankönyvkiadó, Budapest 1962) c.1000 oldalas antológiát.

vagy éppen Jozef Miloslav Hurban lelkiismeretvizsgálatát, Svetozár Hurban-Vajanský *Kotlín* c. regényének Krapináját stb.⁴ Ugyanígy helye lenne a szlovák irodalom „forrásai” közül a megtorlás kiváló bemutatása során Lúdivít Kubáni *Walgatha* c. regénytorzójának vagy Andrej Sládkovič közismert *Svätomartiniada* c. költeményének. S egyszer talán az is elkövetkezik, hogy „mindkét fél” figyelembe veszi például Madách Imre *A civilizátorát* vagy Jókai Mór *Gazdag szegények* c. regényét stb. Éppen ezért különösen is érdekes Kodajová okfejtése: „Daxner ... azt sugallta, hogy a szlovákok nem általában a magyar forradalommal szemben léptek fel ... hangsúlyozta, hogy a szlovákok nem akarják örökké a sérelmeket felelegetni ... a magyarokat az intoleráns uralmi politikába mindig a gögös arisztokrácia vitte bele ... aligha tekinthető másnak, mint kéznnyújtásnak a magyar politika felé. E politikának pedig a tágabb magyarországi, tehát egyben szlovák érdekeket kell védelmeznie.”

Nem derül ki, hogyan került a Korridorba Peter Macho *Branislav Varsik és a pozsonyi Mária Terézia- emlékmű* c. írása. A későbbi nagy tekintélyű történész 1921-ben részt vett a szobordöntésben, és Macho ennek az érzelmevilágát rekonstruálja. A téma ott válik egészen bizarrá, hogy sem a szobordöntő fiatalember, sem a cselekedetét elemző szerző nem említi Daniel Krman elfelejtett vagy eltemetett, netán számukra ismeretlen hungarus kötődéseit. Varsik szülőhelye, Miava rendkívüli tisztelettel őrizte Krman emlékeit, ifjúsági Krman-köre volt, amelyben a fiatal Varsik előadást tartott: „Krman megszervezte az egész szlovák evangélikus egyházat, harcolt az ellenreformáció ellen ... dacolt az üldöztetés vad viharaival, de szelleme tovább élt és hatott Miaván és környékén, mert erőteljes szlovák személyisége felébresztette a szellemet, amely ellenállt minden erőszaknak. Krman szelleme megmutatkozott mind 1848-ban, Hurbannak a nemzeti szabadságért vívott harcában, mind az első világháborúban, midőn a csehszlovák légiókban azért küzdöttek, hogy felszabadítsák a szlovákokat a magyar iga alól.” Krmant élete végén Pozsonyban bebörtönözték, s amikor a város csehszlovák kézre került, a pozsonyi vár képe felidézte szenvedését, ami oda vezetett, hogy a miavai Varsik is húzta a kötelet a Mária Terézia-szobron. Macho szerint még a pozsonyi vár látványára sem

² 13., 15. o. „A projekt támogatására irányuló hajlandóságát a 2009. november 10-én nyilvánosságra hozott 11 pontos programban Róbert Fico és Bajnai Gordon miniszterelnökök is megerősítették, valamint további 'hatóságok' a magyar és a szlovák oldalon.”

³ Így érthető, miért fogadta el a mai szlovák nemzeti elit, különösen a történészek egy része a *Korridor* jegyző Demmel József két kötetét, A szlovák nemzet születését, valamint az Egész Szlovákia elfért egy tutajont. Vö. *Magyar Sion* (2010) 281, (2012) 115–121.

⁴ Vö. KÁFER István, *A szlovák kuruc világ utóélete*, in KÁFER István, *Magyar szlovákságismeret* (Szt. István Társulat, Budapest 2012) 70–71.

volt szüksége Krman rabságának felidezéséhez, mert „szívében és fejében hordozta szülőföldjén történetét”. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szlavisztika–Közép-Európa Intézete és Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoportja 2007-ben faksimile kiadásban közzétette Krman Dániel 1708-ra kiadott zsolnai szlovák kalendáriumát és 1707. március 8-án Zsolnán Zelder Orbán oberster zászlóinak felszentelésekor mondott szlovák/biblikus cseh prédikációját, a *Poswěcowanj zastawot*. „Most is adott az Úristen ilyen zászlót azoknak, akik félik őt, hogy felemeljék az igazságot Magyarhon népének, amely az utóbbi időben bűnei miatt keményen megaláztatott és megnyomorítottatott. Vezető emberei által fölkelt, és még maguknak az ellenségeinknek is el kellett ismerniük, hogy az Úr a kurucokkal tart. Most imádsággal a nyolc zászlót consecrálom; azaz kihirdetem, hogy átadatnak Magyarhon Királyság katonai céljaira, azt kívánva, hogy szerencse, győzelem kísérje őket. Jézus Krisztus, tedd meg, hogy e zászlók nyomában sok jó fakadjon a megnyomorított Magyarhonra, hiszen hazánk valaha az országok díszje volt. Urunk, aki igazságot szolgáltatasz az elnyomottaknak, légy a mi nagyságos Fejedelmünkkel, drága urunkkal, Rákóczi Ferencsel, add azt, hogy mint börtönből szabadult József, legyen a haza atyja, s jó tanácsaival és a haza szerencsés megvédelmezésével az összes előző magyarhoni hazafit, Báthorit, Bethlent, Bocskait, Thökölyt és elődeit felülmúlja hírnévben.” Hasonló hazai öntudat árad kalendáriumának krónikarészéből is: „Magyarhon népe, amelyet ebben az időben az ellenség semmirevalónak tartott, szerencsés betöréseket hajtott végre Ausztriában és Morvában, és azt a barbár kegyetlenséget, amit az ártatlan magyarhoniakon mindig és mindenütt elkövettek, amikor élve lenyúzták a bőrüket, fához kötözve égették őket, a holtakat kiásták sírjukból vagy közéjük csaptak és égették őket és más borzalmas dolgokat cselekedtek, szintén tűzzel és karddal szintén megbosszulták, különösen akik Ocskay László vezetése alatt voltak.”⁵

A kritikák közül Demmel József írása emelkedik ki Andrej Findor 2011-ben megjelent könyvéről a szlovák nemzeti történelem kezdetéről.⁶ Itt ugyanis fekete-fehéren napvilágra kerül szlovák és magyar nemzedékek szándékos egymás ellen uszítása, félretájékoztatása. Findor az 1920-tól napjainkig használatos cseh/szlovák történelemtankönyveket vizsgálva megállapítja, hogy a

⁵ *Nowý kalendář na 1708 ... od Jana Neubarta. W Žilíně w ympressy Dádanowých dědičůw skrze Wilhelma Kaudera [1707] – In nomine Jesu! Actus inaugurationis vexillorum, to gest Poswecowanj zastaw, když ... D. Urbanus Zelder... Rakoczy Ferencza ... gednoho regimentu oberster ... osm znamenitě ozdobených nových zástaw do chrámu městského žilinského přinesti dal. M.DCC.VII. dne 8. Martii w temž chrámě.*

⁶ *Začiatky národných dejín* (Kalligram, Bratislava 2011) 264.

⁷ *Krátke dejiny dolnozemsých Slovákov 1* (Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 2012) 383.

szlovák iskolák diákjai az ő kultúrájuk magasabb szintjéről tanultak, hiszen az ő elődeik civilizálták szomszédaikat és kisebbségeiket, tehát a szlovákok és a magyarok közötti alá- és fölrendeltség reprezentációjában élnek. Igaza van Demmelnek, amikor így fogalmaz: „Findor könyve ... olyan jelenségre mutat rá ... amely napjainkban is ... negatívan befolyásolhat bizonyos emberi viszonyokat és megbélyegezhet közösségeket.”

A *Korridor*nak otthont adó magyarországi szlovák kutatóintézet profiljának a folyóirat négy számából ugyancsak Demmel József riportja felel meg Miroslav Kmet' történésszel a dél-alföldi szlovákokról. *Történések* evvel a témával korábban alig foglalkoztak, inkább amatőr formában kutatták maguk a kisebbségekhez tartozó értelmiségiek, pedig az alföldi szlovákság a szlovák nemzet ötödrésze. Jól érzékeli a feladat nagyságát Ján Botík, a szlovák néprajztudomány „nagy öregje” Kmet' új könyvének⁷ recenziójában: „[Kmet'] a bekéscsabai szlovák gimnázium tanára volt ... Érdekelni kezdte az egész békés-csanádi terület ... Érdeklődése fokozatosan kiterjedt a többi szlovák nyelv-szigetre ... Romániában, Szerbiában és Bulgáriában, és etnokonfesszionális egységként elemzi az alföldi szlovák enklávét.”

Jól látja Botík, hogy Kmet' „... az alföldi szlovákok kollektív identitásának elemzésénél lemondott a máig általános leegyszerűsítő, a szerző által módszertani nacionalizmusnak minősített koncepciókról. Arról nem kívánt ítéletet alkotni, mibe torkollott az alföldi szlovákok öntudatosodása és önképe. Kutatási célként csak e folyamatok megnevezését és következményeik megértését tűzte ki.” Ezért tűnt fel egyik megjegyzése a riportban, miszerint a nemzetiségek „'dolgozó népbe' asszimilálásában ... a leghatékonyabb a magyarországi rezsím volt, ahol 1961/62-ben a nemzetiségek nyelvén csak három tárgyat hagytak meg” az iskolákban.⁸

A 3. szám központi alakja Tibor Pichler szlovák történész tanulmányával, portréjával és egyik könyvének recenziójával. Ő is megállapítja, hogy a nemzetük iránt elkötelezett szlovákok nem tudták a maguk oldalára állítani a felföldi köznemességet,⁹ a kötet harmadik tanulmányában pedig azt, hogy „az egy és oszthatatlan politikai magyar nemzet koncepciója valójában a gyakorlatba át

⁸ A javaslat Moszkvából érkezett. A magyar oktatási minisztériumban akkoriban éppen számos cseh-szlovákiai magyar dolgozott, akiknek volt fogalmuk, mit jelentett volna ugyanez a Felföldön. Ezek a munkatársak Hinora Sándor vezetésével csendes ellenakciót szerveztek. Ezekben az években jelent meg például KEMÉNY G. Gábor idézett antológiája DOBOSSY László szerkesztésében *A szomszéd népek irodalma* (Tankönyvkiadó, Budapest 1962) 586, XXIV o., SZIKLAY László (Akad., Budapest 1962) 885 o. és SZALATNAI Rezső szlovák irodalomtörténete (Gondolat, Budapest 1964) 237 o.

⁹ Vö. KÄFER István, *A szlovák irodalom magyar vonatkozásai Michal Miloslav Hodža, Vincent Šikula és Ladislav Ťažký műveiben*, in *A közép-európai irodalmak* (Esztergomi Forrásközpont Sorozat II) (sorozatszerk. Kozma Gábor, szerk. Ábrahám Barna, Illés Pál Attila; Szt. István Társ., Budapest 2007) 103–114.

nem ültetett teória maradt”. Pichler szerint Eötvös József kontrapunktívnak tartotta a repressziót a nemzetiségeivel szemben, halála után azonban Grünwald Béla *Felvidéke* a határkö, amelyben viszont Eötvöst kritizálja. S ebből az is következik, hogy a szlovák szellemi elitben még a *Felvidék* határkö születésének korában is jelentős mértékben kimutatható a „hungarus patriotizmus”, a XVIII. századi befogadó elméletek lecsapódása, amiről viszont a mindig különálló magyar szellemi elit nem tudott és nem is akart tudni.

E mindmáig aszimmetrikus szlovák–magyar szellemi kapcsolatrendszer – hogy ugyebár a szlovákok, ha túlsúlyban negatív dolgokat is, de sokkal többet tudnak a magyarokról, mint fordítva – kiváló taktikai ellensúlyozása a *Korridor* részéről Kovács György közgazdász professzor portréja. A közvetlen szlovák ügyekben „ártatlan” riportalanynak nincsenek illúziói. Amikor tudomást szerzett a készülő közös szlovák–magyar történelemtankönyvről, pozitívan értékelte, „de egy tapasztalt kolléga lehűtötte várakozásomat, amikor szarkasztikusan megjegyezte, hogy könnyebb lenne megírni egy izraeli–palesztin tankönyvet, mint a szlovák–magyart. Megerősíti álláspontunkat, miszerint az Uhorsko és a modern nemzet kategóriáinak egybeolvadása tartathatatlanság (természetesen nem érvényes a nemzet retrospektív fogalma sem az utódállamokban).” Sokat mondó az a megállapítása is, hogy az 1880–1890-es és az 1900–1910-es népszámlálás anyanyelvet illető adatainak egybevetése erősen módosítaná értékelésünket az asszimilációról, ugyanis az a tény, hogy „1900-ra 50% fölé emelkedett a magyar anyanyelvűek aránya, az bizonyos értelemben ’statisztikai asszimiláció’, amit a régi statisztikusok jól tudtak, csak elfelejteni könnyebb, mint megjegyezni.” Hasonlóan új értelmezést hozna a gazdaság- és banktörténet alkalmazása a magyar–szlovák/cseh viszonyban, amire kitűnő példa Mészáros Andor nemrégiben megjelent monográfiája.¹⁰

Ablonczy Balázs történésztől váratlan publicisztikai-stilisztikai szerkezetbe ágyazva adja elő levéltári adatokra épülő mondanivalóját a szlovák kollégáknak *A többes identitás stratégiáiról*. Igen hasznos, ha a szlovák kollégák anyanyelvükön is hozzáférnek az egyébként Pozsonyban 2011-ben megjelent kötet részleteihez, mert a kérdés a szlovák szépirodalom morális-nemzeti tematikát vállaló részének sarkalatos pontja. Az első történet Odeschalchi Livio magyar herceg kísérlete a „kiegyezésre” az új Csehszlovákiával, aminek háttérében birtokaik kivonásának kérdése fogalmazód-

¹⁰ MÉSZÁROS ANDOR, *A cseh elem a magyar prolgárosodásban* (Pons Strigoniensis Studia XII) (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Szlaviztikai Intézet – Szent István Társ., Budapest-Piliscsaba-Esztergom 2011). Recenziója: *Magyar Sion* VI (2012) 2/263.

hatott meg a földreform alól. A második história Adalbert Baker selmeci levéltáros, akiben a lokálpatriotizmus erősebb volt a nemzeti identitásnál, annak ellenére, hogy Selmecebányának ugyancsak „megtizedelt” magyarsága maradt. És végül a zsidó Atlasz Miklós bártfafürdői orvos és családja, akikről például fennmaradt, hogy az eperjesi zsidó családban a két háború között tipikus háromnyelvűség volt a gyakorlat: odahaza a fräuleinon kívül a magyar, az utcán a szlovák. Ablonczy könyörtelenül kérdez: százezrek élnek a Kárpát-medencében, akiknek magyar elődei is voltak. A népszámláláskor nem magyarként szerepelnek. Ám a nagy kérdés mégis megmarad: mitévő lesz a magyar politika evvel a helyzettel.

A *Korridor* lapozgatása során ez tűnik a legfajsúlyosabb kérdésfelvetésnek, mivel ez a sajátos identitás-féle a *szlovák szépirodalomban* is megfogható jelenség. Legutóbb a *Magyar Sionban* is hivatkoztam Anton Hykisch *Rozkoše dávnych čias* (Régi idők élvezetei) c. regényére,¹¹ amely tömény hungaroszlovakológia, vagyis a szlovák írásban föllelhető hungarus/magyar elemek, köztük ez a megbúvó identitásmorzsálék. Hykisch Béla/Vojtechje is Selmece ment. Az egi szerzetes gimnáziumban megtanulta az erkölcsi alapokat a római katolikus tanítás szerint, és persze a magyar nyelvet is. Kun Béláék próbálkozása után gyalog indult Selmecebányára, bőröndjében néhány inggel és a *Pallas Nagy Lexikona* prospektusával. Az érettségizett fiatalember jó magyar, német, latin nyelvtudásával a cseh katonatisztek között felismerte, hogy a felszabadított Szlovákia az egyedüli érvényesülés helye, ahol tisztességgel lejátszhatja életmeccsét. Édesanyja is ilyen magyar, a Balog családból, a budapesti *Színházi Élet* buzgó olvasója. Az identitásgöröcsök szlovák nemzeti lelkiismeretfurdalást is okoznak. Az 1944-es szlovák felkelés: „Látod, Andy, megint a győztesek oldalán vagyunk. Nem kell jóvátételt fizetnünk, mint a magyaroknak.” 1945: „Fasisztákból kommunistává vedlett karrieristák.” Beneši dekrétumok: „A németeket nem sajnálom... Lévai kofák mesélték, hogy a magyarokat vagonokba rakják ... Ezt lakosságcsere nék hívják. A szlovák kommunisták szorgalmazzák. Állítólag a magyar megszabadulhat ettől, ha szlováknak vallja magát.” A „láncos kutya”: az édesanya magyar nyelvtudása akkor is kamatozik, amikor egy jugoszláviai kulturális küldöttséget kellett tolmácsolnia Prágában. Aztán egy vajdasági áldozat Hykisch szlovák szövegében magyarul imádkozik. 1950-1952: A „rehabilitált” magyarok bosszúja a korábbi szlovák nacionalistákkal szemben. 1956:

¹¹ (Matica slovenská, Martin 2009); *Magyar Sion* IV (2010) 2/282-283.

„Felkelés. Andrej és Fela, mindketten otthonról tudtak magyarul, és szorongó szívvel ültek a rádiók mellett.” Ekkor került elő a „szlovák” múlt is a Szent Márton-székesegyházban: „Nézd, ott van Csehország címere ... Ott meg a morva ... Hunyadi Mátyás ezeket az országokat is meg akarta szerezni. És amott fenn, egészen fölöttünk a kettős kereszt a hármashalmon. Magyarhon címere -- suttofta Mišo. A fenét. Hiányzanak az árpádsávok. Ez *Hungariae superioris* ... Felsőmagyarhoné? Nyilván Szlovákiáé. Nem félelmetes ez, fiúk? Nem látok semmit, szinte egész fekete. Csodálkozol? Ki tisztítaná meg a történelmi szlovák címet?” 1968/69: a „magyar beütésekkel” terhelt főhős nem fogadja el az újnacionalizmust, a hetvenes évek kommunista államnacionalizmusát, amitől az 1989-es rendszerváltás sem tudott megszabadulni. A szlovák *nemzet* és a magyar *nemzetiség*. A csinos dunaszerdahelyi titkárnő: „Nem vagyok egészen szlovák, Tibi... Édesanyám Dunaszerdahelyen él, és nem tudnék Nyugatra távozni...” Van Ablonczy zsidó orvosának is változata: az izraeli-arab válság idején a főnök egy bizarr mosdó-jelenetben szeretné meglesni beosztottjának esetleges körülmetéeltségét. Mindez a hungarus szlovák múlt meghatározottságának nyomaival.

A szlovák–magyar nemzeti identitás-vallomások számtalan szlovák irodalmi megfogalmazása között különösen érdekes Július Balco *Cigánska poviedka* (Cigánytörténet) c. elbeszélése. Cigánykaraván érkezett valahová a magyar pusztára, és szerelmi kapcsolat alakult ki egy cigánylány és a magyar gazda fia között. Az elbeszélésben számos magyar stílusélénkítő nyelvi elem található. A cigányok lemészárolják a családot, felgyújtják a tanyát és továbbállnak. A hatóság kivár, tudja, hogy visszatérnek, és egy fiatal, felföldi származású felügyelőre bízta az ügyet. A cigányok évek múlva valóban visszatérnek, a csendőrség körbezárja a táborát, és Györgyi felügyelő akasztat a Hortobágy közepén. *Tekintetes úr ... Egy, kettő ...* A vajda egyik fia kötélben. Az apa megtörik. A felügyelő később leszerel a csendőrségtől, és jutalmul kocsmányitási engedélyt kap valahol a Felföldön. „Kitört a háború, a monarchia széthullott... A cigányok ... könnyedén átjutottak az új határokon, sok nyelvet ismertek, amit a régi Magyarországon használtak, mígnem egy szlovák falu mellett táboroztak le, ahol Györgyi Zoltán kocsmája volt...” És magyar nyelvű dialógus következik az egykori magyar csendőr és az általa felakasztatott cigány immár öreg öccse között. „A cigány a pultra tette a kezét. *Te meggyilkoltad az én*

¹² A *Bratislava* használatát az 1918 előtti időkre a totalitárius rendszer nacionalista ideológiája írta elő. Pozsony régi szlovák alakja Prešporok, Prešpurk volt.

¹³ ZAKAR Péter, *Adalékok a felföldi mértékletességi egyesületek történetéhez. Ján Andráscsik szlovák katolikus pap élete*, in *Századok* (2015) 3. sz. [sajtó alatt]

bátyámat! – Nem tudok magyarul, nem értem!” A falu megvédi az egykori csendőrt azzal, hogy soha nem járt túl Prešporokon.¹²

A *Korridor* négy számának igen alapos, nem utánközlött tanulmánya az egyik legjobb nemzetközi Kollár-szakértőé, Matus Lászlóé: *Z Česko-slovenského samovzdelávacieho krúžku slovenská remeselnícka škola? Korelácie medzi slovenskou národnou politikou identity a štátnym odborným vzdelaním* (Cseh–szlovák önképzőkörből ipariskola? Korrelációk az identitás szlovák nemzeti politikája és az állami szakiskolázás között).

A magyar–szlovák szellemi összefüggésrendszer sarkalatos pontját feszegeti a tanulmány szerzője: elszakadt-e már a születőben lévő szlovák nemzet a magyarországiságtól, az „uhorský” identitástól. A válasz egyértelmű: nem! A szlovák nemzet születése magyarországi közegben és keretek között történt, a későbbi (Cseh)Szlovákia nem rajzolható rá a XIX. század derekának térképére. Nagy szüksége van erre a felismerésre a szlovák retrospektív tudományoknak, és megkönnyítheti, hogy a magyar társtudományok igazolják a szlovák építőelemeket a „hungarus” társadalomban. Mert amíg egy évszázadnyi politikai elvárásnak megfelelően minden „szlovák” lett és minden Felvidék maradt, mindenről lehet szó, csak tudományról nem. Matus László értő módon foglalja össze a szlovák társadalom egyesületalapító kísérleteit, különösen a mértékletességi egyleteket. A magyar és a szlovák szakirodalom szakszerű egybevetésével helyesen állapítja meg, hogy lényegében a Patrín szlovák olvasókör olvadt össze a mértékletességi egyesülettel vagy fordítva. Ennek ellenére az Árvában alakult szlovák vezérkarú egyesület országos és hungarus/uhorský lett a Felföld középső harmadának csatlakozásával. Az alapszabályok latinul készültek, a viták szlovákul és magyarul folytak. Matus megfogalmazásában az egyesületek integrálása szlovák nemzeti program része volt.

Örömmel hívhatom fel szerzőnk figyelmét Zakar Péter kutatásaira a kelet-szlovák etnikai régióban.¹³ A magyar történész a katolikus papok tevékenységét kutatja az 1848-1849-es forradalomban és szabadságharcban, így jutott el Ján Andráscsik bártfai plébános munkásságához. Ez a hungarus/uhorský tudatú lelkipásztor írta sárosi szlovák nyelvjárásban az egész mértékletességi mozgalom alapművét, a *Šenk palenčenit* (A pálinkás söntés). A színmű a reformkori szlovák írásbeliség egyik legnépszerűbb műve lett. Andráscsik munkája tele van pozitív nyelvi „magyarikumokkal”,¹⁴ és a szerző szlovák

¹⁴ Az 1920 előtti Magyarország minden szellemi megnyilvánulása, tárgyi emléke *hungarikum*, tehát például a székelyföldi *kürtöskalács* is, meg a nyugat-szlovákiai *trdelník* is, ami napjaink védetté nyilvánítási vitáinak témája. Az egyik a magyar etnikum által létrehozott „magyarikum”, a másik „szlovacikum”. Andráscsik műve egyértelműen hungarikum, egyben szlovacikum nyelvi magyarikumokkal.

identitástudatának mai interpretációjával óvakodni kell a hungarus-uhorský nemzeti kisajátításától.

Az induló folyóirat nem véletlenül vált ki elismerést és várakozást mindazokból, akik feladatuknak tekintik a Regnum Hungariae és benne a szlovák etnikum tudományos elemzését. Különösen is így van ez azért, mert ez a vállalkozás mai magyar és szlovák kutatók közös munkája.

Käfer István

MTA–PPKE BAROKK IRODALOM ÉS LELKISÉG KUTATÓCSOPORT

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karán 2007 óta létezik lelkiségtörténeti műhely. Ez volt az alapja a címben megnevezett kutatócsoportnak, amely 2012. július 1-től a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával, hét munkatárssal, akadémiai kutatócsoportként működik. Kutatásunk témája: Barokk irodalom és lelkiség a Kárpát-medencében. Célunk a 16–18. századi nyomtatott és kéziratos imádságok, népénekek, prédikációk stb. számbavétele, számítógépes feldolgozása, a róluk szóló szakirodalom bibliográfiájának összeállítása és folyamatos gondozása, az arra érdemes szövegek közreadása, továbbá a barokk főpapi reprezentációs irodalom (orációk, köszöntő versek és előadások, tárgyi ajándékok) feltárása és katalógizálása, valamint mindezen témakörökben kutatások végzése és ösztönzése.

Fraknói Vilmos (1843–1924) egy 19. századi tanulmányában így írt imádságirodalmunkról: „Tudjuk, [hogy elődeink] hogyan és mit tanítottak, építettek és festettek; de azt még nem tudjuk, miként imádkoztak és milyenek voltak imádságos könyveik. Pedig ezekben nyilatkozott meg akkor az emberiség legnemesebb érzete, imádság tárja föl kedélye benső világának legélénkebb vonását és jelezi egyszersmind műveltségének színvonalát.”¹ Lelkiségi irodalmunk története máig kevésbé feltárt terület, irodalomtörténeteink a 18. századtól tudatosan mellőzték tárgyalását. (Az utóbbi két évtizedben egyre gyakrabban tanul-

Természetesen ezek csupán terminológiai próbálkozások, de elszigeteltségük egyre csökken. Vö. *Magyar–szlovák terminológiai kérdések. A 2006. június 8-án és december 1-jén Esztergomban rendezett nemzetközi konferenciák anyaga* (Pons Strigoniensis Studia IX) (szerk. Ábrahám Barna; Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Szlavisztika–Közép-Európa Intézet Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport, Piliscsaba-Esztergom 2008).

¹ Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Hung. 1709., f. 2.

mányozás tárgyai régi prédikációs kötetek.) Mára nagyon megcsappant azoknak a száma, akik a liturgikus köz- és magánáhitati szövegeket otthonukban, iskolában vagy templomban elsajátítják; a laicizálódás, a templomba járók számának csökkenése, továbbá a 20. század második felének egyházi reformjai egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy az évszázadokig élő hagyomány nemcsak az irodalomtörténet-írásból, hanem az irodalmi tudatból is eltűnjön.

A Fraknoi Vilmos megállapítása óta eltelt közel másfél évszázad alatt lelkiségi szövegemlékeink számbavétele nem történt meg. Nem tudjuk, milyen mennyiségű és minőségű forrás áll rendelkezésünkre. Sikeres ima- és énekeskönyveink folytonosan kaphatóak voltak, egy-egy ima- és énekeskönyv kiadásainak összpéldányszáma százazres nagyságrendű lehetett, az elhasználódás és a halottal való eltemetés miatt azonban ma a fellelhető példányok szinte kivétel nélkül könyvritkaságnak számítanak. Kutatócsoportunk első lépésként kutatást élénkítő segédleteket, valamennyi felekezet szövegemlékeit magában foglaló bibliográfiákat és adatbankokat készít. Kiadványaink elektronikus formában elérhetőek, letölthetőek; munkánkról tájékozódni lehet az alábbi helyen található honlapunkról: <https://btk.ppke.hu/tudomanyos-kozelet/kutatasok/mta-ppke-barokk-irodalom-es-lelkiseg-kutato-csoport>.

A kutatócsoport kutatási irányai, egymásra épülve:

Felekezetközi bibliográfiákat készítünk (és azokat folyamatosan gondozzuk) 1800 előtti prédikációkról, népénekekről és imádságokról, külön a (nyomatott és kéziratos) forrásokról és külön a szakirodalomról, számba vesszük kezdeti lépésként az esztergomi érsek reprezentációs irodalmát. A népénekek szakirodalmi bibliográfiáját Bogár Judit, az imádságokét és elmékedéseket Kónya Franciska, a prédikációkét Déri Eszter már elkészítette. 2015-ben közzétesszük az 1800 előtti népénekek (Szádóczki Vera), nyomatott imádságok (Bajáki Rita) és prédikációk (Maczák Ibolya) forrásjegyzékeit, valamint Báthory Orsolya Batthyány József primás (1776–1799) reprezentációs kiadványairól és kéziratairól készült katalógusát.

Kutatást segítő adatbankjainkban a bizonyíthatóan Magyarország területén használt szövegekről azonos adatsort rögzítünk, nyelvre való tekintet nélkül. Feltüntetjük a források digitális másolatainak elérhetőségét is. A számítógépre vitt információk és a később rögzítendő teljes szövegek e műfajok sokoldalú kutathatóságát kínálják. Adatbankjaink elérhetőségei:

- 1800 előtti magyarországi imádságok adatbázisa: <http://ima.btk.ppke.hu/>
- 1800 előtti magyarországi katolikus népénekek adatbázisa: <http://nepenek.btk.ppke.hu/>

– 1800 előtti magyarországi prédikációk adatbázisa: <http://predicatio.btk.ppke.hu/>

Az alapkutatásokkal párhuzamosan tanulmányozzuk a lelkiségi szövegek állandóságát és változásait, a szövegalakítási módokat (többnyelvűség, fordítások, kompiláció; kéziratosság és kinyomtatott szövegek viszonya; az irodalmi és művészeti emlékek létrejöttének környezete). Irodalomnak tekintjük a szabályok szerint szerkesztett, tanítani–megindítani–gyönyörködtetni akarás céljával készült műveket, vagyis az egyházirodalmi műfajokat irodalom-centrikusan vizsgáljuk. Ügyelünk az együtt élő népcsoportok és nyelvek közös és elkülönülő sajátosságainak bemutatására, együtt dolgozunk az érintkező szakterületek kutatóival. A Magyarországon keletkezett (vagy itt használt) latin, német és szlovák nyelvű szövegek magyar nyelvűekhez hasonló feldolgozását is tervezzük (részben szlovák és német kollégákkal, közös munkával), de egyelőre csak mintavétel szintjén.

Műhelyünk a magyarországi tudományosság szolgálatában alapkutatásaival ösztönző szerepet szeretne játszani. Fontosnak tartjuk, hogy munkánk eredménye ne kerüljön magánkézbe, hanem, miként a közgyűjtemények anyaga, a kutatók számára folyamatosan hozzáférhető legyen. A kutatáshoz a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karán jó háttérrel rendelkezünk. Rendszeresen együttműködünk az Országos Széchényi Könyvtár Könyv- és Művelődéstörténeti Kutatások Osztályával, az Egyházi Könyvtárak Egyesülésével, a kolozsvári Res Litteraria Transylvaniae Vetus Irodalom- és Művelődéstörténeti Műhellyel, a debreceni Reformációkutató és Kora Újkori Művelődéstörténeti Műhellyel, a szegedi MTA–SZTE Vallási Kultúrakutató Csoporttal és az ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszékével. A kutatócsoport tagjai részt vesznek a PPKE BTK-n az egyetemi oktatásban, tudományos és népszerűsítő programokban.

A számítógépes adatbankok használata nagyban gyorsítja a jelzett irodalmi források sokoldalú feldolgozását, a digitalizálás pedig reális esélyt ad arra, hogy a bibliográfiai és kutatást segítő adatbankjainkkal szervezői legyünk olyan elektronikus, virtuális szövegbanknak, amelynek létrejötte (és elérhetővé tétele) a kutatások számára új helyzetet teremt.

Évenként két tudományos konferenciát rendezünk. Előadóink egy-egy kitűzött témakörből mutatnak be a Kárpát-medencében keresztény felekezetek által (bármely nyelven) létrehozott vagy használt különböző szöveges, művészeti és tárgyi emlékeket. Az előadások anyagát *Lelkiségtörténeti tanulmányok* című sorozatunkban folyamatosan megjelentetjük, azokból protokollpéldányokat nyomtatunk. A kötetek interneten olvashatóak és borítóval együtt bárki kinyomtathatja azokat digitális nyomdában.

Eddig megjelent kiadványaink:

Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti tanulmányok

1. *Lelkiségtörténeti számvetés*, szerk. SZELESTEI N. László, Piliscsaba, PPKE BTK, 2008, 192 p.
2. *Régi vallásos énekek és énekeskönyvek*, szerk. SZELESTEI N. László, Piliscsaba, Budapest, PPKE BTK, Szent István Társulat, 2011, 221 p.
3. *Régi magyar imakönyvek és imádságok*, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2012, 268 p.
4. *Az áhitat nem hivatalos alkalmi és formái az 1800 előtti Magyarországon*, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2013, 238 p.
5. *Misztika a 16–18. századi Magyarországon*, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2013, 285 p.
6. SZELESTEI N. László, *Irodalom és lelkiség*, Budapest, MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2013 [2014], 208 p.
7. *Menny és pokol a barokk kori ember életében*, szerk. BÁTHORY Orsolya Budapest, MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014, 415 p.
8. *Közkincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014, 224 p.
9. KOVÁCS Eszter, *A Makula nélkül való tükör cseh forrásai*, Budapest, MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Országos Széchényi Könyvtár, 2014, 156 p.

Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti források

1. *Szent BERNÁT világosvölgyi apátúrnak Az jó élet módjáról való könyve: EBECZKY Sándor fordítása (1612)*, s. a. r. T. FEJES Ildikó, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2013, 186 p.
2. Loyolai Szent IGNÁC, *Lelkigyakorlatok (Magyar fordítás 1663-ból)*, s. a. r. NAGY Anna, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2013, 104 p.
3. SZELESTEI N. László, *Magyar bencések prédikációi a 17–18. század fordulójáról*, Budapest, MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014, 204 p.

Bibliográfiáink

1. *1800 előtti magyarországi katolikus népénekek és énekeskönyvek szakirodalmi bibliográfiája*, összeáll. BOGÁR Judit, Bp., MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014, 84 p.

2. *1800 előtti magyarországi imádságok és elmélkedések szakirodalmi bibliográfiája*, összeáll. KÓNYA Franciska, Bp., MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014, 80 p.
3. *1800 előtti magyarországi prédikációk szakirodalmi bibliográfiája*, összeáll. DÉRI Eszter, Bp., MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014, 85 p.

A kutatócsoport az alábbi címen érhető el: irodalom.lelkiseg@gmail.com.

Szelestei N. László

Menny és pokol a barokk kori ember életében (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti tanulmányok 7) (szerk. Báthory Orsolya, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Budapest 2014) 415. pp.

Az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport 2013. április 5–6-án rendezte meg Budapesten sorrendben a hatodik Lelkiségtörténeti Konferenciát „Menny és pokol a barokk kori ember életében: a mindennapoktól a műalkotásokig” címmel. A Lelkiségtörténeti Tanulmányok sorozatnak hetedik és eddig legterjedelmesebb darabját tarthatja kezében az olvasó. A Báthory Orsolya által szerkesztett frissen megjelent kötetben a konferencián elhangzott harminchét előadás közül huszonhatot olvashatunk. A tartalomjegyzék után a konferencia programját olvashatjuk, majd a tanulmányok következnek a szerzők ábécé szerinti sorrendjében. Az olvasó segítségére szolgálhat a kötet végén található személynévmutató, amelyben a hivatkozott és a tanulmányokban szereplő személyek (beleértve a bibliai kútfőket, alakokat) neveit találjuk. A könyvet német nyelvű tartalomjegyzék zárja.

A könyvet a téma kínálta lehetőségekből következően sokszínűség és változatosság jellemzi. A kiadvány széleskörű kutatások gyűjteménye: az irodalom- és lelkiségtörténeti tanulmányok mellett képzőművészeti vizsgálódásokat is felölel. Utóbbira példa Barna Gábor gazdagon illusztrált publikációja a 17. századi kegyképekről, különös tekintettel Nagy István, az egykori magyarpécskai naiv festő monumentális túlvilágképzetét megőrkítő máriaradnai képre, amely Szűz Mária mellett a purgatóriumban tisztuló lelkeket is megjeleníti. Ugyancsak itt emelem ki Nagy Levente tanulmányát, amelyben nem csupán a román nyelvű *Cigányiász* című eposz keletkezési körülményeivel, a menny- és pokoljárás történetével ismerkedhet meg részletesebben az olvasó, hanem képzőművészeti párhuzamként a hurezi kolostor freskóit is megtekintheti.

Ha a kötetben szereplő írásokat műfaj, szövegtípus szerint csoportosítjuk, prédikációval foglalkozó tanulmányokból találjuk a legtöbbet. Ide sorolható Bitskey István Pázmány prédikációit vizsgáló írása, hasonlóan Déri Eszternek a jezsuita Kiss Imre Esterházy Sándor felett elmondott halotti beszédét elemző tanulmánya. Ugyancsak ehhez a témához kapcsolódik Hubert Ildikó, aki Gasparóczy Ferenc prédikációira hívja fel a figyelmet; Maczák Ibolya Stankovátsi Leopold mariánus hitszónok kompilációs technikáját vizsgálja; Komáromi Csipkés György pokolról és mennyről szóló beszédeit pedig Oláh Róbert összegzi. Az előbbiekhöz képest valamivel általánosabban közelít a témához Mercs István, aki a késő barokk prédikációirodalom pokol- és purgatóriumképéről szolgál adalékkal.

Továbbmenve újabb műfaji szempontú csoportosításként az énekeskönyveket emelném ki: Bogár Judit a pokol, purgatórium és mennyország megjelenését vizsgálja a *Dőri és Vépi énekeskönyv* népekeiben; Szádóczki Vera pedig Kájoni János *Cantionaléjából* szemezgetve elemzi a túlvilági témájú verseket. A tágabb értelemben vett meditációs irodalomhoz kapcsolódó tanulmányok közé sorolhatjuk Petrőczy Éva publikációját Pápai Páriz Ferenc arsmoriendijéről (*Pax sepulcri*). Ugyancsak itt említhetjük meg Szelestei Nagy László Ágoston Péter Bellarmino-fordításáról közölt kutatását, akárcsak Voigt Vilmos tanulmányát a protestáns meditációs és emlékirat-irodalomról (különös tekintettel Ecsedi Báthory Istvánra). A tanulmánykötet csupán egyetlen szerzője, Bajáki Rita fordult az imádságoskönyvek felé, mégpedig az 1620-ig megjelentekben vizsgálva a túlvilág-ábrázolást. A konferenciakötet négy írása a vallási élet közösségi vonatkozására, megnyilvánulására irányul: az első ilyen Farmati Annának a 18. századi kolozsvári Szentháromság társulattal foglalkozó kutatása; ugyancsak e század szentesi református gyülekezetének túlvilágról való elképzeléseit összegzi Hegyi Ádám; hasonló szempontból vizsgálja a grádistyei horvátok szövegeit Horváth Sándor. Bár előbbi háromhoz nem szorosan illeszkedik, negyediként mégis idesorolhatjuk Száraz Orsolya jezsuita népmissziókról írt tanulmányát. A műfaji diverzitást jól mutatja a további publikációk alábbi felsorolása: Báthory Orsolya tanulmánya a purgatóriumról szóló Roa-mű magyar fordítását elemzi; ugyancsak dogmatikai kérdéseket fejteget Bíró Csilla mégpedig Andreas Pannonius *Énekek énekek* kommentárjának angelológiájával kapcsolatban. Bretz Annamária tanulmánya Bod Péter mennyországképét vizsgálja a *Szent Hilárius* kapcsán, Frauhammer Krisztina pedig Martin Cochem Krisztus-életrajzának pokolra történő utalásait elemzi. Közel tizennégy oldalas melléklettel olvasható Réger Ádám részletes komparatív munkája a *Dialógus* és a *Tintinnabulum* forrásának pokolábrázolásáról. A drámai műfaj is képviseli magát Kaposi Krisztina kutatásában, melynek tárgya a Névtelen szerző *Comico-Tragoediája*. Mindezek mellett a

két látomásokkal foglalkozó és a néprajzi kutatásokon alapuló munkával zárjuk a sort, melyek Szigeti Jenő és Tóth Sándor neve alatt talál az olvasó.

Összegzésképp elmondhatjuk, hogy a menny, a pokol, és ami köztük van (a purgatórium) hálás témának bizonyult. Ennek bizonyítéka ez a külsőre is tetszetős 415 oldalas tanulmánykötet, amelyet nem csupán tudományos érdeklődés céljából érdemes kézbe venni, sokszínűsége és változatossága miatt szórakoztató olvasmány lehet bárki számára. Örömmel jelzem, hogy az idén áprilisban megrendezett 7. Lelkiségtörténeti Konferencia témájában („A nők és a régi magyarországi vallásosság”) hasonlóan széles ajtókat nyitott, a színvonalas előadásokat pedig jövőre egy újabb tanulmánykötet lapjain olvashatjuk majd.

Kónya Franciska

••• SZÁMUNK SZERZŐI

Beke Margit történész, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegegye Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Biró Aurél történész, Budapest Főváros Levéltárának munkatársa

Erdő Péter bíboros, esztergom-budapesti érsek, teológus, kánonjogász, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja

Hegedűs András történész, a Prímási Levéltár igazgatója

Käfer István irodalomtörténész, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Hungaroszlovakológiai Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány kuratóriumának elnöke

Kónya Franciska, irodalomtörténész, az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport munkatársa

Kovács János helytörténész

Seremetyeff-Papp János restaurátorművész, a Magyar Képzőművészeti Egyetem Restaurátorképző Intézete Festőrestaurátor Szakának külsős téma-vezető tanára

Soós Sándor néprajzkutató, történész, muzeológus, a Keresztény Múzeum munkatársa

Szelestei N. László irodalomtörténész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora, az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport vezetője

Török Zsoltné Dobó Judit könyvtáros, az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár munkatársa

Varga Lajos, a Váci Egyházmegye segédpüspöke, teológus, egyháztörténész

KONFERENCIÁK, TUDOMÁNYOS ESEMÉNYEK
A SZENT ADALBERT KÖZPONTBAN

... 2014

- október 1.** Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye papi rekollekciója
- október 3-4.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga
- október 7.** Mathes János: *A régi esztergomi vár, az ott kiásott emlékek és más régiségek leírása* (1827) c. könyvet bemutatta F. Romhányi Beatrix és Prohászka Péter az Esztergom és környéke kincsei c. előadássorozat keretében
- okt. 9.- nov. 9.** „Névjegy” – a Magyar Művészeti Akadémia Iparművészeti és Tervezőművészeti Tagozat csoportos kiállítása
- október 9-10.** A Helyi Mérték Alapítvány képzése
- október 11.** A Keresztyén Vezetők és Üzletemberek Társasága (KEVE) konferenciája
- október 16.** „A középkori esztergomi ferences templom” – Varga Kapisztrán OFM előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- október 16-17.** Semper Serviens nemzetközi kegyeleti konferencia
- október 17.** „Szívvel-lélekkel” – jótékonysági fogadás a Komárom-Esztergom Megyei Integrált Szociális Intézmény szervezésében
- október 17-19.** Morus Szent Tamás Akadémia, az Ifjúsági Kereszténydemokrata Szövetség közéleti képzése
- október 18.** „Népemért vállalom” – Csiszér László és Gyárfás Levente zeneműve Márton Áron tiszteletére a marosvásárhelyi Mustármag Énekegyüttes előadásában
- október 29.** „Az esztergomi céhek életéről” – Lázár Sarolta előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- október 30.** A K&H Bank pénzügyi konferenciája

- október 31.** A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Információs Technológiai Kar konferenciája
- november 4-6.** „Hadak Útja” – régészeti konferencia a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Régészeti Tanszéke szervezésében
- november 7-9.** Az Ifjúsági Kereszténydemokrata Szövetség konferenciája
- november 13.** „Jezsuiták és Esztergom” – *Koronkai Zoltán SJ* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- november 21-23.** Lelkigyakorlat *Székely János* püspök vezetésével
- november 26.** Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye papi rekollekciója
- november 28.** KÉRME (Keresztény Értékmegőrző Egyesület) – UNIAPAC (International Christian Union of Business Executives) konferencia
- november 29.** MÉCS lelki nap az Eucharisziáról
- december 2.** „Az Esztergomi Főszékesegyházi Káptalan” – *Gaál Endre* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- december 4-6.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga
- december 7.** A Laskai Osvát Antikvárium könyvárverése
- december 12.** „Lehetőségeink és felelősségünk Kárpátalján” – *Michels Antal* előadása
- december 13.** „Hit, remény, szeretet” – *Tringer László* előadása
- december 16.** „Esztergom, a szentek városa” – *Székely János* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- december 17.** *Pézsza Tibor* olimpikon kardvívó esztergomi díszpolgárrá avatása

2015

- január 12-15.** A Hittani Kongregáció konferenciája
- január 16.** Ifj. Tompó László: *Mélyszántás* c. könyvének bemutatója a Laskai Osvát Antikvárium szervezésében. A kötetet ismertette: *Raffay Ernő*.
- január 22.** „Kismesterségek nagy mesterei Esztergomban a török kor után” – *Kövecses-Varga Etelka* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- január 31–
február 1.** A budapesti Egyetemi templom énekkarának lelkigyakorlata

- február 5.** „Schola Cantorum. Egy bényi szaklap az 1930-as évekből” – *Csicsay Alajos, Juhász Gyula és Horváth István* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- február 6-7.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga
- február 12.** Tarics Péter: *Hazugságvizsgálat avagy az igazság ára* c. könyvének bemutatója. A kötetet ismertette: *Tarics Péter, Kondor Katalin és Pozsgai Imre.* (Esztergom és környéke kincsei)
- február 24.** „Az 1848/49-es szabadságharc Esztergom vármegyében” – *Hermann Róbert* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- február 27-28.** A Regnum Marianum közösség lelkigyakorlata
- március 7.** Lőrincz Sarolta Aranka: *Kazy Lázár és a Jövőbelátó Angyal* c. könyvének bemutatója. A kötetet ismertette: Prokopp Mária. (Esztergom és környéke kincsei)
- március 11.** Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye papi rekollekciója
- március 11.** „*Ezt köztünk! Isten áldja!*” *Széchenyi István válogatott levelei* – könyvbemutató az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtára szervezésében. kötetet ismertette: *Körmendy Kinga és Mázi Béla.*
- március 19.** „A tati csata 1685-ben” – *Négyesi Lajos* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- március 20-22.** A Magyar Cserkészszövetség kisközösségi vezetőképzője
- március 31–
április 1.** Budapest-Széphalom Ökumenikus Iskola tanári karának lelkigyakorlata
- április 9.** „Az esztergomi városi könyvtár alapítója és gyűjteménye” – Horváth Mária előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- április 10-11.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga
- április 24-26.** A Comunione e Liberazione közösség lelkigyakorlata
- április 25.** Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Kanter Károly Felnőttképzési Intézetének továbbképzése liturgikus munkatársak részére
- április 30.** „Az Esztergomi Szent Imre Gimnázium története 1857–1948” – *Iván László* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- május 2.** Mindszenty-zarándoklat

- május 9.** A Mária Rádió tehetségkutató versenye
középiskolásoknak
- május 21.** „Az esztergomi vasútvonalak történelmi érdekességei”
– *Koronkai József* előadása
(Esztergom és környéke kincsei)
- május 28-30.** PPKE CEEPUS (Central European Exchange Program
for University Studies) konferencia

A programokra jelentkezni a Szent Adalbert Központ titkárságán,
a 06 33 541 939-es telefonszámon lehet.

A központ honlapja: www.szentadalbert.hu

♦♦♦ TARTALOM

ERDŐ PÉTER	
Ki az ember?	3
VARGA LAJOS	
Ars sacra, ars liturgica, ars moderna. A vallásos művészet és az <i>ars sacra – ars liturgica</i> különválása	19
BEKE MARGIT	
A Boldog Katalin Nagyleányotthon a nunciatúra oltalma alatt	41
KÄFER ISTVÁN	
Lexikonok békességszolgálati lehetősége. Magyar–szlovák jegyzetek Beke Margit kézikönyvéhez, kitekintéssel a szlovák katolikus lexikonra V.	49
SOÓS SÁNDOR	
„Óltsd-el Tejeddal Kegyesen Tüzét pusztulásunknak”	75
BIRÓ AURÉL – SEREMETYEFF-PAPP JÁNOS	
Budapesti templomokban, közgyűjteményekben őrzött Szűz Mária-ábrázolású templomi zászlók VI.	101
<i>Közlemények</i>	
TÖRÖK ZSOLTNÉ DOBÓ JUDIT	
„...tisztá lelkem ismereti...” – Otrókosi Foris Ferenc 1689-ben kelt autográf levele. Forrásközlés	129
HEGEDŰS ANDRÁS	
Esztergom rubintként ragyogó temploma. A Szent Adalbert-székesegyház történetének egy elfelejtett forrása	132
<i>Szemle</i>	139
<i>Számunk szerzői</i>	155
<i>Krónika</i>	156

♦♦♦ OBSAH

PÉTER ERDŐ	
Kto je človek?	3
LAJOS VARGA	
Ars sacra, ars liturgica, ars moderna. Odčlenenie náboženského umenia <i>ars sacra – ars liturgica</i>	19
MARGIT BEKE	
Domov dospelých dievčat bl. Kataríny pod ochranou nunciatúry	41
ISTVÁN KÄFER	
Možnosť na službu pokoja. Maďarsko-slovenské poznámky k príručke M. Beke so zreteľom na slovenský katolícky lexikón V.	49
SÁNDOR SOÓS	
„Zhasni milostive Tvojim Mliečkom Oheň našej záhuby“	75
AURÉL BIRÓ – JÁNOS SEREMETYEFF-PAPP	
Kostolné zástavy s obrazom Panny Márie v chrámoch, verejných zbierkach v Budapešti VI.	101
<i>Správy</i>	
JUDIT DOBÓ (TÖRÖK ZSOLTNÉ)	
„... poznatky mojej čistej duše...“ – Autobiografický list z r. 1689 Ferenca Otrokocsi-Forisa. Text prameňa	129
ANDRÁS HEGEDŰS	
Chrám Ostrihoma ligotajúci ako rubín. Zabudnutý prameň dejín katedrály sv. Vojtecha	132
<i>Pohľady</i>	139
<i>Autori príspevkov</i>	155
<i>Kronika</i>	156

◆◆◆ CONTENTS

PÉTER ERDŐ	
Who is man?	3
LAJOS VARGA	
Ars Sacra, Ars Liturgica, ars moderna. Religious Art and the Division of <i>Ars Sacra – Ars Liturgica</i>	19
MARGIT BEKE	
Blessed Catherine’s Home for Girls under the Protection of the Nunciature	41
ISTVÁN KÄFER	
Encyclopedias in the Service of Peace. Hungarian–Slovak Notes on Margit Beke’s Handbook and the Slovak Catholic Encyclopedia V.	49
SÁNDOR SOÓS	
“By your Milk, Extinguish Mercifully the Fire of our Destruction”	75
AURÉL BIRÓ – JÁNOS SEREMETYEFF-PAPP	
Banners Representing the Virgin Mary in Churches and Public Collections of Budapest VI	101
<i>Communications</i>	
JUDIT DOBÓ (TÖRÖK ZSOLTNÉ)	
“...my clear conscience...” – Ferenc Ortokocsi Foris’s Autographic Letter from 1689. Publication of Source Material	129
ANDRÁS HEGEDŰS	
The Church of Esztergom Shining like Ruby. A Forgotten Source of the History of Saint Adalbert’s Cathedral	132
<i>Review</i>	139
<i>Authors of the Present Issue</i>	155
<i>Chronicle</i>	156

A folyóirat megrendelhető:
Magyar Sion szerkesztőség
(Szent Adalbert Központ, 2500 Esztergom, Szent István tér 10.)
info@szentadalbert.hu